

Правата на децата правозащитници

Ръководство за прилагане

На децата трябва да се осигурят пространства, където да работят заедно, защото когато много повече деца защитават правата на човека, това е много по-ефективно.

Без значение дали ще постигнем много или малко, всички ние се борим за това, в което вярваме!

Вярвам, че всички ние сме защитници на правата на човека по свой начин.

Децата са защитници на правата на човека!

Училищата трябва да говорят за правата на човека, да обучават учениците как да действат или какво да правят, за да ги защитават!

За Child Rights Connect

[Child Rights Connect](#) е независима организация с нестопанска цел, която е основана през 1983 г. под наименованието „Ad hoc група за изготвяне на Конвенцията за правата на детето“. След приемането на Конвенцията мрежата изпълнява, съвместно с УНИЦЕФ, функцията на ключов стратегически партньор в Комитета по правата на детето. Понастоящем Child Rights Connect е една от най-големите международни мрежи в областта на правата на детето. В мрежата членуват повече от 90 организации от всички региони в света, които достигат до милиони деца в около 185 страни. Child Rights Connect предоставя на защитниците на правата на детето в целия свят, включително и на децата правозащитници, възможност да изразяват с единен глас позициите си пред международната общност и да упражняват по-ефективно влияние върху вземането на политически решения.

Правата на децата правозащитници: Ръководство за прилагане

Искания за екземпляри от тази публикация и допълнителна информация адресирайте до:

Child Rights Connect

1 rue Richard-Wagner (първи етаж)
1202 Geneva
Швейцария

Тел.: +41(0)22 552 41 32

Факс: +41(0)22 552 41 39

Електронна поща: secretariat@childrightsconnect.org

Уебсайт: www.childrightsconnect.org

Автор: проф. Лора Ланди, Кралски университет в Белфаст

Координатори на проекта: Илария Паолаци и Агнес Грасия Корберо

Дизайн и типографско оформление: Дженифър Конуей

© 2020 г., Child Rights Connect

Всички права запазени. Материалите, съдържащи се в тази публикация, може да се цитират, препечатват, възпроизвеждат или превеждат свободно, при условие да се посочва източникът.

Официалната версия на настоящото Ръководство е изготвена от Child Rights Connect на английски език.

Съдържание

Благодарности	viii
Съкращения	xi
Уводни думи	xii
Предговор	xiv
1. Въведение	1
2. Определения (член 1 от КПД и член 1 от ДЗПЧ)	7
2.1 Определение за „дете“	7
2.2 Определение за „дете правозащитник“	7
3. Конвенцията за правата на детето и Декларацията относно защитниците на правата на човека: Права, отнасящи се до децата правозащитници	11
3.1 Четирите основни принципа (членове 2, 3, параграф 1, 6, 12 от КПД и членове 8, 12, 16 от ДЗПЧ)	11
3.1.1. Недискриминация	12
3.1.2. Най-добрия интерес на детето	17
3.1.3. Право на живот, оцеляване и развитие	19
3.1.4. Право на детето на възгледите му да се придава значение	21
3.2. Права и задължения на родителите/настойниците (членове 3, параграф 2, 5, 18, параграфи 1-2 от КПД)	29
3.2.1. Права и задължение на родителите/настойниците да предоставят насоки	30
3.2.2. Право на грижа и закрила с насоки от родители/настойници	34
3.2.3. Отговорности на родителите/настойниците и помощ от страна на държавата	35
3.2.4. Права на родителите/настойниците: обобщено представяне на мерките по прилагането	38
3.3. Образование по правата на човека (Член 29 от КПД и членове 15-16 от ДЗПЧ)	40
3.3.1. Образование по правата на човека: обобщено представяне на мерките по прилагането	45
3.4. Закрила от вреда (членове 19, 36, 37, 39 от КПД и членове 9, 10 и 12 от ДЗПЧ)	46
3.4.1. Защита срещу насилие, вреда, злоупотреба, липса на грижи, небрежно	

отношение, малтретиране	49
3.4.2. Защита от експлоатация	55
3.4.3. Защита от изтезания или друго жестоко, нечовешко или уничително отнасяне	57
3.4.4 Възстановяване и реинтеграция	58
3.4.5. Механизми и програми за закрила	59
3.4.6. Правото на закрила за деца правозащитници: обобщено представяне на мерките по прилагането	61
3.5. Граждански и политически права (членове 13, 14, 15, 16 и 17 от КПД и членове 5, 6, 7, 12 и 12, параграф 2, член 14, буква а) и член 16, параграфи 1 и 2 от ДЗПЧ)	63
3.5.1. Свобода на изразяване	66
3.5.2. Свобода на мисълта, съвестта и религията	72
3.5.3. Свобода на сдружаване и на мирни събрания	74
3.5.4. Право на неприкосновеност на личния живот и защита от посегателства върху репутацията	86
3.5.5. Достъп до информация в медиите	89
3.5.6. Граждански и политически права: обобщено представяне на мерките по прилагане	93
4. Правосъдие, съобразено с интересите на детето: наблюдение, средства за компенсация, средства за правна защита	95
4.1. Национални институции по правата на човека	96
4.2. Право на средства за правна защита на национално равнище	98
4.3. Арест, задържане, наказателни и административни санкции	102
4.4. Взаимодействие с международни органи	103
4.4.1. Организация на обединените нации	104
4.4.2. Комитет по правата на детето	104
4.4.3. Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека	108
4.4.4. Други органи по договорите за правата на човека	109
4.4.5. Специални процедури и общ периодичен преглед на Съвета по правата на човека правата на човека	110
4.4.6. Специален представител на генералния секретар по въпросите на насилието над деца и специален представител на генералния секретар за децата и въоръжените конфликти	112

4.4.7. Други възможности в рамките на Организацията на обединените нации	112
4.4.8. Регионални механизми за правата на човека	113
4.5 Правосъдие, съобразено с интересите на детето: обобщено представяне на мерките по прилагане	114
5. Прилагане на основан на правата подход към децата правозащитници (член 4 от КПД и член 2 от ДЗПЧ)	115
5.1. Законодателство и политики (членове 3 и 9 от ДЗПЧ)	117
5.1.1. Оценки на въздействието върху правата на детето	119
5.2. Събиране на данни и наблюдение	119
5.3. Обществена информираност и обучение на специалисти	120
5.4. Достъп до ресурси	122
5.5. Гражданско общество	123
6. Заключение	125
7. Бележки	127

Благодарности

Настоящото Ръководство е резултат от изпълняван в продължение на една година проект, в чиято реализация участваха широк кръг действащи лица, включително международни експерти, представители на гражданското общество и Детският консултативен екип на Child Rights Connect. Този екип има водеща роля в разработването на адаптираната за децата версия на ръководството, която ще бъде публикувана през 2021 г.

Ръководството беше разработено в сътрудничество с Експертната консултативна група, която допринесе съществено за изготвянето на проектотекста, включително в рамките на онлайн консултация, проведена от 1 до 3 юли 2020 г. Child Rights Connect изразява своята благодарност за ценната подкрепа и неоченимия принос на следните експерти и организации (изброени по азбучен ред):

Брус Адамсън, Комисар за децата и младите хора, Шотландия; Африканския форум за политиката по отношение на децата; Амнести Интернешънъл и Мрежата за правата на човека на Амнести Интернешънъл — Обединено кралство; Есмералда Ароземенаде Тройтиньо, комисар в Междумериканската комисия по правата на човека; Хейзълин Джой Битаня, програмен ръководител, Коалиция за правата на детето в Азия; Мари-Кристин Бокум, член на Африканския комитет за правата и благосъстоянието на детето; Информационния център за правата на детето в Молдова; Отдел „Права на детето“ и отдел „Независими органи по правата на човека“ на Съвета на Европа; Дженифър Крофт, изпълняващ дейността ръководител на отдел „Права на човека“ в Бюрото за демократични институции и права на човека към Организацията на обединените нации; Лор Елмалех, Права на детето, Световна организация срещу изтезанията; Мишел Форст, бивш специален докладчик за положението на защитниците на правата на човека; Ан Гранжан, специалист по правата на човека в Програмния отдел на Детския фонд на Организацията на обединените нации; Тибо Гийе, служител по правата на човека, Мандат за специални процедури относно свободата на изразяване, Служба на Върховния комисар по правата на човека на ООН; Ратна Хавери, програмен ръководител по правата на човека, Детски фонд на ООН; Кристоф Хайнс, член на Комитета по правата на човека; Соо Юнг Хуанг и Анджела Кариуки, звено „Международно екологично право“, Програма на ООН за околната среда; Международната служба за правата на човека; Сесилия Хименез-Дамари, специален докладчик на ООН за човешките

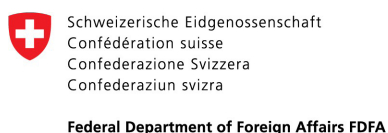
права на вътрешно разселените лица; Изабел Колебинов, служител по проучванията и политиката, Международна мрежа за правата на детето; Вивиана Кристичевич, изпълнителен директор, Център за правосъдие и международно право; Мери Лолор, специален докладчик за положението на защитниците на правата на човека; Наджат Маала Мджид, специален представител на генералния секретар по въпросите на насилието над деца, и нейната служба; Андреа Маркез Гузман, Comisión de Derechos Humanos de la Ciudad de México; Бениам Дауид Мезмур, член на Комитета по правата на детето; Орест Новосад, ръководител на сектор „Целевис групи“, отдел „Органи на международните договори в областта на правата на човека“, Служба на Върховния комисар по правата на човека на ООН, и секретариата на Комитета по правата на детето; Микико Отани, член на Комитета по правата на детето; Луис Педернера, председател на Комитета по правата на детето; Plan International; Василка Санчин, член на Комитета по правата на човека; „Спасете децата интернешънъл“ и „Спасете децата“ — Швеция; Ан Скелтън, член на Комитета по правата на детето; Катарина Скоко, Служба на пратеника на генералния секретар по младежки въпроси; Фонда за всеобщи права на човека; Джон Тобин, преподавател в юридическия факултет на Университета в Мелбърн; Клеман Нялетсози Вуле, специален докладчик за правата на свобода на мирни събрания и на сдружаване; Щефан Велауер, асоцииран служител по правата на човека, Мандат на специалния докладчик за правата на свобода на мирни събрания и на сдружаване; Адриана Заралукуи, служител по правата на човека, Мандат за специални процедури относно правозащитниците, Служба на Върховния комисар по правата на човека на ООН.

Child Rights Connect изразява своята специална благодарност към основния автор на ръководството, проф. Лора Ланди, един от директорите на Центъра за правата на детето към Кралския университет в Белфаст, която е наш отдавнашен и надежден партньор.

Изказваме и специални благодарности на членовете на екипа на Child Rights Connect Илария Паолаци и Агнес Грасия, които имаха водеща роля в изготвянето на концепцията за ръководството и в неговото изготвяне и публикуване, както и на Ема Гриндулис и Оливия Солари, които допринесоха значително и фасилитираха онлайн консултацията. Изказваме своята благодарност на Ема и Мишел Темпълтън за предоставената от тях подкрепа за работата на Детския консултативен екип.

Сърдечно благодарим и на Иви Хърд и стажантите в Child Rights Connect Селия Лимпо и Емануела Абе, които участваха в изследователските дейности и имаха решаващо участие в организирането на онлайн консултацията.

И накрая, Child Rights Connect желае да изрази своята благодарност към следните донори, които направиха възможно публикуването на ръководството:

Съкращения

ДПЗ	деца правозащитници
КПД	Конвенция за правата на детето
ОВПД	Оценки на въздействието върху правата на детето
КПХУ	Конвенцията за правата на хората с увреждания
МПГПП	Международен пакт за граждански и политически права
НИПЧ	национални институции по правата на човека
СВКПЧ	Службата на Върховния комисар по правата на човека
ОРИС	Трети факултативен протокол към КПД за процедурата по комуникация
OSCE/ODIHR	Служба за демократични институции и права на човека на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа
SRSГ VAC	Специален представител на генералния секретар по въпросите на насилието над деца
SRSГ CAAC	Специален представител на генералния секретар за децата и въоръжените конфликти
Комитет	Комитет по правата на детето
Декларацията или ДЗПЧ (Декларация относно защитниците на правата на човека)	Декларация на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи
специалния докладчик	Special Rapporteur on the situation of human rights defenders
ООН	Организация на обединените нации

Уводни думи

През септември 2018 г. Комитетът по правата на детето беше домакин на Деня за обща дискусия на тема „Закрила и овластяване на децата като правозащитници“, който се проведе в Двореца на нациите в Женева. Събитието съвпадна с 20-ата годишнина от Декларацията на ООН относно защитниците на правата на човека. На практика няма сведения преди това деца да са били включвани в тази категория.

За подготовката на събитието работихме съвместно със специалния докладчик за положението на защитниците на правата на човека, г-н Мишел Форст от Child Rights Connect, и деца от различни места по света, пожелали да вземат участие. Тогава за пръв път чухме за деца правозащитници. Оттогава датира и това название, което Комитетът използва и до днес, когато става въпрос за деца, борещи се за защита на своите права. По този начин беше поправен историческият пропуск, вследствие на който защитаващите и насърчаващите правата на човека на възраст под 18 г. не бяха възприемани като правозащитници и затова не можеха да се ползват от закрилата, необходима за тази функция.

Денят за обща дискусия и предприетите впоследствие действия се основават на сътрудничество между различни участници, като агенции на ООН, неправителствени организации, представители на академичните среди, деца, а даже и Звеното за докладване за правата на детето към Междоамериканската комисия по правата на човека. Този необичаен факт, дори във време, когато често се говори за координация, е показателен за интереса към темата.

Настоящото Ръководство, което обединява идеите и е резултат от съвместната дейност на много участници, има основополагащо значение за идните времена. В него ще намерите съвети и насоки за подобряване на закрилата и насърчането на децата правозащитници.

В различни части на света деца активно и отдадено насочват своите усилия към проблемите на нашето време — от обединения срещу авторитарни режими, ограничаващи правата и свободите на хората, до

насочване на вниманието към извънредната ситуация по отношение на климата в резултат на дейността на възрастните, които вече влияят върху живота на децата. Ето защо е нужно да подходим към техните искания внимателно и с готовност, за да сме сигурни, че отговорите, които им даваме, съответстват на техните очаквания.

Енергията, изобретателността, ентузиазмът и ангажираността в усилията на децата правозащитници изискват спешни действия, по силата на които те да бъдат признати за такива и да се осигурят условия за овластяването и закрилата им при изпълнение на тази роля. Децата са основни действащи лица в борбата за своите права и ние — възрастните и институциите — трябва да ги зачитаме, да бъдем рамо до рамо с тях и да ги овластим.

Луис Педернера
Председател
на Комитета по правата на детето

Предговор

Първият правозащитник, за когото научих, беше малко момче на име Икбал Масих, което ми направи много силно впечатление. Икбал е продаден на фабрика за килими заради неизплатен дълг. Тъкането изисква малки пръсти, а родителите му дължат на собственика сума, равностойна на шест долара. На десетгодишна възраст Икбал избягва, след като разбира, че насилственият труд е обявен за незаконен от Върховния съд в Пакистан. Помага му организация, работеща за каузата, след което той тръгва на училище и става защитник на робуващите деца, като разказва собствената си история и описва жестокостите, на които той и другите като него са подложени. Започва да получава смъртни заплахи от хора, свързани с производството на килими в Пакистан, и когато е на дванадесет години, е застрелян. През краткия си живот той помага за освобождаването на 3000 други деца.

Без съмнение децата, които защитават правата на човека („децата правозащитници“) като Икбал, заслужават по-голямо признание от всички нас — държавите, международната общност, гражданското общество, възрастните правозащитници, както и от техните семейства. Ако едно дете, без значение дали е момче или момиче, мирно защитава и насърчава общопризнатите човешки права и основни свободи, то е правозащитник. Време е децата правозащитници да преминат от периферията на тази дейност към нейния център, както и да не остане никакво съмнение, че тяхната работа е и в продължение на дълги години е била в основата на борбата за правата на човека.

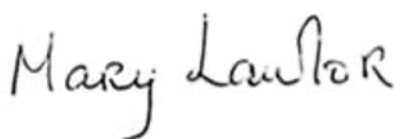
За някои от нас работата с деца правозащитници може би е нещо ново. Други вероятно смятат, че нашите организации, институции или движения са им обръщали твърде малко внимание, и то предимно от гледната точка на възрастните.

Настоящото Ръководство за прилагане относно „Правата на децата правозащитници“, разработено от Child Rights Connect, е важен инструмент, който би могъл да подпомогне прилагането на Декларацията на ООН относно защитниците на правата на човека в съответствие

с Конвенцията на ООН за правата на детето на национално равнище. Инициатива като тази трябва да се осъществява в сътрудничество със самите деца.

Ръководството също така задава ясни насоки на държавите, гражданското общество и механизмите на ООН като този, който аз представлявам, за начините за подобряване на утвърждаването, закрилата и овластяването на децата правозащитници и за осигуряване на безопасни условия за изпълнение на тяхната правозащитна дейност. Самите те ще могат да използват адаптирания вариант на Ръководството за деца, за да обогатят представите си за собствените си човешки права като правозащитници и да защитават човешките права на останалите заедно със съответните власти и други действащи лица.

Ръководството ще помогне на всички нас, включително и на мен по време на моя мандат, да увеличим взаимодействието си с децата правозащитници и подкрепата си за тяхната работа. Като специален докладчик за положението на защитниците на правата на човека, аз се ангажирам да насоча вниманието си към случаите на деца, които са изложени на риск поради правозащитната си дейност в полза на останалите.

Мери Лоулър

Специален докладчик за положението на защитниците на правата на човека

1. Въведение

„Децата вече действат като правозащитници. Просто възрастните не обръщаха внимание на тяхната дейност, опит, роля, принос, глас, потребности и предизвикателства.“

Микико Отани, член на Комитета на ООН по правата на детето¹

Децата са носители на човешки права, претендиращи човешки права и защитници на човешките права (ДПЗ); във всяка страна и всяка част на света деца се застъпват за правата на децата и на хората като цяло. Децата, които извършват правозащитна дейност, формират представите за правата на човека по света. Отчитайки техния принос и специфичните предизвикателства, с които те биха могли да се сблъскат, акцентът, който Комитетът по правата на детето (Комитетът) постави в Деня за обща дискусия през 2018 г. (ДОД2018), беше защитата на правата на децата правозащитници.² ДОД2018 и консултацията с деца от целия свят, които залегнаха в основата му,³ предоставиха важна информация за многото начини, по които децата работят за защита на правата на човека по целия свят, противопоставяйки се на съществуващите норми и практики и настоявайки да бъдат чути. На този ден бяха установени много от специфичните пречки пред децата в правозащитната им дейност. Очерталата се съвкупност от предизвикателства включва: липса на достъп до информация, включително относно собствените им права; второстепенното значение, което възрастните придават на дейността им; физическо и вербално насилие и заплахи, на които децата са изложени в онлайн пространството и извън него; съпротивата на техните семейства, по-възрастните членове на обкръжението им, училището и полицията срещу тяхната дейност; липсата на достъп или информация за ефективна подкрепа и средства за правна защита. Въпреки че възрастните правозащитници също са изправени пред част от тези проблеми, децата са носители на специфичен комплекс права на човека, най-вече по смисъла на Конвенцията за правата на детето (КПД)⁴ и факултативните протоколи към нея⁵, голяма част от които са приложими или пряко застъпени в

действието им като правозащитници.

Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи, често наричана накратко „Декларацията относно защитниците на правата на човека“ (Декларацията или ДЗПЧ)⁶, и коментарът към нея⁷ се отнасят до „всички“ лица, включително и децата. Декларацията не създава нови, а по-скоро излага вече съществуващи в международното законодателство права по начин, който улеснява съвместяването им с практическата роля и положението на правозащитниците. По тази причина КПД заедно със специалните разпоредби относно децата в други инструменти като Конвенцията за правата на хората с увреждания (КПХУ)⁸, са от съществено значение за хармонизиране на националните законодателства, политики и практики, които се отнасят до и имат влияние върху децата, с Декларацията. Аналогично, Декларацията и свързаната с нея правна рамка са уникален инструмент, който може да подобри прилагането на КПД на национално равнище, особено по отношение на правото на децата правозащитници да бъдат изслушвани и по отношение на гражданските и политическите им права. Независимо че са правени опити за включване на правата на децата в нормативните рамки за закрила и овластяване на правозащитниците на национално равнище, в тези рамки и не само в тях, все още съществуват съществени пропуски.

Ръководството за прилагане цели да допълни съществуващите коментари и напътствия относно правозащитниците чрез излагане на правата на децата правозащитници и определяне на **отличителните характеристики на правата на децата**. То предоставя насоки за действията, които държавите и други субекти следва да предприемат, за да гарантират, че децата, упражняващи правото си да защитават правата на човека, получават не само възможността, но и правомощията да го правят, както и че могат да го правят без да се нарушават собствените им права и без ненужни и прекомерни ограничения. За целта Ръководството се позовава на препоръките от ДОД2018⁹ и на собствения опит и виждания на децата за това, което им дава възможност да действат като

правозащитници (представени в текста като цитати от децата).¹⁰ Цялото Ръководството се позовава на приноса на международната експертна консултативна група.¹¹ Понастоящем Детският консултативен екип на Child Rights Connect работи по подготовката на адаптирана версия на Ръководството за деца.

С какво се отличават децата правозащитници?

Като човешки същества децата се ползват с човешки права, включително с гражданските и политическите права, с които се ползват възрастните. Нещо повече, правата на детето са специално изложени в КПД, която отчита различните предизвикателства и възможности, пред които могат да бъдат изправени децата при упражняване на своите човешки права и специфичните обстоятелства, при които те ги упражняват, а именно:

- Съществува **продължаваща съпротива срещу идеята, че децата могат или трябва да имат права** отделно от възрастните, които се грижат за тях, както и че могат или трябва да защитават правата на човека и да се противопоставят на авторитета на възрастните.
- **Капацитетът и способността на децата** да разбират и претендират човешки права като цяло се възприема с недоверие.
- **Възможно е децата правозащитници да не гледат на себе си като на защитници на правата на човека или да не са достатъчно запознати с правата си, за да съзнават, че могат да бъдат правозащитници.**
- С цел да намали ефекта от липсата на влияние на децата при вземане на решения, КПД съдържа няколко разпоредби за овластяването им, **включително с права, присъщи единствено на децата (член 12 от КПД (адаптиран в член 7 от КПХУ)), свързани с търсенето и придаването на значение на техните възгледи.**
- Децата се ползват със засилени **форми на закрила от насилие и вреда**, предвид факта че са физически по-слаби, по-зависими, по-незрели, имат по-малко правомощия и са по-уязвими на насилие, малтретиране и изтезания.
- Възможно е децата правозащитници **да не осъзнават напълно**

рисковете, с които могат да се сблъскат, включително и такива, които ги излагат на опасност, и трябва да им се даде възможност да научат повече за тях и за начините да се защитят в качеството си на правозащитници.

- **Деца правозащитници могат да станат обект на стигматизация и съпротива, включително и насилие, по време на правозащитната си дейност, единствено заради това че са деца**, а част от хората ги възприемат като нарушители на социални и културни норми, според които те трябва да са пасивни и да оставят застъпничеството на възрастните. Неприязънта може да ескалира допълнително вследствие на фактори като пол, увреждания, раса, език, религиозна принадлежност, етнически и социален произход на детето.
- Деца правозащитници могат да се окажат **преднамерена мишена на насилие, целящо възпиране на други деца или възрастни правозащитници**.
- Според КПД **родителите/настойниците също са носители на права и на задължения**, и техните права по отношение на децата им (напр. да ги съветват и напътстват в съответствие с развитието на техните способности) също трябва да се зачитат.
- **Деца правозащитници са израснали в свят, в който цифрова и нецифрова среда съществуват паралелно**, като те може да използват цифровата среда в по-голяма степен и/или по различен начин от възрастните, което може да причинява на възрастните известно неудобство.
- **Цифровата среда предоставя възможност за търсене, получаване и предаване на информация в публичното пространство по начини, които извън нея биха били недостъпни за децата**, но същевременно, докато я използват, децата правозащитници може да срещнат определени рискове и предизвикателства, свързани с достъпа и безопасността.
- Повечето деца, които действат **като правозащитници, са в училищна възраст, а училището осигурява уникална рамка за защитата на правата на човека от децата**. То може да способства за насърчаване

запознаването на децата с това, какво представляват правата, да попречи на ангажирането им като деца правозащитници, както и в определени случаи да се окаже в центъра на събития, свързани с нарушаване, претендиране и защита на човешки права.

- Съблюдаването на правата на децата правозащитници е свързано с **допълнителни предизвикателства, произтичащи от положението им в обществото, от това, че им липсва политическа власт и избирателни права, както и от зависимостта им от възрастните.**
- Възможно е децата **да не са запознати или да нямат достъп до механизми за участие, подкрепа, търсене на отговорност и/или за компенсация.**

По такъв начин, макар и привидно децата да се ползват със същите или специфични разширени човешки права в сравнение с останалите правозащитници, те ги упражняват в определен социален контекст. Една от последиците от това е, че държавите и другите участници (включително родители и училища) могат да не обърнат внимание на факта, че деца са правозащитници или да ограничат участието им в резултат на преобладаващите социални норми. Възможно е дори и самите деца да не се възприемат като правозащитници или да израснат в социални условия, в които така и да не разберат, че ангажирането със защитата на правата на човека е възможност, а дори и тяхно право. Това важи особено за момичетата, децата с увреждания и децата в уязвимо положение.

Декларацията трябва да се чете, разбира и прилага през призмата на:

- (а) специфичен набор от човешки права на децата;
- (б) своеобразна рамка за упражняване на тези права (т.е. в контекста на тяхното текущо развитие, връзката им със семейството и положението им в училище и в общността);
- (в) отчитане на специфичните предизвикателства, свързани с прилагането на основана на правата на човека рамка за деца.

Освен това Декларацията трябва да се разбира в контекста на реалния опит на децата правозащитници, както и с тяхна помощ.

Практическото ръководство:

- изяснява определението за „деца правозащитници“;
- анализира членовете на КПД, които най-силно засягат децата правозащитници във връзка с Декларацията, като се опира на жизнения им опит;
- предоставя насоки за прилагането на рамка за правата на човека по отношение на децата правозащитници.

В началото трябва да уточним, че Конвенцията за правата на детето формулира установени мерки за защита на правата на човека по отношение на децата, като напр. предвидените в Международния пакт за граждански и политически права (МПГПП) и други международни договори за правата на човека, и не отнема и не може да отнеме някоя от тях, нито от предвидените в националното законодателство засилени форми на закрила. Член 41 от КПД гласи, че „нищо в тази Конвенция не засяга каквито и да са разпоредби, които са по-благоприятни за осъществяване на правата на детето и които се съдържат в законодателството на държава — страна по Конвенцията, или международното право в сила за тази държава.“

2. Определения (член 1 от КПД и член 1 от ДЗПЧ)

2.1 Определение за „дете“

КПД

Член 1

За целите на тази Конвенция „дете“ означава всяко човешко същество на възраст под 18 години, освен ако съгласно закона, приложим за детето, пълнолетието настъпва по-рано.

Член 1 от КПД „просто и единствено определя какво означава „дете“ за целите на Конвенцията и по този начин уточнява кой може да се ползва от правата, упоменати в нея.“¹² Хората на възраст под 18 години не винаги използват термините „дете“ или „деца“ по отношение на себе си (напр. рядко човек на 16 години би нарекъл себе си „дете“), но въпреки това механизмите за закрила важат и за тях.

От прагматични съображения КПД приема 18-годишната възраст за крайна точка на детството, но едновременно с това уточнява, че съществуват норми, според които пълнолетие се навършва по-рано. Освен това, дори когато това е така според националната уредба, Комитетът настоява държавите да преразгледат своето законодателство, за да гарантират, че децата могат да се ползват от механизмите за закрила на КПД до навършване на 18 години.¹³ Африканската харта за правата и благосъстоянието на детето гласи, че „дете е всяко човешко същество на възраст под 18 години“¹⁴, което гарантира защита, съгласно тази Харта и в държавите, в които пълнолетие се навършва по-рано.

2.2 Определение за „дете правозащитник“

ДЗПЧ

Член 1

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да насърчава и да се стреми към защитата и реализацията на правата на човека и основните свободи на национално и международно ниво.

Независимо че Декларацията не съдържа определение за „правозащитник“, член 1 конкретизира обхвата на тази дейност. Също така позоваването на „всеки“ недвусмислено показва липсата на минимална възраст за дейността по защита, насърчаване и реализиране на правата на човека. Деца по целия свят действат като правозащитници, въпреки че не винаги използват този термин, когато говорят за себе си, както и не винаги се възприемат или определят като правозащитници от възрастните. Някои от причините за това са свързани с разбирането на децата за това какво е правозащитник и какво прави той. Това разбиране често изхожда от идеите и езика на възрастните, в резултат на което определени дейности, свързани със защитата на правата на човека, се определят като форми на „гражданска ангажираност“ или се предпочитат термини като „дете активист“ (за разлика от „активист за правата на човека“) или дейности като „овластяване на децата/младите хора“. Децата трябва да могат сами да избират как да се наричат. Във всички случаи обаче, те трябва да се ползват от човешките си права и като деца, и като правозащитници.

В представите ми правозащитниците имат много активна роля, участват в демонстрации/протестираат, работят в ООН. Въпреки това, като се замислиш, чрез малките неща също можеш да защитаваш правата на човека и тогава разбираш, че наистина си такъв [правозащитник].

Латинска Америка и Карибите

Службата на Върховния комисар по правата на човека (СВКПЧ) определя правозащитниците като хора, които „индивидуално или с други лица работят за насърчаване или защита на правата на човека.“¹⁵

Позовавайки се на ДОД2018, Ръководството използва следното работно определение за „дете правозащитник“:

„Деца, които предприемат действия за насърчаване, защита и реализиране на правата на човека, включително правата на детето, са правозащитници, дори ако самите те не се възприемат като такива или не се приемат като такива и не се наричат по този начин от останалите.“¹⁶

Това определение цели: а) да преодолее погрешното схващане, че децата правозащитници работят единствено по правата на детето; б) да отрази факта, че много деца правозащитници не употребяват този термин и/или наличието на съпротива сред възрастните да признаят, че е възможно деца да бъдат правозащитници.

Децата правозащитници работят по множество въпроси, свързани с правата на човека. Част от тях са свързани с техните собствени права и правата на други деца (т.е. децата, които претендират за правото си на образование, може да окажат съществено влияние върху собствените си права и върху правата на други деца), а други са насочени към всеобщите права на човека (напр. правата в областта на околната среда и бедността).

Според СВКПЧ правозащитниците се определят „преди всичко чрез това, с което се занимават“ и терминът може да бъде дефиниран най-добре чрез описание на дейността им. Посочените примери за правозащитна дейност включват: работа на местно, национално, регионално и международно равнище; събиране и разпространение на информация за нарушения; подкрепа за хора, чиито човешки права са били нарушени; действия за гарантиране на отговорността и прекратяване на безнаказаността; подкрепа за по-добро управление и държавна политика; подпомагане на прилагането на договорите за правата на човека; образование и обучение по правата на човека.¹⁷

Примери за деца правозащитници са:

- деца, които са членове на детски парламенти, извършващи застъпническа дейност за гарантиране на спазването на поетите международни задължения в сферата на правата на човека от страна на съответното правителство;
- деца, повишаващи информираността за правата на децата сред връстниците си;
- деца, търсещи правосъдие за нарушаване на собствените им права да насърчават реформи в обществен интерес;
- деца, които участват в мирни протестни събрания срещу липсата на правосъдие и отстояват правата на човека;
- деца, които наблюдават прилагането на КПД и представят алтернативни доклади за това на Комитета.

Въпреки че навсякъде по света има деца, които се вписват в горното определение за деца правозащитници, за повечето деца реалността е друга. Те не само че няма да научат нищо за правата на човека и/или тяхното пряко/косвено значение, но и обществата, в които живеят, принципно не допускат изказването на мнение, особено когато се отнася за защита на правата на човека. В много общества и ситуации е немислимо деца да критикуват авторитета на възрастните. Тези предизвикателства могат допълнително да се усложнят в авторитарни режими, в които освен социални и културни съществуват и политически пречки. Въпреки всичко това задълженията на държавите по отношение на правата на човека остават валидни и насоките, представени по-долу, важат за всички тях независимо от много различните социални, политически и икономически рамки, в които трябва да се реализират настоящите и бъдещите права на децата правозащитници.

3. Конвенцията за правата на детето и Декларацията относно защитниците на правата на човека: Права, отнасящи се до децата правозащитници

3.1 Четирите основни принципа (членове 2, 3, параграф 1, 6, 12 от КПД и членове 8, 12, 16 от ДЗПЧ)

Комитетът е определил четири от членовете на Конвенцията за „общи принципи,“¹⁸ а именно:

- член 2: Недискриминация;
- член 3, параграф 1: Висшите интереси на детето като първостепенно съображение (изразът „висшите интереси“ в останалата част на Ръководството е заменен с „най-добрия интерес“, освен в цитатите от КПД, бел. прев.);
- член 6: Живот, оцеляване и развитие;
- член 12: Право на детето на възгледите му да се придава значение.

Приема се, че и четирите принципа имат хоризонтален характер, т.е. че са залегнали във всички други права, определени в КПД. Заедно с член 5 (права и задължения на родителите да предоставят насоки в упражняването от детето на права, по начин, съответстващ на развитието на неговите способности) те се смятат за основополагащи за „ориентирания към правата на детето подход.“¹⁹ **Този подход разграничава реализирането на правата на децата правозащитници от тези на възрастните правозащитници.** Във всички случаи не само е необходимо децата да бъдат защитени от дискриминация, а техният най-добър интерес трябва да бъде първостепенно съображение; възгледите им трябва да се търсят и да им се придава значение; трябва да се защити правото им на живот, оцеляване и развитие; техните родители/настойници са длъжни и имат право да им предоставят насоки в упражняването на техните права.

3.1.1. Недискриминация

КПД

Член 2

1. Държавите — страни по Конвенцията, зачитат и осигуряват правата, определени в тази Конвенция, на всяко дете в пределите на своята юрисдикция, без каквато и да е дискриминация, независимо от расата, цвета на кожата, пола, езика, религията, политическите или други възгледи, националния, етническият или социалният произход, имущественото състояние, инвалидност, рождение или друг статут на детето или на неговите родители или законни настойници.

2. Държавите — страни по Конвенцията вземат всички подходящи мерки за осигуряване на закрилата на детето от всички форми на дискриминация или наказание на основание на статута, действията, изразени мнения или убеждения на неговите родители, законни настойници или членовете на неговото семейство.

ДЗПЧ

Член 12, параграф 2

Държавите предприемат всички необходими мерки, за да осигурят защита от страна на компетентните органи на всеки, самостоятелно и в съдружие с други, срещу всякаква форма на насилие, заплахи, отмъщение, фактическа или де юре дискриминация, натиск или всякакво друго произволно действие, като последица от законосъобразното упражняване на правата, посочени в настоящата Декларация.

Много от проблемите, към които децата правозащитници насочват дейността си, са пряко свързани с твърдения за дискриминация. Също така е наложително самите деца да не стават обект на дискриминация, когато работят в защита на правото на равно третиране (или на всяко друго право) за себе си или за някого другиго. Правото по член 2, параграф 1 (право на недискриминация при упражняването на други права) не е самостоятелно, но то е непосредствено право, което не подлежи на постепенно реализиране.

Децата съобщават за много различни случаи на дискриминация, като забранените от член 2, с които се срещат, докато упражняват правата си на деца правозащитници.

Не са гарантирани, когато не зачитат пола ти, когато външният ти вид/маниерите ти са различни/вземат те на подбив. Не са гарантирани, когато да бъдеш такъв, какъвто си, е погрешно.

Латинска Америка и Карибите

Децата трябва да имат равни възможности да действат като правозащитници. Към тях не трябва да се проявява неоправдано различно отношение, без значение дали разликите са спрямо възрастните, други деца и/или самите тях като правозащитници. Въпреки това е възможно някои групи деца да станат обект на определени застъпващи се форми на дискриминация в правозащитната си дейност. Член 2 осигурява защита от дискриминация на децата при упражняване на техните права съгласно КПД, но те се ползват и с други форми на защита, напр. във връзка с пола или расовата им принадлежност или при наличие на увреждания, както е предвидено в КПХУ, в Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените и в Международната конвенция за премахване на всички форми на расова дискриминация. Обект на дискриминация често стават момичетата, включително тези от тях, които са бременни или самите те имат деца, децата с увреждания, с различна етническа принадлежност, деца бежанци или деца без гражданство, както и тези, които не се вписват в традиционните

полови категории или определят себе си като ЛГБТКИ+, но също и много други. Въпреки че предизвикателства като тези са установени и по отношение на възрастни правозащитници в сходни ситуации, **децата са обект на много и застъпващи се неблагоприятни обстоятелства в правозащитната си дейност, като самият факт, че са деца засилва дискриминацията, с която биха могли да се сблъскат по други причини** (която може да е също и по множество признаци). Така например многобройните предизвикателства, пред които са изправени жените правозащитници, които са обстойно документирани, е възможно да бъдат обострени, когато става въпрос за момичета, и да се проявят в различна степен или форма в зависимост от възрастта. По-големите деца може да се сблъскат с дискриминация в резултат на ограничените си правомощия за вземане на решения или с дискриминация, която е по-характерна за възрастните, като насилие, основано на пола, и затруднен достъп до сексуално и репродуктивно здраве и права и услуги. Момиче от коренната общност или с форма на увреждане например може да стане обект на дискриминация въз основа на своята етническа принадлежност, възраст, пол и увреждане.²⁰ Същото важи и за децата от коренни общности, които могат да изпитат затруднения в дейността си като правозащитници, поради използването на малцинствен език или поради дискриминацията и неравенството, на които по принцип са изложени, а възрастта им да бъде допълнително утежняващ фактор.

Децата с увреждания се ползват със специална закрила съгласно член 7 от КПХУ, според който те трябва да се ползват с всички права на човека и основни свободи „наравно с останалите деца,“ без това да се ограничава до правата по КПД или КПХУ.²¹ В тази връзка е важно да се отчете значението на овластяването и подкрепата за децата с увреждания, както и достъпността и разумните улеснения (член 2 от КПХУ) за премахване на пречките пред участието.

Сексуалната ориентация и половата идентичност не са изрично упоменати в член 2, параграф 1 от КПД, но според изявление на Комитета: „Страните по Конвенцията трябва да вземат ефективни мерки за защита на всички лесбийки, гейове, бисексуални, транссексуални и интерсексуални подрастващи от всички форми на насилие, дискриминация или тормоз

чрез повишаване на обществената информираност и изпълнение на мерки за безопасност.“²²

Член 2 не включва конкретно възрастта като една от защитените категории. Въпреки това децата в много случаи са обект на ограничения, които не важат за възрастните, и голяма част от тях (като вечерен час или закони за противообществени прояви) могат да окажат неблагоприятно влияние върху способността на децата правозащитници да градят взаимоотношения и да използват публичното пространство.²³

Статусни нарушения и възрастова дискриминация

Организацията Child Rights Information Network публикува доклад за използването на статусни нарушения в световен мащаб. Статусните нарушения криминализират действия, извършени само от определени групи хора, най-често въз основа на тяхната религия, полова идентичност или възраст. Вечерният час, законите срещу бягството и скитничеството могат да наказват деца, само защото се намират на обществени места, а законите за „неспазване“ на установени норми могат да превърнат в престъпление дейности, които биха били напълно законни, ако са извършени от възрастен. Докладът предоставя полезна информация за използването на този вид нарушения и призовава за премахването им въз основа на това, че нарушават човешките права на децата, включително правото им да не бъдат дискриминирани въз основа на възрастта си.

https://archive.crin.org/sites/default/files/crin_status_offences_global_report_0.pdf

Децата правозащитници също така споделят за случаи на стигматизация и насилие като пряк резултат от дейността им, а понякога и само защото са деца.

Тогавя някой излезе от кметството, започна да крещи и попита: „На колко години си? Нормално ли е непълнолетни да питат/искат неща от управата?“

Източна Европа

Има хора, които ни наричат престъпници или размирници, затова че се борим за важни въпроси, които са в полза на обществото.

Латинска Америка и Карибите

Съгласно член 12 от Декларацията децата не трябва да бъдат дискриминирани в резултат на упражняването на правото им да действат като правозащитници. Един от начините да се постигне това е чрез включване на категорията „възраст“ като защитена категория в нормативната уредба за закрила на правозащитниците. Предложеният примерен закон за признаване и закрила на защитниците на правата на човека се позовава именно на това:

Примерен закон за признаване и закрила на правозащитниците²⁴

„Този закон се отнася за всички правозащитници под юрисдикцията, на територията или под контрола на [името на държавата] без каквато и да било разлика като

пол, раса, цвят на кожата, език, религия или убеждения, политически или други възгледи, национален, етнически или социален произход, националност, възраст, икономическо положение, имуществено състояние, семейно положение, раждане, увреждане, сексуална ориентация, полова идентичност, полови характеристики или друг статут.“

<https://www.ishr.ch/news/model-law>

Специфична характеристика на член 2 от КПД, която е уникална сред инструментите за правата на човека, е свързана с децата, чиито родители са ангажирани със защитата на правата на човека. **Децата могат да станат мишена като начин за възпиране на родителите им от правозащитна дейност.** Член 2, параграф 2 изисква държавите да осигурят закрила на детето от всички форми на дискриминация или наказание на основание на действията, изразените мнения или убеждения на неговите родители, настойници или членовете на неговото семейство. По този начин децата, които действат или не действат като правозащитници, заедно със своите родители, имат право на защита от дискриминация, основана на убежденията, дейностите или мненията на техните родители и настойници. Тази форма на закрила е обособена като самостоятелна разпоредба.

3.1.2. Най-добрият интерес на детето

КПД

КПД, член 3, параграф 1

Висшите интереси на детето са първостепенно съображение във всички действия, отнасящи се до децата, независимо дали са предприети от обществени или частни институции за социално подпомагане, от съдилищата, административните или законодателните органи.

Член 3, параграф 1 е единствен по рода си в международната законодателна уредба за правата на човека. За него и за член 12 е изразено мнението, че „изисква възрастните непрекъснато да преразглеждат своите действия като анализират как те могат да се отразят на децата.“²⁵ Член 3, параграф 1 се прилага винаги, когато се взема решение, отнасящо се до дете или деца, и винаги, когато взето решение може да окаже влияние върху деца, а самото му съществуване е частично признание на факта, че децата нерядко нямат правомощия, включително политическа власт, при вземането на решенията, които ги засягат поотделно или като група. Това е особено важно за децата правозащитници, тъй като им предоставя **основание да настояват правителствата и останалите властимащи да поставят специфичен акцент върху децата в дейността си, засягаща деца**. От друга страна съществува и **възможността възрастните (напр. родители, учители, полицейски служители) да използват/злоупотребят** с принципа за най-добрия интерес на детето, **като ограничат дейностите, които отделното дете правозащитник може или не може да извършва** (напр. получаване или споделяне на информация, публични изявления, участие в групи, кампании или протести), поради което е важно вземащите съответните решения да подхождат с ясна представа за компонентите на „най-добрия интерес“ и за това как следва да се прилага този принцип.

Комитетът определя член 3, параграф 1 като „материално право, тълкувателен правен принцип и процесуално правило.“²⁶ Той също така предоставя подробни насоки за аспектите, които трябва да се вземат предвид при определяне на най-добрия интерес на детето, а именно: собствените възгледи на детето; останалите му човешки права; възгледите на родителите и останалите свързани лица; социални и културни съображения; наличните емпирични доказателства.²⁷ От решаващо значение за децата правозащитници е фактът, че **„най-добрият интерес“ не може да бъде отъждествяван единствено с „благосъстояние“ или закрилата от вреда**. Това е важен акцент в най-добрия интерес на детето, но не и единственият. Гражданските и политическите права на детето (на възгледите му да се придава

значение, свободата на изразяване на мнение, включително правото да търси, получава и предава информация), свободата на сдружаване и неприкосновеността на личния живот също трябва да бъдат отчетени при всяко едно решение. Това е важно във всеки случай, но значението му е особено голямо за децата правозащитници, тъй като принципът за най-добрия интерес понякога се използва за оправдаване за закони, политики и решения, които неоснователно ограничават упражняването на останалите права на децата въз основа на това, че тяхната дейност би могла например да ги изложи на опасност или да окаже неблагоприятно влияние върху образованието им. Това са важни съображения при определяне на най-добрия интерес на детето, но не са единствените.

3.1.3. Право на живот, оцеляване и развитие

КПД

КПД, член 6

1. Държавите — страни по Конвенцията, признават, че всяко дете има присъщо право на живот.
2. Държавите — страни по Конвенцията, осигуряват в максимално възможна степен оцеляването и развитието на всяко дете.

Член 6 разширява обхвата на широко признатото право на живот, като специално по отношение на децата добавя към него и правото на оцеляване и развитие. Член 12, параграф 2 от Декларацията подпомага тълкуването на тези разпоредби във връзка с децата правозащитници, като поставя акцент върху защитата на „всеки, самостоятелно и в съдружие с други, срещу всякаква форма на насилие, заплахи, отмъщение, фактическа или де юре дискриминация, натиск или всякакво друго произволно действие, като последица от законосъобразното упражняване на правата, посочени в настоящата Декларация.“²⁸

Според Комитета по правата на човека: „Задължението да защитават правото на живот налага държавите да предприемат специални мерки за

закрила спрямо лица в уязвимо положение, чиито живот е изложен на особен риск поради конкретни заплахи или вече съществуващи модели на насилие. Те включват правозащитници, служители, бореци се срещу корупцията и организираната престъпност, хуманитарни работници, журналисти, видни обществени фигури, свидетели на престъпления и жертви на домашно насилие или на насилие, основано на пола, и трафик на хора. **Те могат да включват и деца, особено деца на улицата, непридружени деца мигранти и деца в ситуации на въоръжен конфликт.**²⁹ Комитетът по правата на детето също тълкува понятието „развитие“ като холистично понятие, което включва не само физическо и интелектуално, но и морално и социално развитие.³⁰ Според това определение то включва и способността на детето да разбира и претендира човешки права.

Ясно е, че самите държави са задължени да зачитат правото на живот и не трябва да застрашават, нараняват или убиват деца при реакцията си на дейността на децата правозащитници. Те трябва също така да направят всичко възможно, за да защитят децата от животозастрашаващи действия или бездействия на недържавни субекти.³¹ Това би могло, например, да налага държавите да предприемат разумни превантивни мерки за защита на децата от заплахи за живота им, включително в онлайн среда.³²

Децата може да се нуждаят и от допълнителна закрила, например когато протести, които могат да прераснат във включващи насилие, се охраняват от полицията. Отговорността за закрилата на децата по време на мирни протести не може да падне изцяло върху родителите.³³ Според специалния докладчик за положението на защитниците на правата на човека (специалния докладчик) е неприемливо „мирно събрание, застрашено от насилие, да бъде забранено, вместо да бъде осигурена защита в съответствие с отговорността на държавите.“³⁴ По отношение на децата правозащитници това би означавало, че **принципната реакция към опасение за възможно ескалиране на мирен протест не трябва да бъде спиране на децата от участие, а вземане на всички разумни мерки за премахване на заплахата за живота, оцеляването и развитието на децата** (вж. раздел 3.5.3 по-долу).

На последно място трябва да признаем, че държавите могат да предприемат само мерки, които изглеждат разумни, и че децата „все пак може да предприемат действия или бездействия, които да изложат на риск упражняването на тези права от тях самите“ независимо от всички възможни усилия на държавите да гарантират техния живот, оцеляване и развитие.³⁵

3.1.4. Право на детето на възгледите му да се придава значение

КПД

КПД, член 12

1. Държавите — страни по Конвенцията, осигуряват на детето, което може да формира свои собствени възгледи, правото да изразява тези възгледи свободно по всички въпроси, отнасящи се до него, като на тях следва да се придава значение, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето.
2. За тази цел на детето е предоставена по-специално възможност да бъде изслушвано при всякакви съдебни и административни процедури, отнасящи се до него, или пряко, или чрез представител или съответен орган по начин, съответстващ на процедурните правила на националното законодателство.

Член 12 е уникално право, което изисква вземащите решения относно децата да се допитват до тях и да придават значение на възгледите им, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Той е изключително важен за дейността на децата правозащитници, тъй като „регламентира правния и социалния статут на децата, на които от една страна им липсва пълната автономност на пълнолетни граждани, но които от друга страна са носители на права.“³⁶ Член 12, параграф 1 обхваща всички въпроси, засягащи детето, докато член 12, параграф 2 се отнася конкретно до съдебните и административните процедури, засягащи детето. На децата,

които оспорват нарушенията на човешките си права в съда, трябва да се осигури възможност възгледите им да бъдат чути и взети предвид. Член 12, параграф 2 е разгледан допълнително в раздел 4.

Правото на детето на изслушване по член 12, параграф 1 се прилага както за всяко дете поотделно, така и за групи деца.³⁷ То важи за отделни деца правозащитници, когато отстояват собствените си права в ситуация, в която се взема решение за самите тях (например когато оспорват решенията относно собственото си образование или грижа). Член 12, параграф 1 се прилага и когато деца правозащитници са засегнати групово или когато работят в група. Задължението на държавите за „осигуряване“ означава, че правителствата трябва активно да създават възможности за допитване до мнението на децата по въпроси, които ги засягат, включително във връзка със законодателството и политиката.

Член 12 има ясна връзка и се затвърждава от член 8 от Декларацията:

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 8

1. Всеки има право, самостоятелно или в съдружие с други, на ефективен достъп на недискриминационна основа до участие в управлението на своята страна и във воденето на обществените дела.
2. Това включва, наред с другото, правото на всеки, самостоятелно и в съдружие с други, да представя на държавни органи, агенции и организации, занимаващи се с обществени дела, критики и предложения за подобряване на тяхната работа, както и да привлича внимание към всеки аспект на тяхната работа, който може да затрудни или да пречи на насърчаването, защитата и осъществяването на правата на човека и основните свободи.

Един от факторите, които отличават ползването на децата от член 8 от Декларацията е, че те принципно не могат да участват в управлението по същия начин като възрастните, чрез гласуване или кандидатура в местни избори. Комитетът насърчава държавите да намалят възрастта за гласуване, така че децата да могат да бъдат изслушани като част от демократичните политически процеси.³⁸ Независимо от минималната възраст за гласуване обаче правителствата трябва да създадат възможности за участие на всички деца в процеса на вземане на обществени решения, напр. чрез местни, регионални и национални детски и младежки парламенти, срещи на върха и др., и активно да се съветват с децата в процеса на формиране на политики, като използват достъпни материали и методи. Една от препоръките, отправена по време на ДОД2018, е, че: „Държавите трябва да осигурят ясни и адекватни правомощия на детските парламенти и всеки друг механизъм за участие на децата, както и подходящи човешки, технически и финансови ресурси, които са достъпни и приобщаващи за всички деца без дискриминация.“³⁹

Член 12 важи за всички деца и трябва да се положат усилия, за да се гарантира участието на всички често маргинализирани, заглушавани и пренебрегвани групи деца. По време на ДОД2018 беше отправена препоръката: „Държавите трябва да гарантират, че децата правозащитници в уязвими ситуации, включително деца с увреждания, деца в хуманитарни ситуации, деца в алтернативна грижа, деца, живеещи в бедност, и деца от малцинства и коренно население, също могат да изразяват свободно мнението си и да разполагат с подкрепа, съобразена с пола и възрастта им, за да се улесни активното им участие по всички въпроси, които ги засягат.“⁴⁰ Специалният докладчик за вътрешно разселените лица подчерта значението на тези гаранции за реализирането на останалите човешки права на маргинализираните деца и отбеляза, че: „участието им помага да възвърнат контрола върху собствения си живот, улеснява рехабилитацията им, развива организационните им умения и засилва усещането им за единство.“⁴¹

Във всички случаи, самостоятелно или колективно, и за всяко решение важи задължението да се придава „значение“ на възгледите, съответстващо на възрастта и зрелостта на детето. Това право е отделно от правото на родителите/настойниците да предоставят насоки на детето при упражняване на неговите права в съответствие с развитието на способностите му съгласно член 5 от КПД. Въпреки изказаните предположения, че изразът „придаване на значение“, съответстващо на „възрастта и зрелостта“, в член 12 накърнява правото на детето на свобода на изразяване, това тълкуване е погрешно. Според оправомощаващото тълкуване това е допълнително задължение на държавите, които трябва да отчетат и да подхождат сериозно към възгледите на децата, когато те са свързани с въпроси, които ги засягат. Това право съществува като потвърждение, че е по-малко вероятно децата да са в позиция да влияят върху тези решения и че възможността на човек да влияе върху решенията, отнасящи се до самия него, е в основата на подхода, основан на правата на човека — поставяне на акцент върху достойнството, равенството и зачитането на стойността на отделната личност. **Правото на децата да участват във вземането на обществени решения изисква специфична и допълнителна реакция от държавите с отчитане на неравностойното положение:** държавите имат конкретен ангажимент да се допитват до децата правозащитници и да приемат възгледите им сериозно (като им придават значение, съответстващо на възрастта и зрелостта им). Държавите също така трябва да осигурят възможност на децата с увреждания да се ползват от правото да бъдат изслушани „наравно с останалите деца“ и да получават „подходящо за увреждането и възрастта им съдействие“, за да реализират правата си (член 7, параграф 3 от КПХУ).

Дори и когато възгледите на децата се търсят, децата правозащитници споделят, че те не се приемат сериозно. Много от тях посочват, че основната пречка пред реализирането на правото да бъдат изслушани е негативното отношение на възрастните.

Обществото, в което живеем, ни се подиграва, когато се опитваме да надигнем глас по определен проблем, третира ни като хора, които не могат да поемат отговорност, а не като хора, които могат да мислят сериозно по тези въпроси.

Азиатско-тихоокеански регион

При стачки или движения, които се противопоставят на политическото управление, е по-вероятно възрастните да ги отхвърлят като „необразовани“ и деца, които „не знаят нищо“.

Западна Европа и други региони

Възрастните решават вместо нас и смятат, че нашите мнения са по-недостойни от техните само защото сме малки. Те не ни помагат, когато искат „последната дума“ да е тяхна, без да мислят, че е възможно да грешат.

Латинска Америка и Карибите

За съжаление понякога е трудно да се борим за правата си на нашата възраст, защото възрастните не ни приемат сериозно. Те често отхвърлят нашето мнение заради възрастта ни и това, че сме деца. И все пак ние искаме същите права като останалата част от населението. Искаме да можем да преценим какво не е наред в нашия свят и да работим, за да го променим.

Западна Европа и други региони

Комитетът препоръчва обучение за специалисти и кампании за повишаване на обществената информираност, които насърчават зачитането на възгледите на децата.⁴³

Инструмент на Съвета на Европа за оценка на детското участие⁴²

Съветът на Европа насърчава участието на децата, включително „обществената активност на децата“ чрез тристепенен подход, който включва оценка на съществуващите системи и механизми, насърчаване на предоставянето на насоки и инструменти и подкрепа за подготовката на подходящи обучения за специалисти.

Инструментът за оценка на детското участие съдържа 10 основни показателя, с помощта на които държавите могат:

- да извършат начална оценка на текущото изпълнение;
- да определят необходимите мерки за постигане на по-нататъшно съответствие от държавите;
- да измерват напредъка с течение на времето.

<https://www.coe.int/en/web/children/child-participation-assessment-tool>

Деца правозащитници споделят с безпокойство, че дори когато се допитват до тях, те не знаят по какъв начин и дали изобщо възгледите им се вземат предвид. Тук обратната връзка е от съществено значение и тя трябва да бъде предоставяна незабавно, да е достъпна за децата и да е достатъчно подробна, за да могат те да разберат как възгледите им са били отчетени.⁴⁴

Въпреки че член 12 е изключително важен за работата на децата правозащитници, той се отнася само за въпроси и процеси на вземане на решения, които засягат децата. Деца правозащитници могат да

предявяват претенции във връзка с правата на човека по въпроси, по които не се взема решение (като се има предвид, че бездействието също може да бъде форма на вземане на решение), и/или претенции относно права, които не засягат само децата или изобщо не са свързани с тях. **Въпреки това член 8 от Декларацията е в подкрепа на тълкуването на член 12 като признание, че участието на децата в обществените дела е въпрос, който ги засяга, поради което член 12 е приложим в такива ситуации.** Освен това гарантираното изслушване на децата в ежедневието им позволява да развият умения и увереност за участие в други житейски ситуации, включително вземането на обществени решения. Следователно държавите трябва да предприемат стъпки, за да гарантират, че тяхното мнение се търси и се приема сериозно по всички въпроси, които ги засягат.

Член 12 и връзката с участие в обществените дела

Член 12 от КПД е правното основание за това, което Комитетът определя като участие на децата. В своя общ коментар №12⁴⁵ Комитетът уточнява, че въпреки че концепцията за участието на децата не е изрично упомената в член 12, терминът се използва масово за обозначаване на нейното реализиране чрез текущи процеси, които включват споделяне на информация и диалог между деца и възрастни относно изготвянето на политики, програми и мерки във всички уместни сфери на детския живот. В общ коментар №12 Комитетът също уточнява, че член 12 като общ принцип предвижда държавите да се стремят да гарантират, че тълкуването и реализирането на всички други права, включени в КПД, се ръководят от нея, и най-вече гражданските и политическите права на детето (членове 13-17).

Член 8 от Декларацията не само затвърждава допирните точки между член 12 и членове 13-17, което често се пренебрегва, но и изяснява връзките между тях и член 25 от МПГПП, който

представлява правно основание за политическите права и правото на участие в обществения живот на всички лица, включително и на децата. Насоките на Службата на Върховния комисар на ООН по правата на човека към държавите относно ефективното реализиране на правото на участие в обществените дела ясно уточняват, че когато процесите на вземане на решения оказват въздействие върху децата, държавите трябва да гарантират правото на децата да изразят своите възгледи свободно и те да бъдат изслушани, включително чрез създаване на съобразени с интересите на детето и подходящи от гледна точка на възрастта и пола приобщаващи и безопасни механизми за уместното им ангажиране.⁴⁶ Може да се твърди, че всички процеси на вземане на решения могат да окажат пряко или косвено въздействие върху децата, както признава и самата Европейска комисия: „Политиките и програмите, които са неутрални по отношение на детето, доколкото такива изобщо съществуват, са изключително малко, а по-голямата част от тях оказват пряко или косвено, положително или отрицателно въздействие върху децата. Освен това повечето, ако не и всички сектори са взаимосвързани и взаимозависими.“⁴⁷

Ето защо е важно да стане ясно, че **Декларацията подкрепя засиленото участие на децата** и уточнява, че държавите трябва да се допитват до децата правозащитници и да приемат сериозно възгледите им по въпроси, които са от обществен интерес и могат да не засягат детето пряко. От друга страна, участието на децата е основополагащо за овластяването на децата правозащитници, тъй като изисква от възрастните да положат допълнителни усилия да ангажират децата и да се допитат до тях. Процесите на участие на децата са не само ключови възможности за децата, които вече са ангажирани с правозащитна дейност, да влияят върху вземането на решения, но те също така са овластяващи преживявания, които могат да накарат деца да започнат правозащитна дейност.

Ирландска национална стратегия за детско и младежко участие

Много държави са разработили или разработват стратегии за детско и младежко участие. Една от най-изчерпателните е ирландската стратегия.

Нейните основни характеристики включват:

- съгласувани действия, отнасящи се до всички ангажирани публични органи, които се преразглеждат и наблюдават ежегодно;
- изградена система от местни и национални младежки събрания;
- център за участие, който провежда обучения за публични органи и консултации.

<https://www.gov.ie/en/publication/9128db-national-strategy-on-children-and-young-peoples-participation-in-dec/>

3.2. Права и задължения на родителите/настойниците (членове 3, параграфи 2, 5, 18, параграфи 1-2 от КПД)

Взаимовръзката между правата на родителите/настойниците и правата на детето съставлява едно от ключовите разлики между правата на децата правозащитници и тези на възрастните правозащитници. На практика няма обособени други видове правозащитници — факт, който още по-силно откроява важността на ползването на КПД за прилагане на Декларацията. **При упражняването на правата на децата правозащитници трябва да се отчитат правата и задълженията на родителите по отношение на техните деца.** Деца правозащитници посочват, че някои родители/настойници в желанието си да предпазят децата си от вреда, могат на това основание да ограничат правозащитната им дейност. Възможно е родителите/настойниците да се тревожат също,

че изявите на детето като правозащитник може да попречат на неговото образование. Държавите също могат да изпълняват важна роля, като гарантират условия, при които децата правозащитници развиват дейността си в безопасност и без това да е в ущърб на образованието им. Те могат да насърчават положителна нагласа спрямо децата, които действат като правозащитници и да подкрепят и информират родителите/настойниците, така че допълнително да овластяват ДПЗ.

В КПД се съдържат три разпоредби, отнасящи се до родителите, които са от съществено значение за децата правозащитници (членове 5, 3, параграф 2 и 18, параграфи 1 и 2). Те са разгледани поотделно по-долу и се посочва как могат да се прилагат съвкупно на практика.

3.2.1. Права и задължение на родителите/настойниците да предоставят насоки

КПД

КПД, член 5

Държавите — страни по Конвенцията, зачитат отговорностите, правата и задълженията на родителите или в зависимост от случая на членовете на по-голямото семейство или общност, както предвиждат местните обичаи, на законните настойници или на другите лица, отговорни по закон за детето, да осигуряват по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето, подходящи насоки и ръководство в упражняването от него на правата, признати в тази Конвенция.

Член 5 е ключов за Конвенцията като цяло ⁴⁸ и е критично важен в този контекст предвид влиянието, което имат семействата за това дали и как едно дете би действало като правозащитник. В разпоредбата се припознава определената и важна функция на родителите/настойниците и общностите в живота на децата и се отразява реалността, че родителите подпомагат децата да упражняват своите права, в съответствие с развитието на техните способности. ⁴⁹

Член 5 е уникален по силата на това, **че конституира родителите и настойниците като носители на права (и на задължения) в една конвенция, която е предназначена за друга група лица.** Той се разпростира върху родители/настойници и „другите лица, отговорни по закон за детето“. Това може да включва например лидери в общността или племенни старейшини. Те са с правомощия да предоставят на детето насоки за упражняването на всички други негови права. Тук се включват всички граждански и политически права на детето, както и правото да бъде защитено от вреда. Родителите имат и задължение да предоставят насоки, което означава, че децата имат правото да получават насоки. Това задължение следва да бъде признато в националното законодателство.

Законово задължение на родителите/настойниците при вземането на важни решения, засягащи детето

Член 31 от южноафриканския Закон за детето № 38 от 2005 г. гласи: „Лице, което носи родителска отговорност и права по отношение на дете, преди да вземе каквото и да е решение, предвидено в параграф б), засягащо детето, е длъжно да вземе предвид мнението и желанията, изразени от детето, с отчитане на възрастта му, неговата степен на зрялост и етап на развитие“.

<https://www.justice.gov.za/legislation/acts/2005-038%20childrensact.pdf>

Правото/задължението да се дават насоки трябва да бъде упражнявано по начин, съответстващ на „развитието на способностите на детето“. Този израз се извежда от непосредствения контекст на член 5 и все по-често се използва тълкувателно за Конвенцията като цяло, но на първо място неговото предназначение е във връзка с правото и задължението за предоставяне на насоки на децата. Това се отнася за целия живот на детето: не е посочена минимална възраст, на която детето може да действа като правозащитник и много деца започват своята дейност в

областта на правата на човека още от началното училище. Член 5 обаче отчита, че степента, в която **родителите/ настойниците предоставят насоки, намалява с нарастването на степента на зрялост на децата.**⁵⁰ Комитетът признава, че щом децата придобият способност да се ползват от и да претендират своите права самостоятелно, те вече нямат нуждата да разчитат на правото да получават насоки от страна на родителите по член 5. Основният въпрос е какви граници могат да поставят родителите или настойниците и в кой момент, ако изобщо следва да има такъв, родителите или настойниците могат да откажат да разрешат на децата да действат като правозащитници или да ограничават дейностите, в които участват. Децата правозащитници припознават и посочват необходимостта от подкрепа и насоки от родители и възрастни в своите общности.

За да може едно лице да е правозащитник, са необходими не само финансови ресурси, но и убеждение, вдъхновение, воля и любов. Ключов аспект е подкрепата и разбирането от страна на хората около него, защото един правозащитник не може да работи сам. Предвид факта, че детето правозащитник е дете, то трябва да работи заедно с други и да се учи от тях. Има нужда от напътствия и подкрепа.

Латинска Америка и Карибите

Други коментират факта, че родителите са склонни да изискват от своите деца да залягат над ученето, вместо да се занимават с някаква форма на обществена активност или се притесняват за безопасността на децата си.

Родителите предпочитат децата им да стоят у дома и да учат, вместо да участват в групи, ръководени от деца, чиято цел е да надигнат глас относно нарушаването на правата на детето.

Източна Европа

Много деца обаче ясно осъзнават, че предназначението на подкрепата трябва да е улесняване, а не възпрепятстване на децата да се изявяват като правозащитници.

Необходими са по-добри насоки относно това, какво се изисква от държавите за зачитането, защитата и прилагането на правата на детето във връзка с получаване на насоки от страна на родителите в съответствие с развитието на неговите способности.⁵¹ Държавите не могат да упражняват произволна намеса по отношение на правата, отговорностите и задълженията на родителите/настойниците. Възможно е обаче в практиката да възникне затруднение, напр. когато родител или настойник забранява на дете да действа като правозащитник. Тези притеснения са най-различни, в зависимост от възрастта на детето и възприятието на степента на заплахата. Възможно е например, родителите да не желаят тяхното дете да действа като правозащитник, дори когато то е достатъчно зряло, за да взема самостоятелни решения, в случай че имат притеснения за последиците на неговата дейност (например юноша желае да стартира интернет кампания, с което може да се изложи на риск от онлайн злоупотреба). Децата правозащитници приемат, че степента на намеса на родителите може да е функция на риска, свързан със съответната дейност или на културни, религиозни или политически съображения, но също така подчертават, че тези потребности трябва да се оценяват, като се отчита мнението на децата. При всички случаи държавите имат задължение да осигуряват условия на децата правозащитници, така че те да упражняват своите права по безопасен начин и да информират и подкрепят родителите/настойниците, така че да са в състояние надлежно да съветват и насочват децата.

3.2.2. Право на грижа и закрила с насоки от родители/ настойници

КПД

КПД, член 3, параграф 2

Държавите — страни по Конвенцията се задължават да осигурят на детето такава закрила и грижи, каквито са необходими за неговото благосъстояние, като се вземат предвид правата и задълженията на неговите родители, законни настойници или на другите лица, отговорни по закон за него, и за тази цел те предприемат всички необходими законодателни и административни мерки.

Разпоредбата на член 3, параграф 2 предвижда изричното задължение държавите да осигуряват необходимата закрила и грижа за благосъстоянието на детето. Тази разпоредба в голяма степен остава незабелязана поради това, че други членове на КПД визират в съвкупност това задължение, а някои (като например член 19 и член 18, параграф 2) са със съдържание, близко до нормата на член 3, параграф 2.⁵² Тя е от значение в настоящия контекст, защото подчертава задължението на държавите да „делегира“ на родителите и на настойниците права и задължения.⁵³ Това делегиране обаче не е абсолютно.⁵⁴ Съществуват множество начини, по които държавите може да е необходимо да се намесят, за да защитят благосъстоянието на децата. Възможно е родителите да възпрепятстват детето от изяви като правозащитник или пък да принуждават детето да се изявява като правозащитник в ущърб на неговото благосъстояние, напр. да насърчават детето да говори публично, когато това би го изложило на значителен риск или да участва в протест, който може да ескалира в безредици.

3.2.3. Отговорности на родителите/настойниците и помощ от страна на държавата

КПД

КПД, член 18

1. Държавите — страни по Конвенцията, полагат всички усилия за осигуряване признаването на принципа, съгласно който двамата родители носят обща отговорност за отглеждането и развитието на детето. Родителите или според случая законните настойници носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на детето. Висшите интереси на детето са тяхна основна грижа.

2. С цел гарантиране и закрила на правата, изложени в тази Конвенция, държавите — страни по нея оказват подходяща помощ на родителите и законните настойници при осъществяване на тяхната отговорност по отглеждане на децата и осигуряват създаването на институции, служби и услуги в областта на грижите за децата.

В по-голямата си част разпоредбата на член 18 е насочена към насърчаване на споделената отговорност за отглеждането на децата и подкрепата, която държавите трябва да предоставят в този план. Но втората част на член 18, параграф 1 гласи, че родителите/настойниците „носят първостепенна отговорност за отглеждането и развитието на детето. Висшите интереси на детето са тяхна основна грижа“. Това е в голяма степен приложимо в контекста на децата правозащитници, при тълкуване на нормата във връзка с членове 5 и 3, параграф 2 в частност.

Децата съобщават, че родителите/настойниците често не ги насърчават или не им позволяват да участват в дейности, свързани със защита на правата на човека, тревожейки се за тяхната безопасност или как тези дейности ще се отразят на образованието им.

Родителите обикновено не ни насърчават. Искат да стоим далеч от ситуации на безредици.

Азиатско-тихоокеански регион

Пречка за мен като правозащитник е, че родителите ми не ми позволяват да защитавам правата си, защото това щяло да ми навреди.

Азиатско-тихоокеански регион

Някои от децата си дават сметка и приемат, че родителите са загрижени за тяхната безопасност и за това кое е най-добро за тях. Други споделят, че получават подкрепа и насърчаване от своите семейства, понякога след като се е наложило да ги убеждават, че тази дейност е подходяща за тях, с помощта на други деца правозащитници.

Чувстваме се по-добре, когато имаме подкрепата на учителите, училището, връстниците и семейството. Когато вярват на онова, което казваме. Когато ни дават условия да участваме. Когато възрастните уважават нашите решения. Когато ни учат как да отстояваме правата си.

Латинска Америка и Карибите

Да, децата срещат предизвикателства като това техните семейства да не им позволяват да участват в каквито и да било събрания. Например един мой съученик, който искаше да бъде на площада и да види какво се случва там, но родителите му не го пуснаха и той не можеше да участва. Аз му разказах какво се случва на площада и го насърчих да отиде, като го уверих, че няма от какво да се страхува; така по-късно той успя да убеди баща си и отиде на площада.

Азиатско-тихоокеански регион

Въпреки че член 18 често бива обсъждан в контекста на отговорността на родителите да допринасят за упражняването на социалните и икономическите права на своите деца, разпоредбата също така се отнася и до гражданските и политическите права, като включва „възпитаване на ценности в духа на правата на човека.“⁵⁵ Това съответства на член 16 от Декларацията, в който се подчертава ролята на отделните лица за повишаване на обществената информираност относно правата на човека. Много ограничено обаче се дискутира фактът, че отговорността на родителите и настойниците са отнася и до гражданските и политическите права като правото на свобода на изразяване, мирни събрания и сдружения. **Държавите трябва да гарантират, че семейството и общността на децата правозащитници разбират и зачитат всички права на детето, както и че имат достъп до информация и подкрепа като правна помощ и психосоциални интервенции.**

Накрая, възможно е родителите/настойниците да забранят на детето да участва в правозащитни дейности. Често държавите не узнават за тези нарушения, а в случаите, в които това достигне до тяхното знание, може да се прецени, че е по-безопасно и целесъобразно да не се пристъпва към намеса в семейния живот или че такава намеса не е препоръчителна, освен когато се приеме, че детето е изложено на риск от значителна вреда. Държавите обаче трябва да предоставят конкретни услуги за децата правозащитници и техните родители/настойници, които да позволяват разрешаване на конфликти в дух на разбирателство и по начин, овластяващ както родителите/настойниците, така и детето. Също така децата правозащитници трябва да имат достъп до мерки за компенсация, когато ограниченията нарушават техните права.

3.2.4. Права на родителите/настойниците: обобщено представяне на мерките по прилагането

Понякога самите родители/настойници действат като правозащитници, като тяхната дейност оказва въздействие върху възгледите и действията на техните деца. Децата на семейства, които действат като правозащитници, имат право на защита срещу дискриминация или вреди, които е възможно да настъпят поради тяхната дейност (вж. раздел 3.1.1.). Родителите/настойниците трябва да съветват своите деца, без да ги манипулират в полза на собствените си каузи (вж. раздел 3.4.2.). Когато обаче родителите/настойниците не се занимават с дейности в областта защитата на правата на човека, държавата е задължена да им съдейства, за да подкрепят своите деца в упражняването на техните права. В действителност обаче много родители и настойници ежедневно вземат решения, без да отчитат своите собствени права или тези на децата си, нито демонстрират познаване и осмисляне на своето задължение в този план. В това отношение държавата може да изпълнява важна роля, като образова родителите за правата на децата, включително техните граждански и политически права, още от ранното детство. Държавите също така трябва да насърчават положителната представа за децата правозащитници, като отчитат религиозните и културните съображения, както и стереотипите, свързани с пола или с други аспекти. Държавите също така могат да предприемат мерки в отговор на притеснението на родителите/настойниците за безопасността на техните деца, когато действат като правозащитници (вж. раздел 3.4.5.), като изпълняват своите задължения за закрила на децата. Накрая държавите могат да предоставят на училищата и на учителите насоки за защита на правата на децата правозащитници, включително правото им на образование, така че да се откликне на притесненията на родителите/настойниците в това отношение. Ако държавите провеждат действия за информиране и подкрепа на семействата на деца правозащитници и създават среда, в която ДПЗ безопасно да извършват дейността си, те ще дадат възможност на родителите/настойниците да изпълняват своите задължения по член 5 от КПД и да овластяват своите деца като активни правозащитници.

Държавите трябва да включат в съответното национално законодателство правото и задължението на родителите/настойниците да осигуряват насоки и ръководство на децата при упражняването на техните права.

Държавите трябва да образуват родителите относно правата на човека и правата на децата, включително техните граждански и политически права, за да им дадат възможност да прилагат информиран подход, когато подкрепят и насочват своите деца.

Държавите трябва да овластяват родителите/настойниците да подкрепят децата, които действат като правозащитници, като гарантират, че децата ще бъдат в безопасност и няма да се попречи на тяхното образование.

Държавите трябва да осигурят механизми, така че децата да могат да търсят и да получават услуги и подкрепа, в случай на конфликт между тях и родителите им във връзка с упражняването на техните права.

Държавите трябва да осигуряват достъпни възможности за децата правозащитници да търсят компенсация, когато техните права биват ограничени от родители/настойници.

3.3. Образование по правата на човека (Член 29 от КПД и членове 15-16 от ДЗПЧ)

КПД

КПД, член 29, параграф 1

Държавите — страни по Конвенцията, се споразумяват, че образованието на детето трябва да бъде насочено към:

- а)** развитието на личността на детето, на неговите таланти, умствени и физически способности до най-пълния им потенциал;
- б)** развитието на зачитането на правата на човека и основните свободи и на принципите, провъзгласени в Устава на Организацията на обединените нации;
- в)** развитието на чувството на уважение към родителите на детето, към неговата собствена културна самоличност, език и ценности, към националните ценности на страната, в която детето живее, на страната, от която то произхожда и на цивилизации, различни от неговата собствена;
- г)** подготовката на детето за отговорен живот в свободно общество, в духа на разбирателство, мир и толерантност, равенство между половете и дружба между всички народи, етнически, национални и религиозни групи и коренно население;
- д)** развитието на чувството на уважение към природната среда.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 7

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да разработва и обсъжда нови идеи и принципи за правата на човека и да се застъпва за тяхното приемане.

ДЗПЧ, член 15

Държавата има отговорността да насърчава и улеснява обучението по правата на човека и основните свободи на всички нива на образование и да гарантира, че всички отговорни за обучението на юристи, служители на правоприлагащите органи, персонала на въоръжените сили и държавните служители, включват в техните обучителни програми подходящи елементи, свързани с правата на човека.

ДЗПЧ, член 16

Физически лица, неправителствени организации и съответните институции имат важна роля в приноса за повишаване на осведомеността на обществеността по въпроси, свързани с всички права на човека и основни свободи чрез дейности като образование, обучение и изследвания в тези области, за да се засили разбирането, търпимостта, мира и дружеските отношения между народите и между всички расови и религиозни групи, като се отчитат различните особености на обществата и общностите, в които те извършват своите дейности.

Познаването на правата на човека е основна предпоставка за прилагането им и ключов фактор за всички правозащитници. Член 29, параграф 1, буква б) задължава държавите да гарантират образование, насочено към „развитието на зачитането на човешките права и основните свободи и на принципите, провъзгласени в Устава на Организацията на обединените нации.“⁵⁶ Понятието „права на човека“ недвусмислено включва „права на децата“ и при тълкуване във връзка с член 42 от КПД за държавите произтича задължение да гарантират, че образованието на децата насърчава познаването и зачитането на правата, залегнали в Конвенцията.⁵⁷

Гарантирането, че образованието в областта на правата на човека е задължителна част от основната учебна програма в училищата и другите

образователни институции е един от най-ефективните начини, който да позволи на децата и в крайна сметка на всички носители на човешки права, да познават своите права и да са в състояние да претендират правата си за себе си и за другите, включително действайки като деца правозащитници. Комитетът обаче в почти всички свои заключителни бележки изразява загриженост във връзка с отсъствието на образование по правата на човека и в частност правата на децата. Много държави не осигуряват образование в областта на правата на човека, а държавите, които включват темата в националните учебни програми, невинаги поставят конкретен акцент върху правата на детето.⁵⁸

Според децата правозащитници отсъствието на образование по правата на човека е едно от най-сериозните предизвикателства в тяхната работа. Много от децата споделят, че не са получили надлежното образование за своите права и това ги е възпрепятствало да действат като правозащитници. Нещо повече: децата правозащитници, както и другите анкетирани, подчертават голямата образователна стойност на правозащитната дейност: тя може да бъде ценен източник на познания по темата за правата на човека и в по-общ план, а не пречка за пълноценното им упражняване.

Училищата трябва да ни учат на мир, не на насилие; омразата от страна на учители, които проявяват ксенофобия и хомофобия, подклажда тази омраза в училище.

Африка

Училищата трябва да включат темата за правата и гласа на учениците в училищните съвети, трябва да има обучение по тези права за всички млади хора — дори те да не са в училище. Училищата трябва да предоставят информация как да се действа и как да се подкрепят правата.

Западна Европа и други региони

Училищата заедно с учениците трябва да анализират опита, който са имали от мирни събрания и да подкрепят споделянето на наученото в училище.

Източна Европа

Всеки може да направи нещо за спазването на правата на човека, но почти никой не го прави. Например в училищата трябва да се говори повече за правата на човека и за начините да се гарантира, че можеш да ги упражняваш.

Латинска Америка и Карибите

Ефективното прилагане на член 29, параграф 1 от КПД и член 15 от Декларацията на национално ниво би гарантирало **включването на темата за правата на човека като задължителна в националната учебна програма на всички нива и етапи**, със специален акцент върху правата на детето. При все че училищата са очевидното място, в което децата да научават за своите права, много деца или изобщо не посещават училище, или не ходят в държавни училища. Остава задължението за държавите **да гарантират, че децата, които не посещават училище ще получават образование по правата на човека**. Националните институции по правата на човека (НИПЧ) и детските омбудсмани (вж. раздел 4.1) могат да внесат съществен принос в това отношение.

Ефективното образование в областта на правата на човека трябва да надхвърля представянето на информация за съдържанието на договорите за правата на човека и да гарантира, съгласно Декларацията на ООН относно образованието и обучението по правата на човека, че децата получават образование не само „за“ но и „чрез“ правата на човека, както и за тяхното реализиране.⁵⁹ Комитетът подчертава също, че „децата трябва да учат за правата на човека, виждайки как

стандартите за правата на човека се прилагат на практика, независимо дали у дома, в училище или в общността.“⁶⁰ Това също така означава че **децата не трябва само да учат какви права имат, но също така как да претендират своите права и правата на другите.** Ученическите протести например са припознати като притежаващи „голяма образователна стойност по силата на това, че представляват една от най-ранните възможности за гражданско участие и защита на правата на човека, на разположение на учениците.“⁶¹ **Правозащитната дейност по-скоро може да способства, а не да попречи на децата да упражняват правото си на образование.** На децата следва да се дават и възможности да развиват уменията, които ще са им необходими за пълноценно реализиране на техните права. Специалният докладчик за свободата на изразяване подчертава важността на „образователните програми, основани на участие, които насърчават критичното мислене, способността за изразяване и културата на мира.“⁶²

Комитетът подчертава, че образованието по правата на човека би било възможно само ако „онези, от които се очаква да разпространяват, насърчават, преподават и доколкото е възможно демонстрират с личен пример ценностите, самите те са убедени в тяхната важност.“⁶³ Училищната култура, която често се утвърждава от директорите и съответните управляващи органи, следва да зачита човешките права на всички, включително правото на учителите, както и на учениците да действат като правозащитници. **От ключово значение е учителите, администрацията на учебните заведения и другите лица, участващи в образованието на децата във формална и неформална среда, да преминават през обучение, насочено към насърчаване на практика, основана на правата на децата, преди встъпване в длъжност и в процеса на работа.** Това се отнася до педагогическите методи, както и други политики, например в областта на дисциплината, духовната и психологическата подкрепа и закрилата на детето.

Що се отнася до децата правозащитници, от ключова важност е училищата и педагозите да не накърняват гражданските и политическите им права, когато се занимават с правозащитна дейност. Това включва зачитане, защита и упражняване на правото на децата на свобода на

изразяване, на събиране и протести. Училища в отделни страни са били субект при правни иски в това отношение, като съответните национални съдилища постановяват например, че децата не губят своите права, щом прекратят прага на училището.⁶⁴ За да се гарантира, че педагозите не действат по начин, който нарушава тези права, е необходимо да има **национално законодателство и политики в областта на образованието, които дават насоки на училищата и на другите за това как могат да спазват правата на човека, когато децата изпълняват правозащитна дейности.** Също така едно от предизвикателствата в практиката е, че голямото значение, което училищата отдават на учебните постижения, би означавало, че дейностите, за които се смята, че отвличат децата от учебната им дейност, може да се забранят или да не се насърчават. Още повече, че натискът върху децата за успеваемост в училище може също да ограничи времето, с което разполагат за правозащитна дейност.

3.3.1. Образование по правата на човека: обобщено представяне на мерките по прилагането

Държавите трябва да гарантират, че всички деца, независимо дали са в училище или не, получават образование по правата на човека.

Училищните и националните учебни програми следва да включват задължително образование по правата на човека, с материал, касаещ правата на децата да действат като правозащитници.

Образованието по правата на човека следва да подготвя децата да претендират своите права, да разбират върховенството на закона и да се научат как да търсят компенсации за нарушения на правата на човека в училището и извън него.

Програмите за подготовка на учители и други педагогически кадри следва задължително да застъпва темата за правата на детето, със специален акцент върху правата на децата да действат като правозащитници.

Училищата и другите образователни заведения следва да гарантират, че човешките права на децата се зачитат в учебната среда. Това следва да включва: възможности за пълноценно участие; разрешаване на конфликти; политики за недопускане на тормоз.

Училищата и другите образователни заведения следва да привличат децата за участие при разработването и прилагането на училищни политики, които могат да способстват или да възпрепятстват възможността им да действат като правозащитници.

Националните институции по правата на човека следва да предоставят на децата достъпна информация относно техните права и начините, по които могат да действат като правозащитници.

3.4. Закрила от вреда (членове 19, 36, 37, 39 от КПД и членове 9, 10 и 12 от ДЗПЧ)

Децата правозащитници, които осъществяват дейност за собствените си права и за тези на другите, често са **подложени на насилие и стигматизация, само защото са деца** и е възможно отношението към тях да е като към нарушители на социалните и културните традиции, според които от детето се очаква да мълчи. Също така децата са **по-уязвими** и може да пострадат, защото са физически по-слаби, не притежават власт и все още се развиват. Рискът от вреда е по-голям за някои групи деца като например момичетата, децата с увреждания, децата на улицата, децата в ситуация на въоръжени конфликти и хуманитарни кризи, децата от етнически малцинства и от коренното население. Децата, включително децата правозащитници, **могат целенасочено да станат обект на насилие за назидание и за възпиране на други да се занимават с правозащитна дейност**, особено техните семейства. Рискът да пострадат се увеличава, когато тяхната дейност става по-видима и успешна. За децата има специфична опасност под формата на физическо наказание или лишаване от храна и свобода. **Мярка, която**

може да представлява по-малък риск за възрастни (например за контрол на струпванията на хора при протести), може да е опасна, когато става дума за деца. Нещо повече: в контекст, засягащ деца, в частност **живота им в училище, може да има допълнителни рискове** като тормоз от страна на връстници и наказания от страна на учители. Накрая **родителите имат ясно определена функция, която да изпълняват, за да защитават децата от вреда, включително от насилие, както у дома, така и извън дома.**

Предизвикателството да се постигне баланс между правото на детето на закрила от вреда от една страна и неговите граждански и политически права от друга страна, е сред най-специфичните и трудни аспекти на дейността на децата правозащитници. Важно е обаче да се осъзнае, че тези права са взаимозависими. За да бъдат децата в безопасност, те трябва да имат достъп до информация, да бъдат изслушвани и приемани сериозно. Гражданските и политическите права сами по себе си не застрашават децата: ако те се реализират пълноценно, то тогава децата ще могат да упражняват своите граждански и политически права, без това да засяга неблагоприятно правото им на закрила. Овластяването на децата е ключов фактор за гарантиране на тяхната закрила, когато действат като правозащитници. Важно е мерките, предприети за гарантиране защитата на децата срещу вреда, да не са в ущърб на възможността им пълноценно да се ползват от своите граждански и политически права: укрепването на механизмите за закрила не може да бъде за сметка на осигуряването на среда, благоприятстваща правозащитната дейност.

КПД дава на децата повече права за закрила по силата на отчитането на факта, че „детето поради физическата и умствената си незрялост се нуждае от специални гаранции и грижи.“⁶⁵ Ключова в този смисъл е разпоредбата на член 19 от КПД, разгледана по-долу. Има обаче редица други членове, които са също важни, вкл. член 3, параграф 1 (принципа за най-добрия интерес на детето), член 6 (право на живот, оцеляване и развитие), член 12, параграф 1 (правото да бъде изслушано), и членове 13 и 17 (правото на информация). КПД предвижда редица мерки за специална закрила за определени деца, включително, но не

ограничено до деца с увреждания, деца в алтернативна грижа, деца, които са задържани или участващи във въоръжени конфликти. Също така децата имат специални права на защита срещу всички форми на експлоатация, включително сексуална и икономическа експлоатация и трафик, като тези права (в частност членове 32-36) са разгледани по-долу. Накрая член 37 утвърждава изконното човешко право на децата на защита срещу изтезания, нечовешко или унижително отношение и смъртно наказание, а в член 39 е закрепено право, което е специфично за децата и задължава държавите да подпомагат възстановяването на деца, жертви на каквото и да било посегателство или злоупотреба.

Децата правозащитници съобщават, че са получавали заплахи и са били обект на физически или емоционален тормоз или насилие заради дейността си в областта на

Когато защитаваш правата на човека, някой може да те нападне.

Източна Европа

правата на човека. В допитването по повод Деня за обща дискусия през 2018 г. 70% от децата споделят, че са преживели насилие или тормоз, когато са действали като правозащитници.⁶⁶ Това опасение се усилва от факта, че **когато деца съобщават за нарушения на правата на човека или се обърнат към възрастен за помощ, може и да не бъдат приети сериозно.** Местните власти, особено органите на полицията, често не са надлежно подготвени да работят с деца, прилагайки ориентиран към правата на детето подход.⁶⁷ В съответствие с член 9 от Декларацията децата трябва да имат възможност да търсят компенсации и ефективни мерки за правна защита, когато правата им като деца правозащитници биват нарушени (вж. раздел 4).

3.4.1. Защита срещу насилие, вреда, злоупотреба, липса на грижи, небрежно отношение, малтретиране

КПД

КПД, член 19

1. Държавите — страни по Конвенцията, предприемат всички необходими законодателни, административни, социални и образователни мерки за закрила на детето от всички форми на физическо или умствено насилие, посегателство или злоупотреба, липса на грижи или небрежно отношение, малтретиране или експлоатация, включително сексуални престъпления, докато то е под грижите на родителите си или на единия от тях, на законния си настойник или на всяко друго лице, на което то е поверено.

2. Такива защитни мерки включват според случая ефективни процедури за създаване на социални програми за осигуряване необходимата подкрепа на детето и на лицата, които се грижат за него, както и на всички други форми за предотвратяване и разкриване, докладване, отнасяне за разглеждане, разследване, разглеждане и проследяване на случаите на малтретиране на деца, описани по-горе, и според случая за намеса на съдебните органи.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 12, параграф 2:) Държавите предприемат всички необходими мерки, за да осигурят защита от страна на компетентните органи на всеки, самостоятелно и в съдружие с други, срещу всякаква форма на насилие, заплахи, отмъщение, фактическа или де юре дискриминация, натиск или всякакво друго произволно действие, като последица от законосъобразното упражняване на правата, посочени в настоящата Декларация.

ДЗПЧ, член 9, параграф 1: При упражняването на правата на човека и основните свободи, включително насърчаването и защитата на правата на човека, както е посочено в настоящата Декларация, всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да се възползва от ефективно средство за правна защита и да бъде защитен в случай на нарушаване на тези права.

ДЗПЧ, член 9, параграф 5: Държавата провежда своевременно и безпристрастно разследване или осигурява извършване на проверка във всеки случай, когато са налице основателни причини да се смята, че е извършено нарушение на правата на човека и основните свободи на територия под нейна юрисдикция.

Член 19 преквалифицира децата от **жертви, които имат нужда от помощ, в носители на права**; разпоредбата поставя силен **акцент върху превенцията, както и върху защитата**; вменява задължение на държавите „да предприемат подкрепящи мерки за предотвратяване на случаи на насилие и злоупотреба, **чрез насочване към външните фактори, допринасящи за риска от вреда.**“⁶⁸ Важно е да се отбележи императивният характер, със съответната формулировка, която „изключва възможност за дискреционни правомощия на държавата.“⁶⁹ **Ограничените средства не може да бъдат оправдание за непредприемане от страна на държавата на която и да е или достатъчно мерки, необходими за закрила на детето от вреда.**⁷⁰ Значимостта на тази разпоредба за изпълнението на Декларацията е, че децата правозащитници имат право на по-голяма закрила срещу по-широк кръг вреди, в сравнение с възрастните правозащитници.

Комитетът е приел широко определение на понятието „насилие“, което включва всички форми на физическо и психическо нараняване и злоупотреба⁷¹ и изрично подчертава, че понятието „насилие“ „не бива да се тълкува по начин, който намалява въздействието на

нефизическите и/или неумышлените форми на посегателство (каквито са например неполагането на грижи и психологическото малтретиране) или който омаловажава нуждата да се противодейства на тези форми на посегателство.”⁷² Понятието „комплексна сигурност“ (‘holistic security’),⁷³ широко използвано за правозащитници, способства за по-дълбоко осмисляне на изпълнението на член 19 за деца правозащитници, предвид акцента, който поставя върху субективното преживяване и участие на правозащитниците.

„КОМПЛЕКСНА СИГУРНОСТ“ („ТактикълТекнолоджи“)⁷⁴

Позоваването на „различните потребности на тялото и ума“ обхваща разнообразния опит и преживявания на децата.

„Начинът, по който даваме определение на нашето благосъстояние в контекста на обществената активност, е субективен и дълбоко личен. Той оказва влияние върху различните потребности на тялото и на ума, предизвикателствата, пред които се изправяме, нашите вярвания (религиозни, духовни или светски), нашата полова идентичност, интереси и отношения. Като активисти и защитници на правата на човека ние сами за себе си трябва да дадем определение на понятието „сигурност“ и на тази основа да градим солидарност и подкрепа един за друг в рамките на нашите групи, организации и движения.“

<https://holistic-security.tacticaltech.org/support-for-hrds.html>

Член 19 включва много от опита и преживяванията на правозащитниците в резултат от техните действия и в хода на изпълнението им. Един от най-важните аспекти, за който споделят децата правозащитници, е страхът от репресивни действия заради дейността им. Те могат да са от страна на семейството, връстници, учители, религиозни водачи, държавата или гражданите и включват физически или вербални нападки, както и онлайн троллинг, стигматизация и психологически натиск. Вредата не е задължително да е умишлена: „решаващото съображение е дали въздействието върху детето, оценено обективно или субективно, попада в обхвата на разпоредбите на член 19.“⁷⁵ Нещо повече: едно дете не трябва да доказва, че вредата, която е понесло, е последица от дейността му като правозащитник: закрилата важи независимо от намеренията на субекта, който е нанесъл вредата.

Това право обхваща всички деца (като фразата „поверено на грижите на своите родители, законни представители и други“ в голяма степен се счита за излишна) и трябва да бъде прилагано без каквато и да е дискриминация (член 2).⁷⁶ Въз основа на това не може да има по-малка степен на закрила или по-малко на брой предпазни мерки за деца, които например са на по-голяма възраст.

Общопризнато е, че момичетата правозащитници се натъкват на допълнителна трудност, когато действат като правозащитници, тъй като техните действия отправят предизвикателство към „приетите социални и културни норми, традиции, възприятия и стереотипи“ относно ролята и статута на жените в обществото“ и това може, в определени условия, да породи враждебност или липса на подкрепа както от страна на обществеността като цяло, така и от страна на властите.⁷⁷ Тези предизвикателства непропорционално засягат момичетата, които се страхуват, подложени са на заплахи, насилие или стигматизация не само защото са деца, но и защото едновременно с това са момичета. Второ, характерът на насилието и заплахите срещу момичетата често се различава от насилието и заплахите срещу други деца. Момичетата са изложени на по-голям риск от сексуално посегателство и насилие, често за да бъдат заставени да мълчат и като възпиране на другите да говорят

открито. Трето, много момичета са застъпници по въпроси, свързани с равенството между половете, което често се възприема нееднозначно и може да ги изложи на допълнителен риск.

Други деца може също да са изложени на допълнителни и специфични видове вреда, когато защитават своите права. Това включва работещи деца; деца, които се идентифицират като несъответстващи на стереотипите за пол и/или ЛГБТКИ+; деца от коренното население; деца от етнически, религиозни и езикови малцинства; деца с увреждания; деца — обект на трафик или сексуална, или икономическа експлоатация; деца в движение; деца в несигурни ситуации или въоръжен конфликт; деца, които са задържани или в институции; деца на улицата; деца, живеещи в бедност. Децата правозащитници също споделят за предизвикателства пред децата, живеещи в селски или отдалечени райони.⁷⁸ Правото на закрила от вреда се отнася за действията на държавите и на недържавните субекти. Ясно е, че държавите не трябва да причиняват вреда на децата, когато те, например, участват в протести. В Насоките на Службата на Върховния комисар на ООН по правата на човека относно охраната на обществения ред се потвърждават допълнителните права на децата, като се посочва: „Децата се третират по начин, който зачита тяхното чувство за собствено достойнство и значимост; който способства за тяхната реинтеграция в обществото; който отразява най-добрия интерес на детето; и който отчита потребностите на лицето на тази възраст.“⁷⁹

Също така държавите трябва да правят всичко възможно, за да защитават децата от действия като заплахи и посегателства от страна на недържавни субекти, включително репресивни действия от страна на семейството, учителите, връстниците, религиозните водачи, членовете на общността или гражданите като цяло, както в онлайн пространството, така и извън него. На практика това може да налага радикална промяна в нагласите спрямо децата, които отстояват своите права и правата на другите и да включва кампании за повишаване на обществената информираност. Комитетът посочва, че „образователните мерки трябва да са насочени срещу нагласите, традициите, обичаите и поведенческите практики,

които оправдават и насърчават насилието над деца.”⁸⁰ Също важно е осигуряването на насоки за средствата за масова информация, предвид факта че **някои деца правозащитници привличат значително медийно внимание, част от което е негативно, стигматизиращо и представляващо злоупотреба или посегателство.** Комитетът предупреждава, че стереотипите „предопределят създаването на държавни политики, основани на наказателен подход, които може да включват насилие като ответна реакция към предполагаемото или фактическо лошо поведение на децата и младежите.”⁸¹

Държавите трябва да предприемат всички разумни стъпки, така щото доставчиците на онлайн услуги и съдържание да гарантират сигурността на децата в интернет. Това съответства на Принцип № 5 от „Правата на децата и бизнес принципите“, съгласно който компаниите трябва „да гарантират безопасни продукти и услуги.”⁸²

Докато държавите трябва да предприемат всички разумни мерки, за да защитават възрастни правозащитници, които се поставят в потенциално опасни ситуации, възрастните като цяло разполагат със свободата да правят самостоятелно избор (макар че държавата при всички случаи е задължена да предприема мерки, за да ги защитава). Ако децата пожелаят да провеждат дейности, при които могат да пострадат, за държавите произтича непосредствено задължение да осигуряват тяхната безопасност. Позицията по подразбиране не следва да е забрана на дейността на децата, а предприемане на всички разумни мерки за осигуряване на безопасното ѝ изпълнение, и недопускане на дейност на децата само при наличие на последствия със значителна степен на вреда и невъзможност за обезпечаване на безопасността им. Следва да се отчитат вредите, които могат да произтекат от това на децата да бъде отказано упражняване на техните граждански и политически права. **Децата правозащитници следва също да бъдат информирани и да им бъде осигурена възможност да преценяват риска и да вземат решения относно своята собствена безопасност: тяхното овластяване е от решаващо значение, за да се гарантира закрилата им от вреда.**

Допълнителен фактор, който се откроява като специфичен при децата правозащитници, е злоупотребата, в частност тормозът и кибертормозът, на които могат да бъдат подложени от свои връстници, когато развиват дейност като защитници на човешките права. Много деца споделят, че са били обект на злоупотреба и тормоз от страна на други деца в училище. Училищата имат ясни задължения да предпазват децата от тормоз от какъвто и да било вид и независимо поради каква причина, което включва и подобни прояви. Фактът че децата се сблъскват с такъв проблем заради това, че защитават правата на човека, още повече подчертава важността на комплексното и последователното образование по правата на човека (разгледано в раздел 3.4). Комитетът също така посочва, че „въпреки че в този случай дейните лица са децата, ролята на отговорните за тях възрастни е от първостепенно значение във всички опити да се реагира по подходящ начин и да се предотврати подобно насилие, като се гарантира, че мерките не ожесточават насилието заради избора на наказателен подход и използването на насилие срещу насилието.“⁸³

3.4.2. Защита от експлоатация

КПД

КПД, член 36

Държавите — страни по Конвенцията, закрилят детето от всички други форми на експлоатация, засягащи в какъвто и да е аспект благосъстоянието на детето.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 10

Никой не трябва да участва, чрез действие или неизвършване на необходимо действие, в нарушаване на права на човека и основни свободи и никой не трябва да бъде подлаган на каквото и да било наказание или преследване за отказ от участие в такова нарушаване.

КПД съдържа редица „специални мерки за закрила“, предназначени да осигурят на децата допълнителна закрила от икономическа експлоатация (член 32); наркотици (член 33); сексуална злоупотреба и сексуална експлоатация (член 34); отвлечане, продажба и търговия с деца (член 35); и всички други форми на експлоатация (член 36). Тълкуването на тези разпоредби във връзка с член 10 от Декларацията затвърждава факта, че никой не може да нарушава човешките права на децата. Също така никой не може да бъде наказван за отказ да използва деца правозащитници.

Членове 32–36 отчитат, че децата може да са изложени в по-голяма степен на риск да станат жертви на тези форми на експлоатация или че в резултат на тях последиците за децата биха били по-тежки или и двете. Човешките права на децата, закрепени в тези разпоредби може да бъдат в центъра на дейността на децата правозащитници, като е възможно също ДПЗ да действат в това качество, поради лично преживени нарушения на тези човешки права. Разглеждането на тези разпоредби във връзка с членове 12, 13 и 15, затвърждава факта, че децата имат право да действат като правозащитници по тези въпроси, като по въпроси, които ги засягат. От ключово значение е, че **„самите деца трябва да са активно ангажирани в процеса на идентифициране на практики, които представляват експлоатация и в разработването на мерки срещу такава експлоатация.“**⁸⁴

Особено относима към децата правозащитници е разпоредбата на член 36, предвид своя обобщаващ характер и в този смисъл от нея могат да се изведат форми на експлоатация, пряко свързани с техните дейности. Понятието „експлоатация“ се определя широко като ситуация, при която „едно лице или лица (обикновено, но не задължително възрастен) се възползва от дете, насърчавайки го или принуждавайки го с каквито и да било средства да извършва дейности, които носят на това лице и/или други лица полза.“⁸⁵ Тази полза не е съизмерима с ползата за детето (ако има такава).

Разпоредбите засягат дейността на децата правозащитници по редица начини. Първо те имат право на защита от възрастни лица, стопански и

други организации, както и от други деца, които желаят да експлоатират деца, за да лансират своите собствени послания. Едно и също нещо се твърди по отношение на децата правозащитници, а именно че възрастните ги манипулират за свои собствени цели. Макар че това твърдение често се използва, за да се урони дейността на децата правозащитници, не трябва да се изключва възможността от такива актове и държавите трябва да изискват от възрастните, и не само от тях, да гарантират, **че участието на децата в правозащитна дейност е информирано и доброволно, а децата правозащитници, които работят с граждански организации и други деца не са обект на манипулация, която представлява експлоатация** или нарушаване на тяхното право на свобода на убежденията и на изразяването. Доброволният характер на участието обаче се проявява в цял един спектър, като се изказват мнения, че „може да варира от дейности, подбуждани от някакви режими до дейности, плод на собствената воля. В множество мащабни проекти е възможно, макар самите деца да не се явяват инициатори, те да са добре информирани за инициативата, да я припознават и дори да анализират критично каузата.“⁸⁶ Друг начин, по който деца правозащитници могат да бъдат експлоатирани, е икономическият, особено предвид обстоятелството, че някои деца правозащитници имат много видимо и значимо присъствие в обществото и/или социалните мрежи. Деца правозащитници успешно използват този интерес, за да достигат до по-широка аудитория и имат право на защита от икономическа или друга експлоатация от страна на медии или стопански организации, когато са така активни и разпознаваеми.

3.4.3. Защита от изтезания или друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне

КПД

КПД, член 37

Държавите — страни по Конвенцията, осигуряват:

- а) никое дете да не бъде подлагано на изтезания или друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание.

Тази част на член 37 повтаря дългогодишната абсолютна забрана на изтезания и друг вид малтретиране. Въпреки че текстът на разпоредбата повтаря текста от други актове, в т. ч. от Международния пакт за граждански и политически права и Конвенцията против изтезанията и други форми на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, когато става дума за деца, понятието „изтежание или жестоко, унижително или нечовешко отнасяне“ невинаги е тъждествено на същото понятие, отнасящо се за възрастните. Детето трябва да бъде в центъра при тълкуването на този член: определени форми на насилие, като например домашното насилие, тормозът в училище и сексуалната злоупотреба може да попадат в обхвата на член 37, когато пострадалите са деца.⁸⁷ Въпреки че защитата от тези форми насилие попада в обхвата на други права от КПД, признаването, че те са в обхвата и на член 37, усилва натиска върху държавите да предприемат коригиращи мерки за недопускането им.⁸⁸

3.4.4 Възстановяване и реинтеграция

КПД

КПД, член 39

Държавите — страни по Конвенцията, предприемат всички необходими мерки за подпомагане на физическото и психическото възстановяване и социална реинтеграция на дете, жертва на всякаква форма на липса на грижи, експлоатация или злоупотреба, изтезания или каквато и да е друга форма на жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание, или на въоръжен конфликт. Това възстановяване или реинтеграция се извършва в среда, благоприятстваща укрепването на здравето, самоуважението и достойнството на детето.

Разпоредбата на член 39 е уникална по силата на това, че „постановява двойната функция за незабавна помощ за децата и за намаляване на продължаващите последствия от травмата, която им е нанесена.“⁸⁹ Това означава че правозащитници, които са били обект на нарушения на член 19 или член 37, имат право на достъп до надлежната подкрепа

(консултиране, рехабилитация, физиотерапия и др.), като всяка форма на подкрепа, която се осигурява, трябва да благоприятства „здравето, самоуважението и достойнството на детето“. Възможно е децата да бъдат наранени физически или психически в резултат на своята правозащитна дейност, като тази разпоредба признава правото им да получат помощ и грижи, включително здравни (член 24 от КПД), за да се подпомогне тяхното възстановяване. Също така се посочва, че подкрепата за „деца жертви“ следва да продължи и след навършването на пълнолетие, в случай че травмата е преживяна в детството.⁹⁰

3.4.5. Механизми и програми за закрила

Предвид значителния риск за децата правозащитници и последиците от него, наред с по-високата степен на закрила, предвидена в КПД, от решаващо значение е държавите да наблюдават и да насърчават реализирането на правата на децата правозащитници и да осигуряват за тях надлежна подкрепа. Един от най-важните начини, по които държавите могат да гарантират, че децата правозащитници са защитени от вреда, е да предоставят на децата необходимата информация и подкрепа, за да могат те да идентифицират и да оценяват възможните рискове, свързани с планираните дейности и по този начин да вземат информирани решения дали да предприемат дадена дейност, дали да коригират плановете си, или да изберат друг вариант.

Децата правозащитници трябва да са осведомени и да имат достъп до разнообразни, сигурни и подходящи за деца механизми за подаване на сигнали за прояви на репресия, насилие и злоупотреба, за търсене на компенсация за нарушения и за получаване на подкрепа и грижа в случай на физическа или психологическа злоупотреба. За целта може да е необходимо адаптиране на процесите и практиките в рамките на тези механизми, за да се гарантира, че цялото взаимодействие с децата се извършва по начин, който е съобразен и щадящ за тях, в подходящата среда и с отчитане на конкретните потребности на детето, неговата възраст, интелектуална зрялост и развиващи се способности. Държавите трябва да гарантират прилагането на принципите на информирано съгласие,

неприкосновеност на личния живот и поверителност.

Механизмите за закрила за правозащитниците имат различна форма, включително: форми, конкретно предназначени за правозащитници, НИПЧ, органи, специално насочени към деца, напр. детски омбудсман (вж. раздел 4.1), програми и услуги, като например горещи телефонни линии за деца, програми за преместване на ново място и други практически мерки за правозащитници в риск. Независимо от вида на съответния механизъм и нивото, на което се прилага, местно, национално или международно, той трябва да е надлежно финансово обезпечен и достъпен за деца и техните семейства; необходимо е на децата да се предоставя информация за тези механизми, на разбираем за тях език и формат; необходимо е да се осигуряват услуги за подкрепа, които да помагат на децата да подават оплаквания; необходимо е да има надлежни и ефективни политики и процедури за закрила; и е необходимо да се зачитат правата на децата, включително правото да бъдат изслушвани, техният най-добър интерес да е първостепенно съображение, правото да не бъдат разделяни с техните родители/настойници и др. Последното е особено важно, в случай че деца правозащитници са изложени на риск и трябва да бъдат настанени на сигурно място или в случай че са задържани. **Правата на децата трябва да бъдат интегрирани във всички механизми и програми за закрила в подкрепа на правозащитниците.**

Съответният механизъм за осигуряване на закрила трябва да има и превантивна функция за овластяване на децата правозащитници и за свеждане до минимум на потенциалните рискове. Това следва да включва: осмисляне на първопричините за нарушенията във връзка с конкретния контекст, в който действат децата правозащитници и конкретните предизвикателства пред тях; подкрепа за изготвяне на политики, насочени към причините за нарушенията на правата на децата правозащитници, съвместно с децата; принос за създаване на благоприятна среда за децата правозащитници, овластяване на децата правозащитници, за да усвоят умения за оценяване на рисковете и за самосъхранение; осъждане и активно разследване на заплахите и нарушенията на правата на човека.

Диференциран подход към механизмите за закрила

Със свои решения Конституционният съд на Колумбия дава правно основание за прилагане на диференциран подход при анализирането на въпроси, в т. ч. оценки на риска, касаещи правата на децата и подрастващите.

Програмата за закрила на Колумбия залага на „диференциран подход“ най-вече за населението, засегнато от вътрешно разселване, както и за четири групи, за които е установено, че са в особен риск. Този „диференциран подход“ се утвърждава с Указ № 4912 от 2011 г., съгласно който „за целите на оценката на риска и за предлагане и приемане на мерки за закрила, се отчитат специфичните характеристики и аспекти на уязвимост, свързани с възраст, етническа принадлежност, пол, наличие на увреждане, сексуална ориентация, произход (от градски или от селски райони) на лицата, подлежащи на закрила“. С последващи актове се вмениява и задължението да се гарантира диференциран подход по отношение на правата на децата и подрастващите.⁹¹

3.4.6. Правото на закрила за деца правозащитници: обобщено представяне на мерките по прилагането

Държавите трябва да гарантират, че децата правозащитници имат достъп до множество, сигурни и подходящи за деца механизми за подаване на сигнали за репресия, насилие или злоупотреба, за търсене на компенсация за нарушения и за получаване на подкрепа и грижа в случай на физическа или психологическа злоупотреба.

Държавите трябва да гарантират, че децата правозащитници имат достъп до информация, която им дава възможност

да оценяват риска, и че тяхното мнение се търси и приема сериозно всеки път, когато се вземат решения за закрилата им от вреда.

Държавите трябва да гарантират, че ако деца правозащитници са под заплаха или са пострадали от насилие, съответните твърдения се разследват своевременно и надлежно, като на децата правозащитници се осигурява достъп до подходящи средства за търсене на компенсация в случай на нарушения и до ефективни средства за правна защита.

Държавите трябва да гарантират, че полицейските служители, работещите в образователната система, в системата за закрила на детето и системата на здравеопазването и на правосъдието получават подготовка по правата на децата, със специален акцент върху потребностите на децата правозащитници.

Държавите трябва да гарантират, че училищата и другите образователни институции, като се консултират с децата, разработват и прилагат ефективни стратегии за борба с тормоза и другите форми на злоупотреба, обект на които могат да станат деца правозащитници, в онлайн пространството и извън него, от страна на работещите там или на други деца заради своите дейности.

Държавите трябва да гарантират, че децата правозащитници са защитени от всички форми на експлоатация, включително от страна на техните семейства, гражданското общество и стопанските предприятия, и медиите.

Държавите трябва да провеждат кампании повишаване на обществената информираност за по-добро разбиране на правата на ДПЗ.

Организациите на гражданското общество трябва да разработват и прилагат вътрешно-организационни процедури за закрила на детето, гарантиращи, че ДПЗ получават информация, която им дава възможност да вземат информирани решения; действат доброволно и са защитени от вреда.

3.5. Граждански и политически права (членове 13, 14, 15, 16 и 17 от КПД и членове 5, 6, 7, 12 и 12, параграф 2, член 14, буква а) и член 16, параграфи 1 и 2 от ДЗПЧ)

В исторически план на упражняването на гражданските и политическите права на децата не е обръщано достатъчно внимание. Това е така, независимо от факта, че децата като човешки същества имат право да се ползват от всички граждански и политически права съгласно МПГПП, а КПД утвърждава тези права за децата. Неотдавнашните дейности за застъпничество от страна на децата по отношение на изменението на климата обаче породиха дебат относно обхвата на техните граждански и политически права, характера на задълженията на държавите по отношение на тези права и обстоятелствата, при които те могат да бъдат ограничавани.

По отношение на обхвата на тези права е важно да се приеме, че само защото децата са все още малки и може би още са в училище, това не означава, че те не могат да упражняват своите граждански и политически права. Обстоятелствата и начините, по които те упражняват тези права, може да се различават от тези на възрастните, но децата продължават да имат право да ги упражняват.

Важно е задължението, наложено на държавата, да гарантира ефективното упражняване на гражданските и политически права от децата. Това означава, че вместо просто да има отрицателно задължение да се въздържа от намеса в правата на децата, държавата трябва реално да предприеме положителни мерки, за да осигури на децата възможност ефективно да упражняват своите граждански и политически права. По този начин, например, държавите трябва да гарантират, че децата разполагат с подходящи средства и среда, в която могат да упражняват своите граждански и политически права в безопасни условия, независимо дали това се случва в училище, на обществено място или в някакъв друг контекст.

На практика **децата изпитват повече ограничения при упражняването на своите граждански и политически права,**

защото са деца, често без ясна законова и доказателствена база. Гражданските и политическите права на децата са предмет на допустимите ограничения, предвидени в КПД и МПГПП. Ограниченията в КПД препотвърждават тези в МПГПП и във всички случаи тестът е един и същ: ограничението трябва да е законосъобразно, да преследва легитимна цел, да е необходимо и пропорционално. Изглежда обаче, че не се обръща особено внимание на това как тези тестове се прилагат или трябва да се прилагат на практика, когато носителите на правата са деца.

Нещо повече, дори когато нито едно от горепосочените ограничения не е приложимо, възрастните все пак могат да възпрат децата да упражняват своите граждански и политически права, за да осигурят ефективното упражняване на други техни права (напр. да бъдат защитени от вреда, правото на образование). Това се случва на отделни деца (напр. решения, взети от родители/учители) или на децата като група (напр. решения на законотворците (като минимални възрастови ограничения), на училища, полиция). **Ограничаване на граждански и политически права на едно лице поради стремежа за постигане на баланс между правата на това лице, рядко, ако изобщо се стига до това, би се приложило към който и да е възрастен, а понастоящем липсва яснота относно това как трябва да се управлява евентуален конфликт между собствените права на деца.** Това често води до използване на съображения за защита от евентуален риск като извинение за ограничаване на упражняването на граждански и политически права от страна на децата.

По принцип не се обсъжда в достатъчна степен кога и как гражданските и политическите права на децата могат да бъдат ограничени. В действителност е важно да припомним, че:

- Държавата има задължението първо да проучи дали могат да бъдат предприети мерки, за да се гарантира, че децата правозащитници могат да действат без за тях да има някаква опасност, като по този начин се избегне необходимостта от ограничаване на упражняването

на граждански и политически права на децата, с цел закрила от вреда.

- Най-добрият интерес на детето не може да бъде сведен до защита на детето от насилие. Правилното разбиране на най-добрия интерес на детето включва възможността му да се ползва от пълния набор от права, включително от граждански и политически права.
- Правото на родителите/настойниците да дават съвети и насоки на детето при упражняването на неговите граждански и политически права не е абсолютно, а винаги трябва да е съобразено с изискването да се прилага в съответствие с нивото на развитие на способностите на детето (вж. раздел 3.2).
- Тестовете за необходимост и пропорционалност се прилагат и към всеки опит за ограничаване на гражданските и политическите права на детето от съображения за защита от евентуален риск. Не всички опасения за нанасяне на вреда или последствия за образованието на детето трябва да имат превес над неговите граждански и политически права и не всички ограничения трябва да бъдат пълни забрани, основани на възраст или за неограничено време.

И накрая, ако са наложени основателни ограничения върху гражданските и политическите права на детето, процесът, резултатът и причините за такова решение трябва да бъдат прозрачни и съобщени на децата. Децата имат право тяхното мнение да се търси и да се приема сериозно и трябва да им бъде предоставена достъпна и съобразена с възрастта информация на всички етапи от процеса на вземане на решения.

Правото на гласуване: липсващо право?

Една от основните разлики между гражданските и политическите права на децата и тези на възрастните е, че **децата обикновено не се ползват с изборителни права**. Тази липса на изборителни права е една от причините, залегнали в основата на член 12 от КПД. Когато децата не могат да гласуват, става още по-важно те да се ползват от другите си граждански и политически права, тъй като тези права им предоставят възможности за влияние върху процеса на вземане на решения от обществено значение. КПД не разглежда пряко изборителните права, но Комитетът е похвалил държавите, които са намалили възрастта за гласуване. Освен това, предоставянето на възможност на децата да участват в избори разширява потенциала им да действат като защитници на правата на човека, като дават гласа си за политически решения, които отговарят на тези интереси, и като използват инициативи и референдуми, когато такива са възможни. Това също така изпраща важно послание към широката общественост относно капацитета и правото на децата да бъдат изслушвани.

3.5.1. Свобода на изразяване

КПД

КПД, член 13

1. Детето има право на свобода на изразяване на мнение. Това право включва свободата да търси, получава и предава информация и идеи от всякакъв вид независимо от границите в устна, писмена, печатна форма или под формата на изкуство, или чрез каквито и да са други информационни средства по избор на детето.

2. Упражняването на това право може да подлежи на известни ограничения, но те трябва да бъдат само такива, които са предписани от закона и са необходими:

- а) за зачитане правата или репутацията на другите, или
- б) за защита на националната сигурност или обществения ред, или на общественото здраве и морал.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 6

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други:

- а) да знае, търси, придобива, получава и разполага с информацията относно всички права на човека и основни свободи, включително да има достъп до информацията за начина, по който тези права и свободи се обезпечават в националните законодателни, съдебни или административни системи; б) както е предвидено в международните документи по правата на човека и други приложими международни инструменти, свободно да публикува, предава или разпространява сред другите мнения, информация и познания за всички права на човека и основни свободи; в) да изучава, обсъжда, формира и да има мнение за спазването, както в закона, така и в практиката, на всички права на човека и основни свободи и, чрез тези и други подходящи средства, да привлича общественото внимание към тези въпроси.

ДЗПЧ, член 7

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да разработва и обсъжда нови идеи и принципи за правата на човека и да се застъпва за тяхното приемане.

Член 6 от Декларацията предлага важно обяснение за упражняването на правото на свобода на изразяване и информация в контекста на работата на правозащитниците. Фактът, че правото на свобода на изразяване е право, от което се ползват децата се признава в ограничена степен.⁹² Член 13 от КПД, разглеждан във връзка с членове 6 и 7 от Декларацията затвърждава факта, че детето има право да търси, да получава и предава информация за правата и свободите на човека и да разработва и обсъжда нови идеи за правата на човека и да се застъпва за тяхното приемане. Тази разпоредба, наред с други, е от ключово значение за децата правозащитници: „свободата на изразяване е основният канал за участие и служи като механизъм за включване.“⁹³

Член 13 обхваща изразяването в най-различна форма, което може да бъде особено подходящо за децата, включително под формата на изкуство, или чрез информационни средства по избор на детето. Член 13 обхваща правото на децата да търсят, получават и предават информация. Последното понякога се пропуска, когато правото се обяснява на децата. За правозащитниците правото да предават информация е толкова важно, колкото и правото да търсят информация. Например голяма част от дейността на младите екологични активисти формира разбирането за екологичните права на човека в по-общ план. Програмите от типа „връстници обучават връстници“ могат да осигурят важен механизъм за това, като изграждат капацитета на децата и създават възможности, особено когато напр. конкретната тема е стигматизирана (например репродуктивни и здравни права). Журналистите, отразяващи теми, свързани с правата на човека, са признати за защитници на правата на човека и децата журналисти трябва да се ползват със същото признание и закрила.

Включването на израза „независимо от границите“ в член 13, параграф 1 е особено важно, като се има предвид възможността за комуникация в глобален план чрез социалните медии и интернет.⁹⁴ Това е от голямо значение и за работата на децата правозащитници, много от които работят по транснационални и глобални проблеми, включително например изменението на климата. Специалният докладчик за свободата на изразяване отбелязва, че „децата са изправени пред

конкретни препятствия при реализиране на правото си на свобода на изразяване, произтичащи от вкоренени патерналистки нагласи, които често надценяват рисковете от това да се позволи на децата да общуват свободно и подценяват тяхната способност да действат самостоятелно и да правят собствен избор. Освен това правата на децата са засегнати също и от всички пречки, затрудняващи свободата на изразяване на възрастните.“⁹⁵

Децата правозащитници съобщават за редица затруднения, свързани с упражняването на правата им по член 13. Първо, често не им се разрешава да говорят или да публикуват мислите си поради факта, че са деца и не се приема, че са компетентни да говорят. И второ, мнозина нямат достъп до информацията, която им е необходима, или средства за предаване на информация на другите. Някои ДПЗ, като деца с увреждания, бездомни деца и деца, живеещи в бедност срещат допълнителни пречки, тъй като често не се ползват от равен достъп до информация. Макар че това може да се дължи на проблеми с ресурсите, засягащи техните общности като цяло, ДПЗ често се сблъскват с допълнителни препятствия поради необходимостта да получат разрешение или помощ от възрастните. Специфично предизвикателство възниква, когато децата изразяват възгледи, с които възрастните (родители, учители, религиозни водачи, държавни органи) не са съгласни. И на последно място, понякога децата получават ограничение да говорят свободно от възрастни, които имат опасения за тяхната безопасност. Специалният докладчик за свободата на изразяване посочва, че „възможните рискове, пред които са изправени децата като следствие от тяхната млада възраст и относителна незрялост, са надценени и използвани като извинение за неоправдано ограничаване на правото на свобода на изразяване, както на възрастни, така и на деца.“⁹⁶ Освен това много деца ще изберат да действат въпреки притесненията на възрастните и трябва да бъдат защитени от вреда, включително като бъдат информирани и овластени да разбират рисковете и да се справят с тях.

Деца правозащитници съобщават за следните предизвикателства при упражняване на правата си по член 13.

Обществото, в което живеем, ни се присмива, когато се опитваме да надигнем глас по определен проблем, третира ни като хора, които не могат да поемат отговорност, а не като хора, които могат да мислят сериозно по тези въпроси.

Азиатско-тихоокеански регион

Децата желаят възрастните да ги подкрепят, за да знаят повече за своите права. Необходими са повече информация и образование относно правата на човека, така че децата да укрепнат и самите те да станат защитници на правата на човека.

Африка

Децата и младите хора разполагат с недостатъчна информация за възможностите, които имат като правозащитници или за начините, по които могат да отстояват своите права и правата на другите.

Източна Европа

Предизвикателствата при гарантирането на правото на свобода на изразяване бяха признати от ДОД2018. В допълнение към предизвикателствата при достъпа до информация бяха повдигнати и въпроси във връзка с точността и надеждността на информацията, която децата намират или им се предоставя (предизвикателството на дезинформацията и „фалшивите новини“). ДОД2018 препоръча децата правозащитници „да получават конкретна, изчерпателна и подходяща информация, за да могат да изразят мнението си и да участват в процесите на вземане на решения. Държавите трябва да осигурят безплатна и достъпна информация на всички деца чрез различни средства, включително интернет, и да изградят капацитета им да анализират и да мислят критично относно информацията, до която имат достъп.“⁹⁷

Член 13 , параграф 2 определя допустимите ограничения на това право. Специалният докладчик за свободата на изразяване е установил набор от принципи, които трябва да се следват, когато се вземат решения относно ограничения в контекста на това право.⁹⁸ Макар че всички те се отнасят до упражняването на граждански и политически права от страна на децата, някои от принципите може да имат особено значение, когато се разглеждат във връзка с работата на ДПЗ. Например, четвъртият принцип г) гласи, че „ограниченията трябва да бъдат достъпни, конкретни, ясни и недвусмислени, така че да могат да бъдат разбрани от всички и да се прилагат към всеки.“⁹⁹

Струва си да се отбележи, че член 13 параграф 2, включва препратки към правата и репутацията „на другите“. Той не включва ограничение за защита на собствените права на детето.

Правото на децата на свобода на изразяване на практика може да бъде ограничено на основание, че упражняването му според възрастните може да не е в техния най-добър интерес, съгласно член 3, параграф 1 от КПД или защото възрастните желаят да ги опазят от вреда, съгласно по член 18 от КПД. Освен това ограничения могат да бъдат наложени и от техните училища и да бъдат оправдани с позоваване на правата на други деца в съответното училище. Всяко такова ограничение следва да отговаря на принципите, предложени от специалния докладчик

относно свободата на изразяване, например: не трябва да подкопава или застрашава характера на правото; не трябва да бъде произволно или неоснователно; трябва да бъде пропорционално и следва да подлежи на преразглеждане.¹⁰⁰

3.5.2. Свобода на мисълта, съвестта и религията

КПД

КПД, член 14

- 1) Държавите — страни по Конвенцията, зачитат правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията.
- 2) Държавите — страни по Конвенцията, зачитат правата и задълженията на родителите или в зависимост от случая на законните настойници да осигурят ръководството на детето при упражняването на това негово право по начин, съответстващ на развитието на способностите на детето.
- 3) Свободата на изразяване на собствената религия или вярвания може да подлежи само на такива ограничения, които са предвидени в закона и са необходими за защита на обществената сигурност, ред, здраве или морал или на основните права и свободи на другите.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 6

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други: в) да изучава, обсъжда, формира и да има мнение за спазването, както в закона, така и в практиката, на всички права на човека и основни свободи и, чрез тези и други подходящи средства, да привлича общественото внимание към тези въпроси.

ДЗПЧ, член 7

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да разработва и обсъжда нови идеи и принципи за правата на човека и да се застъпва за тяхното приемане.

Правото на детето на свобода на мисълта, съвестта и религията е до голяма степен пренебрегвано (или делегирано на родителите).¹⁰¹ Освен това ограниченото внимание към член 14 от КПД до момента е насочено главно към свободата на религията. За децата правозащитници, както и за всички правозащитници, правото на свобода на мисълта и съвестта е от голямо значение. Ето защо членове 6 и 7 от Декларацията запълват значителна празнина в тълкуването на член 14 като цяло и по-специално относно децата правозащитници. Декларацията изяснява, че прилагането на член 14 за децата правозащитници включва следното: право да изучава, обсъжда, формира и да има мнение за спазването на правата на човека, да привлича внимание към проблеми, свързани с правата на човека; и да развива и обсъжда нови идеи отнасящи се до правата на човека и да се застъпва за тях. Децата — екологични активисти, например, са в челните редици на кампании за насърчаване на разбирането, че предотвратяването на вредите за околната среда е въпрос, свързан с правата на човека.

КПД от своя страна допълва разбирането на Декларацията, като потвърждава, че това право, което често се отказва на децата, е тяхно основно човешко право. Конвенцията оспорва допускането, че децата не могат да формират или развият свои собствени вярвания и идеали.¹⁰² То трябва да се тълкува и прилага в контекста на други съответни права от КПД. Те включват правото на децата да търсят, получават и предават информация (член 13) и правото на съвети и насоки от родители/настойници — елемент от член 14, който повтаря член 5 от КПД (разгледан в 3.2.1).

Член 14 включва **положителното задължение да се даде**

възможност на децата да формират, поддържат и изразяват мисли и отрицателното задължение да няма намеса в това право (напр. чрез налагане на идеи в училище или другаде или наказване на правозащитници, които поддържат и изразяват определени убеждения). Държавите имат също и важната роля да гарантират, че недържавни субекти (родители, учители, по-възрастни) не ограничават неоправдано упражняването на това право. Комитетът по правата на човека смята, че неговият еквивалент в МПГПП (член 18) позволява обучение в държавните училища по предмети като обща история на религиите и етика, ако се провежда по неутрален и обективен начин.¹⁰³ Това тълкуване може да се приложи така, че към принципите и ценностите на правата на човека да се добави разбирането за етика. Ограниченията върху упражняването на правото на изразяване на убежденията, както и върху други разпоредби, трябва да са в съответствие с член 14, параграф 3 от КПД и трябва да са необходими и пропорционални.

3.5.3. Свобода на сдружаване и на мирни събрания

КПД

КПД, член 15

1. Държавите — страни по Конвенцията, признават правото на детето на свобода на сдружаване и на мирни събрания.
2. Не може да се налагат никакви ограничения върху упражняването на тези права освен наложените в съответствие със закона и които са необходими в едно демократично общество в интерес на националната сигурност или обществената безопасност, обществения ред, защитата на общественото здраве или морал, или защитата на правата и свободите на другите.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 5

За целите на насърчаването и защитата на правата на човека и основните свободи всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, на национално и международно равнище:

- а) да се среща или събира мирно;
- б) да създава неправителствени организации, сдружения или групи, да се присъединява и да участва в тях;

ДЗПЧ, член 12

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да участва в мирни дейности срещу нарушаване на правата на човека и основните свободи.

Децата имат право на свобода на сдружаване и на мирни събрания. Това е абсолютно същото право, от което се ползват всички правозащитници; в самия член 15 няма допълнителни ограничения или уточнения на обхвата на това право по отношение на децата. Въпреки това, член 15 трябва да се разбира и прилага с оглед на другите права на децата в КПД, включително, например, правото им да бъдат изслушвани и да бъдат защитени от вреда.

Децата *трябва* да се радват на свободата и правото да се събират мирно, за да се противопоставят на решенията, които засягат тяхното настояще и бъдеще. На практика децата често биват възпрепятствани от възрастните да се присъединяват към или да създават сдружения и да участват в мирни събрания, като напр. протести.¹⁰⁴ Тези ограничения се коренят в опасенията на обществото, че активната позиция не е подходяща за деца и/или опасения за безопасността на децата. Някои от тези опасения имат основания: правозащитниците могат да бъдат злепоставяни и подлагани на тормоз за своята активност и това може да засегне по-специално децата правозащитници, тъй като те могат да станат обект на враждебна реакция както поради дейността си, така и поради възрастта си. Държавите трябва да гарантират, че дете,

което участва в обществения живот и в мирни събрания или създава сдружение/клуб/парламент, се приема като упражняващо основно право. Правото на участие в обществените дела не се отнася само за възрастните. Ето защо един от най-важните аспекти на член 15 е фактът, че се появява в КПД и чрез самата си поява се противопоставя и преобръща „традиционното схващане, че правото на свобода на сдружаване и събрания по отношение на децата е до голяма степен неуместно.“¹⁰⁵

Свобода на сдружаване

Свободата на сдружаване е ключов аспект от работата на всички защитници на правата на човека, но може да се разглежда като особено важна за децата правозащитници. ДПЗ често избират да работят заедно с други деца или възрастни, за да получат допълнителна подкрепа (включително изграждане на капацитет, подкрепа от връстници, достъп до информация) или защита, която може да им е нужна в хода на тяхната дейност. Много ДПЗ работят под шапката на утвърдени организации на гражданското общество, младежки групи, сдружения или парламенти. Член 15 обаче признава правото им да работят с други, за да формират свои собствени сдружения и по този начин подчертава възможността да се създават движения, ръководени от деца. Комитетът препоръчва: „Подрастващите трябва да получат законово право да създават собствени сдружения, клубове, организации, парламенти и форуми, както във, така и извън училище, да създават онлайн мрежи, да се присъединяват към политически партии и да се присъединяват или формират свои професионални съюзи.“¹⁰⁶

Държавите са задължени да гарантират, че както държавните, така и недържавните субекти не се намесват в правото на свобода на сдружаване. Те също така имат положително задължение да гарантират, че децата могат да се ползват от това право. На практика децата често са възпрепятствани да създават или да се присъединяват към сдружения, като някои от тези ограничения са част от националното законодателство. В много държави законодателството и други разпоредби са въвели пречки пред регистрацията на организации на гражданското общество,

като например необходимост от разрешение за извършване на дейност или регистриране на юридическо лице или продължителни скъпи процедури за регистрация и/или криминализиране на дейностите на нерегистрирани сдружения.¹⁰⁷ Тези затруднения са още по-сериозни за ДПЗ. Комитетът често е изразявал своята загриженост пред държавите, които имат: минимални възрастови ограничения; забрани за срещи на деца на обществени места; забрани за участие на деца в политическа дейност; и забрана на децата да създават или да членуват в профсъюзи.¹⁰⁸

Държавите имат положително задължение да подпомагат осигуряването на безопасна и благоприятна среда, в която децата правозащитни да се събират и създават сдружения, включително като премахват дискриминационните практики, основани на възрастта, които ограничават участието на ДПЗ във вземането на решения от обществено значение, както и чрез осигуряване на ресурси за работата на ДПЗ и организациите, ръководени от деца.

Минималните възрастови ограничения за създаване на сдружение на практика са една от най-значимите пречки децата да създават сдружения, тъй като в действителност всички закони и подзаконови актове по света изискват създаването на юридическо лице, а възрастта за създаване на юридическо лице обикновено съвпада с възрастта за навършване на пълнолетие, която често е 18 години (или 21 години в някои страни). Едно предизвикателство, произтичащо от това е въпросът за правната отговорност на такива сдружения. Държавите биха могли например да не поставят правното признаване като предварително условие за дейността на сдруженията. Друга голяма пречка за ръководените от деца сдружения обаче може да бъде разкриването на банкова сметка и други възможни последици от финансов характер. На практика, за да функционират като официално сдружение, ДПЗ ще се нуждаят от подкрепата на възрастни или от партньорство с възрастни.

Осигуряване на съвместимост на законодателството за свободата на сдружаване с международните стандарти

Върховният съд на Естония е установил, че разпоредбите на Закона за сдруженията с нестопанска цел, ограничаващи правото да създават и ръководят сдружения само до лицата на възраст над 18 години, противоречат на член 15 от Конвенцията за правата на детето.

<https://www.riigikohus.ee/en/constitutional-judgment-3-4-1-1-96>

Отделено е недостатъчно внимание на характера на ограниченията в член 15, параграф 2.¹⁰⁹ Трудно е да се разбере как ограниченията върху правото на децата правозащитници да създават или да се присъединяват към сдружения с оглед насърчаване на правата на човека могат да бъдат оправдани въз основа на това, че попадат в рамките на което и да е от основанията, предвидени в член 15, параграф 2, просто защото са под 18-годишна възраст. Ако е така, всички ограничения върху упражняването на това право от страна на ДПЗ трябва да бъдат обосновани чрез позоваване на стремежа за постигане на баланс с други права на детето (напр. да бъде защитено от вреда, правото на образование) или с правата на другите (напр. на други деца в училище да се ползват от права). Позицията в такива случаи не трябва да е да се приема по подразбиране, че образованието или безопасността винаги ще имат предимство. Освен това, както във всички подобни случаи, ограничението трябва да бъде законосъобразно, необходимо и пропорционално.

Свобода на мирните събрания

Правото на мирни събрания може „да помогне да се даде глас на мненията на малцинствата и да осигури видимост на маргинализирани или недостатъчно представени групи.“¹¹⁰ То е **особено важно за децата правозащитници, тъй като често те не разполагат с политическа**

власт и не са представени в традиционните структури.¹¹¹ Да се събират с други онлайн или лично в името на една обща цел е важен способ, чрез който децата заедно да бъдат чути и да участват в социалния и политическия живот. Това също е важно средство, чрез което децата могат да отстояват и претендират всички свои други човешки права (като право на образование, право да бъдат защитени от вреда и т.н.). Децата с увреждания имат специалното право „да водят пълноценен и достоен живот в условия, които осигуряват достойнството им, поощряват самостоятелността и улесняват активното им участие в обществото“ (член 23, КПД). Както и при правото на свобода на сдружаване, държавите не трябва да се намесват в упражняването на това право и трябва да предприемат положителни стъпки, за да гарантират, че всички деца могат да се ползват от него в условията на безопасност.

Комитетът по правата на човека посочва, че държавите трябва да насърчават среда, благоприятстваща упражняването на правото на мирни събрания без дискриминация и да въведат законова и институционална рамка, в която това право да може да се упражнява ефективно. Понякога може да са необходими конкретни мерки от страна на властите. Например може да се налага да затварят улици, да пренасочват трафика или да осигуряват охрана. Когато е необходимо, държавите трябва също така да защитават участниците срещу възможни злоупотреби от страна на недържавни субекти, като създаване на пречки или упражняване на насилие от страна други членове на обществото,¹¹² контрадемонстранти и частни охранители. Държавите трябва да гарантират, че законите и тяхното тълкуване и прилагане не водят до дискриминация при упражняване на правото на мирни събрания, например въз основа на раса, цвят на кожата, етническа принадлежност, възраст, пол, език, имуществено състояние, религия или убеждения, политически или други възгледи, национален или социален произход, рождение, принадлежност към коренното население, малцинствен или друг статут, увреждане, сексуална ориентация или полова идентичност или друг статут.¹¹³ Изискванията за официално уведомяване за мирни събрания може да дискриминират децата правозащитници, които е възможно да не са осведомени за тях и да не са в състояние да ги спазват.

Свобода на мирни събрания и недискриминация

Конституционният съд на Южна Африка в *Mlungwana* и други срещу *S* и друг [2018 г.] (ZACC), е установил, че разпоредбите на Закона за събиранията относно законовото изискване за представяне на официално предизвестие за протест дискриминират децата: търсенето на наказателна отговорност от деца само поради неподаването на предизвестие е противоконституционно. Съдът отбелязва, че децата:

„които може дори да не знаят за изискванията на закона за предизвестие или да не разполагат с ресурсите, за да спазят изискванията за предизвестие — носят произволно наказателна отговорност, ако не подадат предизвестие за свикване на събрание“.

<http://www.saflii.org/za/cases/ZACC/2018/45.html>

Ефективното прилагане на член 15 за децата правозащитници би гарантирало, че насоките на националното законодателство и политики не налагат произволни възрастови ограничения, забраняващи на децата да участват в мирни събрания. Държавите трябва също така да премахнат законодателните пречки пред децата при упражняването на правата им, като например, закони, изискващи съгласието на родителите за присъединяване към сдружение или събрание и закони, които позволяват на полицията да отстранява деца, които се събират мирно на групи, както и да приемат закони, определящи по-ниска възраст за организиране или участие в мирни събрания.¹¹⁴ Специалният докладчик по въпросите на свободата на сдружаване и на мирни събрания признава, че въпреки че е възможно да има опасения за безопасността, когато млади хора участват в някои публични събрания, „пълната забрана за лица на определена възраст премахва правото на участие в мирни публични събрания за цяла част от населението, без изключение, в противоречие с член 15.“¹¹⁵ Реализирането на правото на децата на

свобода на мирни събрания следователно изисква признаване, както на способностите, така и на уязвимостта на децата, така че държавите трябва да улесняват тяхното право и да прилагат специални мерки за тяхната защита.

Законосъобразност на забраната за участие на непълнолетни и малолетни в публичен протест

Правителството на Молдова оправдава забраната за мирен протест отчасти с присъствието на непълнолетни, позовавайки се на член 15 от КПД. По делото Християндемократическата партия срещу Молдова (жалба № 28793/02), Европейският съд по правата на човека отбелязва:

„Що се отнася до присъствието на деца, Съдът отбелязва, че не е установено от националните съдилища, че те са били там в резултат на някаво действие или политика от страна на страната жалбоподател. Тъй като събиранията са се провеждали на публично място, всеки, включително деца, е могъл да присъства. Освен това, според Съда, по-скоро е въпрос на личен избор на родителите да решат дали да позволят на децата си да присъстват на тези събирания и би било в противоречие със свободата на участие в събрания на родителите и на децата да им се попречи да присъстват на такива събития, които, трябва да се припомни, са организирани с цел протест срещу правителствената политика по отношение на училищното образование. Съответно Съдът не е убеден, че тази причина е уместна и достатъчна.“

<http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-72346>

Училищата също трябва да играят роля, за създаването на благоприятни условия за упражняването на това право. Те могат да подкрепят децата чрез обучение относно техните права и как да ги упражняват безопасно (вж. раздел 3.3). Държавите трябва да предоставят насоки на училищата относно това какво представлява зачитаща правата реакция към децата, които избират да участват в мирни събрания в училище или на друго място. Образователните органи и институции трябва да се консултират с учениците за разработване на политики за участие в мирни събрания.

След стачката администрацията на едно училище, от което няколко ученици дойдоха да стачкуват, събра цялото училище, за да заплаши с изключване учениците, които участваха (или искаха да участват) в стачки по време на училище. Те заплашваха с изключване или недопускане до матура. Това привлече вниманието на обществеността в страната...

Училищата трябва да анализират заедно с учениците техния опит от мирни събрания и да подкрепят споделянето на наученото в училище.

Източна Европа

Държавите имат положителното задължение да защитават активно събранията, които са мирни, включително да защитават участниците срещу лица или групи, които се опитват да осуетят събранието или да извършат насилствени действия срещу участниците.¹¹⁶ Това задължение се отнася и за децата, но КПД налага допълнителни задължения на държавите да гарантират, че децата са защитени от вреда, независимо дали участват в събрание на деца или в събрание на възрастни. Освен това, правото „е защитено дори в случай на епизодични прояви на насилие или наличие на престъпни действия, извършени от други членове на групата, при условие че лицето остава мирно в своите намерения или поведение.“¹¹⁷ Комитетът по правата на човека заявява, че „за охрана на обществения ред трябва да се изпращат само служители на

правоохранителните органи, обучени за изпълнение на задълженията си по време на събрания, включително и преминали обучение по съответните стандарти за правата на човека. Обучението трябва да повишава чувствителността на служителите към специфичните потребности на хора или групи в ситуации на уязвимост, които в някои случаи могат да включват жени, деца или хора с увреждания, когато участват в мирни събрания." ¹¹⁸

На практика загрижеността за безопасността на децата често води до пренебрегване на правото им да участват в мирни събрания. Член 15 трябва да се разглежда във връзка с други права в КПД и по-специално член 5 (право на родителите да дават съвети и насоки в съответствие с развиващите се способности на децата); член 3, параграф 1 (най-добрият интерес като първостепенно съображение); Член 6 (живот, оцеляване и развитие) и член 19 (закрила от вреда). Освен това в Декларацията се посочва, че:

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 12 , параграф 2

Държавите предприемат всички необходими мерки, за да осигурят защита от страна на компетентните органи на всеки, самостоятелно и в съдружие с други, срещу всякаква форма на насилие, заплахи, отмъщение, фактическа или де юре дискриминация, натиск или всякакво друго произволно действие, като последица от законосъобразното упражняване на правата, посочени в настоящата Декларация.

Когато съществуват опасения относно безопасността, реакцията по подразбиране от страна на държавите може да бъде да попречат на децата да участват, докато реакцията, основана на правата, би била да се види какво може да се направи, за да се гарантира, че децата могат да упражняват своите граждански и политически права и да се осигури тяхната безопасност в този процес (например като участват в събрание). Освен това, когато участват деца, полицията

трябва да се въздържа в действията си от използване на методи за разпръскване или ограничаване, които биха могли да застрашат или да имат непропорционално неблагоприятно въздействие върху децата (високофрековни ултразвукови устройства, пластмасови куршуми, сълзотворен газ, електрошокови устройства и др.). Всички силови методи за контрол на струпванията на хора трябва да бъдат строго регламентирани и да се считат за крайни мерки (в далечния край на континуума).¹¹⁹ Допълнителни предизвикателства възникват в случаите, когато деца правозащитници участват в протести, които не са „мирни“, без разлика дали са започнали по този начин или не.

Наръчник за правата на човека относно охраната на обществения ред на събрания на Службата за демократични институции и права на човека на Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (OSCE/ODIHR)¹²⁰

Наръчникът на OSCE/ODIHR предоставя насоки, специфични за деца:

Общи съображения: „поради това, че физически децата са по-малки, те може да са по-уязвими в определени условия при събрания и полицията трябва да вземе това предвид, когато обмисля своите възможности за действие“.

Използване на сила: когато е възможно, не трябва да се използва сила срещу деца, но ако е неизбежно, нивото на сила трябва да бъде пропорционално на обстоятелствата.

Служители за управление на струпванията на хора: могат да „помагат на хора в беда (напр. в случаи на инциденти, изгубени деца)“.

Използване на оръжие: всяка употреба на оръжие може да има особено вредно въздействие върху определени уязвими групи, включително, по-специално деца и млади хора.

Използване на химични агенти: има определени ситуации, в които те никога не трябва да се използват. Тези ситуации включват използването им като средство за разпръскване на мирно събрание, където има деца или други хора, които може да се затруднят да се отдалечат, за да избегнат химикалите, в затворени пространства или на стадиони, където изходите имат ограничения и има опасност от травми от притискане.

Разпръскване: полицията трябва също така да се стреми да разгледа всички специфични въпроси, свързани с разпръскването на хора, които могат да засегнат непропорционално безопасността на децата.

Ограничаване: трябва да има възможности за излизане от зоната на ограничение, особено за потенциално уязвими лица, като например деца.

<https://www.osce.org/odihr/226981>

Вътрешно-организационна процедура за закрила и насърчаване на благосъстоянието на децата от страна на полицията

В делото Castle и други срещу комисаря на столичната полиция, английски съд приема, че е налице задължението да се вземе предвид благосъстоянието на децата (като се основава на КПД в тълкуването си) — но не намира нарушение на това задължение с оглед на изложените факти, независимо от ограничаването на деца в определена зона за няколко часа:

„Стигаме до заключението, че член 11 от Закона за децата от 2004 г. задължава полицейските ръководители да изпълняват функциите си по начин, който отчита необходимостта от вътрешно-организационна процедура за закрила и насърчаване на благосъстоянието на децата.“

<http://www.crae.org.uk/media/33573/Castle-v-Commissioner-of-Police-of-the-Metropolis.pdf>

Комитетът по правата на човека подчертава, че отговорност на властите е да обосноват всяко ограничение и че налагането на каквито и да било ограничения трябва да се води от целта за улесняване упражняването на правото, а не от търсене на ненужни и непропорционални ограничения. Ограниченията не трябва да бъдат дискриминационни, да накърняват характера на правото или да са насочени към разколебаване желанието за участие в събрания или към предизвикване на възпиращ ефект.¹²¹ Забраните на децата правозащитници да участват в събрания в онлайн среда или присъствено, посветени на насърчаване на правата на човека не могат да бъдат оправдани на основание, че попадат в някое от ограниченията, посочени в член 15, параграф 2, просто защото носителите на правата са на възраст под 18 години. Всички ограничения върху упражняването на правото трябва да бъдат обосновани с позоваване на другите права на децата (напр. да бъдат защитени от вреда или правото на образование) или правата на другите (напр. упражняването на правата на другите деца в училище). Във всички подобни случаи намесата в правата на детето по член 15 трябва да преследва легитимна цел, да е законосъобразна, необходима и пропорционална. Предложените обосновки (напр. че полицията може да не е екипирана или обучена да защитава деца) трябва да бъдат внимателно оценени, за да се определи дали са необходими и пропорционални.

3.5.4. Право на неприкосновеност на личния живот и защита от посегателства върху репутацията

КПД

КПД, член 16

1. Никое дете не трябва да бъде подлагано на произволна или незаконна намеса в неговия личен живот, семейство, дом или кореспонденция, нито на незаконно посегателство срещу неговата чест и репутация.
2. Детето има право на закрила от закона против такава намеса или посегателство.

Член 16 повтаря формулировката на член 17 от МПГПП. Независимо от това, той трябва да се тълкува и прилага във връзка с другите права на децата, по-специално правото им да получават насоки от родителите (член 5), най-добрият им интерес да е първостепенно съображение (член 3, параграф 1), на възгледите им да се придава значение (член 12) и да бъдат защитени от вреда (член 19). От друга страна, това какво представлява намеса в личния живот и/или честта или репутацията, също трябва да се тълкува по начин, който включва разбиране за начина, по който проблемите с неприкосновеността на личния живот и посегателствата върху репутацията се проявяват в живота на децата правозащитници, включително, по-конкретно в онлайн медиите.¹²²

Това право обикновено се представя в съкратен вид като „право на неприкосновеност на личния живот“, но обхваща множество въпроси, които са от значение за работата на защитниците на правата на човека. Освен това то се прилага към дейности както в онлайн пространството, така и извън него. Те включват форми на наблюдение (включително системи за лицево разпознаване и използване на биометрични данни), обиск на лице и претърсване, използване на белезници, предаване на лична информация, прихващане и запис на комуникации и недобронамерени действия(хакерство)/разпространение на спам в акаунтите на ДПЗ (със заплахи, порнография и др.). Това право се тълкува също и като включващо зачитане на личната самостоятелност и развитието на личността, както и как индивидът си представя това, като всичко посочено е относимо към защитниците на правата на човека.¹²³

Въпреки че всички правозащитници имат право на защита от нарушаване на неприкосновеността на личния живот, един фактор, който е характерен за децата правозащитници, е ролята на родителите: „родителите имат право на информация относно своите деца, когато това е необходимо и уместно, за да се гарантира, че са в състояние да изпълняват задълженията си по отношение на грижата и развитието на детето си (членове 5, 18 и 27).“¹²⁴ Независимо от това, **всяко вмешателство в личния живот (напр. кореспонденция, електронна поща, текстови**

съобщения и други съобщения в социалните медии) на детето от страна на родителя трябва да се осъществява в съответствие с развиващите се способности на детето, като най-добрият интерес на детето е първостепенно съображение и при вземане предвид на мнението на детето.

Допълнителен отличителен фактор за много деца правозащитници е фактът, че те ходят на училище, и че училището може да е в центъра на тяхната правозащитна дейност. Училищата и учителите може да не са наясно, че децата продължават да се ползват от правото си на неприкосновеност на личния живот в училищната среда и че всяка намеса трябва да бъде законосъобразна, необходима и пропорционална. Правото на защита от посегателства срещу честта и репутацията се отнася и за ДПЗ, много от които съобщават за лични обиди, целящи да ги компрометират и да накърнят репутацията им. Разпоредбата трябва да се тълкува по специфичен за децата начин. Например, **много ДПЗ съобщават, че са били подложени на тормоз, включително на кибертормоз, от други деца в тяхното училище, поради техните правозащитни дейности. Следователно училищата трябва да имат ефективни процедури за справяне с това, които да прилагат.**

Детето има право на защита от закона срещу подобна намеса или атаки. Това задължава държавите от една страна самите те да не извършват такива атаки, но също така да направят всичко възможно, за да възпрат недържавните субекти да го правят. Тук медиите имат особена роля. Държавите трябва да гарантират, че съществува **обучение за медийни специалисти, както и кодекси за поведение, които разглеждат правото на детето на неприкосновеност на личния живот.** Държавите трябва да гарантират, че медиите, включително социалните медии, са задължени по закон да защитават децата от всякакви подобни атаки и да се справят с нарушенията по начин, който може да възстанови репутацията и честта на детето.

3.5.5. Достъп до информация в медиите

КПД

КПД, член 17

Държавите — страни по Конвенцията, признават важната функция, изпълнявана от средствата за масова информация и осигуряват на всяко дете достъп до информация и материали от различни национални и международни източници, особено тези, насочени към подобряване на неговото социално, духовно и морално благосъстояние и физическо и умствено здраве.

За тази цел, държавите — страни по Конвенцията:

- а)** насърчават средствата за масова информация да разпространяват информация и материали от социална и културна полза за детето и в съответствие с духа на член 29;
- б)** насърчават международното сътрудничество в производството, обмена и разпространението на такава информация и материали от различни културни, национални и международни източници;
- в)** насърчават производството и разпространението на детски книги;
- г)** насърчават средствата за масова информация особено да зачитат езиковите нужди на детето, принадлежащо към малцинствена група или към коренното население;
- д)** насърчават разработката на подходящи насоки за защита на детето от информация и материали, вредни за неговото благосъстояние, като се имат предвид разпоредбите на член 13 и 18.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 6

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други: а) да знае, търси, придобива, получава и разполага с информация относно всички права на човека и основни свободи, включително да има достъп до информация за начина, по който тези права и свободи се обезпечават в националните законодателни, съдебни или административни системи; б) както е предвидено в международните документи по правата на човека и други приложими международни инструменти, свободно да публикува, предава или разпространява сред другите мнения, информация и познания за всички права на човека и основни свободи.

ДЗПЧ, член 7

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да разработва и обсъжда нови идеи и принципи за правата на човека и да се застъпва за тяхното приемане.

Член 17 се отнася за средствата за масова информация, включително радио, телевизия, вестници, списания и всички форми на социални медии, независимо дали са публични или частни. Правото на достъп до такива медии е в основата на работата на защитниците на правата на човека, а децата се ползват със специфично право в този контекст. „Въпреки че обосновката на това право, често се приема като защитна или свързана с развитието, тя не се ограничава до насоченост към защитата и дава приоритет на положителните функции, които трябва да бъдат изпълнявани от средствата за масова информация.“¹²⁵ Разгледано във връзка с членове 6 и 7 от Декларацията, става ясно, че това право включва информация за човешки права на децата и как те се обезпечават в страната. Член 17 предвижда сравнително леко задължение (държавите трябва само да „насърчават“), като то е подсилено от Декларацията по отношение на информацията и ресурсите, които подпомагат дейността на ДПЗ.

Член 17 включва широк и специфичен набор от задължения, които биха могли да подпомогнат дейността на децата правозащитници. Например, „разпространяването на информация ... от социална ... полза за детето“ трябва да включва информация, която дава познания за текущото състояние на въпросите, от които ДПЗ се интересуват (или може да се заинтересуват, поради това, че са получили такава информация). Конкретното позоваване на международното сътрудничество и достъпа до материали от разнообразни източници в член 17, буква б) подкрепя изискването децата да имат достъп до материали по глобални въпроси, много от които (като изменението на климата, миграцията) са в центъра на вниманието на много ДПЗ.

За ДПЗ е особено важно това да включва достъпна информация за самите права на децата вместо за задължението, свързано с член 29 (цели на образованието) и член 42 (разпространение на КПД). Това е подчертано допълнително в член 6 от Декларацията (по-горе) и член 14 от Декларацията, който изисква държавите да предприемат мерки „за насърчаване на разбирането от всички лица под юрисдикцията им за техните граждански, политически, икономически, социални и културни права.“ Тези мерки включват:

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 14

а) публикуване и широко разпространение на националните закони и подзаконови актове и на приложимите основни международни инструменти за правата на човека;

б) пълен и равен достъп до международните документи в областта на правата на човека, включително периодичните доклади на държавата до органите, установени от международните договори за правата на човека, по които тя е страна, както и официалните доклади и препоръки на тези органи.

Член 17 буква г) налага на държавите специално задължение да насърчават средствата за масова информация да предлагат информация, достъпна за децата, които използват малцинствени езици и/или са от коренни общности. Член 17 насърчава средствата за масова информация да защитават децата от информация, която е вредна за тяхното благосъстояние. Това като цяло се отнася за неуместното сексуално и съдържащо насилие съдържание и следователно държавите трябва да насърчават средствата за масова информация да защитават всички деца от такова вредно съдържание, включително децата правозащитници, към които е възможно да има насочени подобни материали (например в социалните медии), с цел да им причинят страдание. Децата трябва да участват във всякакви инициативи за разработване на политики или насоки, и да ги адаптират, за да са достъпни, съгласно член 12 от КПД.

Медиите също играят важна роля, за да се гарантира, че децата получават достъп до точна информация и не са изложени на дезинформация (така наречените „фалшиви новини“). Този тип информация също трябва да се разглежда като „вредна за благосъстоянието на децата“. Освен това журналистите и тези, които произвеждат медийно съдържание, трябва да развият своя капацитет и разбиране за правата на детето, така че да могат да насърчават проблематиката, свързана с правата на детето в своите предавания и публикации.

3.5.6. Граждански и политически права: обобщено представяне на мерките по прилагане

Държавите трябва да гарантират, че гражданските и политическите права на ДПЗ са защитени от закона и че всички ограничения върху упражняването на тези права от деца са законосъобразни, необходими, пропорционални и недискриминационни.

Държавите трябва да гарантират, че при всички процеси, които могат да доведат до ограничения върху упражняването на граждански и политически права от децата, се търси и се взема предвид мнението на децата, както и че тези процеси са прозрачни и достъпни за тях. Обосновките за всички ограничения трябва да се основават на правата и бъдат обяснявани активно на децата по подходящ за тях начин.

Информацията за потенциалните рискове, свързани с дейността им като ДПЗ, трябва да се предоставя на децата по достъпни и подходящ за тях начин, така че те да могат да правят информиран избор и да се ориентират при балансирането на правата.

Държавите трябва да развиват преки взаимоотношения с децата правозащитници, създавайки пространство и възможности на ДПЗ да взаимодействат с политици и лица, определящи политиките.

Държавите трябва да гарантират, че всички деца правозащитници имат достъп, без дискриминация, до информация в онлайн пространството и извън него.

Държавите трябва да осигурят обучение за родители и да приемат и прилагат стратегии за обществена информираност, които подкрепят разбирането, че децата имат право да търсят, получават и предават информация, да формират и поддържат мнения, да изразяват своите възгледи, да създават и да се присъединяват към сдружения и да участват в мирни събрания.

Полицейските служители, преподавателите и другите професионалисти, които работят с деца, трябва да бъдат обучени относно правата на децата и да разработват политики, които позволяват на децата да упражняват своите граждански и политически права по безопасен начин, като вземат предвид възгледите на децата правозащитници.

Държавите трябва да гарантират, че децата правозащитници се ползват от своето право на неприкосновеност на личния живот и защита от посегателства срещу тяхната репутация.

Медиите трябва да предоставят на децата, включително на ДПЗ, подходяща и точна информация по въпросите, които ги засягат, включително въпроси, свързани с техните права

Медиите и медийните регулатори трябва да разработват политики и насоки, защитаващи гражданските и политическите права на децата в онлайн пространството и извън него, като се консултират с децата правозащитници.

Държавите трябва да подкрепят, а не да ограничават или забраняват дейността на организациите на гражданското общество и на други субекти, които подкрепят децата да упражняват своите граждански и политически права и да действат като деца правозащитници.

4. Правосъдие, съобразено с интересите на децето: наблюдение, средства за компенсация, средства за правна защита

Множество различни национални и международни субекти наблюдават положението на правозащитниците, насърчават или изпълняват превантивни мерки и оказват подкрепа на правозащитниците в търсенето на средства за правна защита или на компенсация при нарушения на техните права. Достъпът до средства за правна защита и компенсация е важен не само, за да получат жертвите справедливост, но и защото в резултат на него може да възникне съдебна практика, която да разкрие възможности за по-добро прилагане на правата на децата правозащитници. Това е от особено голямо значение поради липсата на съдебна практика относно гражданските и политическите права и относно децата правозащитници. Към момента обаче са малко националните и международните субекти, включително такива, работещи конкретно с деца или с деца правозащитници, които отделят внимание на особените потребности на децата правозащитници по отношение на достъпа до подкрепа, компенсация и средства за правна защита и на предизвикателствата пред тези деца. На първо място, децата правозащитници невинаги знаят за съществуването на институции и организации, които могат да осигурят подкрепа и подпомагане. По тази причина е задължение на съответните субекти да осигурят широко разгласяване на предоставяните от тях услуги по такъв начин, че информацията да достигне до всички деца. На второ място, децата трябва да имат възможност за реален достъп до предоставяните подкрепа, средства за правна защита и компенсация. Това налага съответните институции и организации **да комуникират на подходящ за децата език, както и — при необходимост — да осигуряват финансова помощ и независимо представителство**. Допълнително предизвикателство в редица контексти е това, че **в много случаи децата нямат необходимия правен статут**, за да предприемат действия самостоятелно или от собствено име. И накрая, тъй като децата все още се развиват и понеже са налице непосредствени задължения относно

закрилата им от вреда, е допълнително необходимо **да се предоставят средства за правна защита, които са незабавни и които способстват за компенсации с трансформиращо действие и гаранции против повторение на правонарушенията.** Необходимо е всички тези въпроси да се разглеждат и решават от национални и международни институции и организации, така че те **да осигуряват безопасна, достъпна и благоприятстваща среда за децата правозащитници.**

4.1. Национални институции по правата на човека

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 14, параграф 3

Държавата гарантира и подпомага, където е приложимо, създаването и развитието на независими национални институции за насърчаване и защита на правата на човека и основните свободи на цялата територия под нейна юрисдикция, независимо дали са омбудсмани, комисии по правата на човека или друг вид национални институции.

Комитетът неотклонно е насърчавал държавите да развиват и укрепват капацитета на НИПЧ така, че да се обръща специално внимание на децата (независимо дали чрез институция, работеща специално за децата, или чрез насочено специално към децата направление на работата на дадена НИПЧ).¹²⁶ Той е посочил редица основания в НИПЧ да се обръща специално внимание на децата, включително следните: „намиращи се в процес на развитие, децата са особено уязвими по отношение на нарушения на правата на човека; мненията на децата все още рядко се вземат под внимание; повечето деца нямат право на глас и не могат да играят значима роля в политическия процес, определящ реакцията от страна на правителствата на правата на човека; децата срещат съществени проблеми да се ползват от съдебната система за защита на правата им и за търсене на средства за правна защита при нарушения на правата им; достъпът на децата до организации, които могат да защитават правата им, в общия случай е ограничен.“¹²⁷ Всяко от тези основания е особено относимо към децата правозащитници и по тази причина е важно да

има НИПЧ, която добре познава правата и потребностите на децата правозащитници, осигурява достъпна закрила и средства за правна защита и подпомага дейността им. Препоръчва се всяка НИПЧ: „да се позиционира публично като активен защитник на правата на детето, като включва и аспекти от гледна точка на правата на детето в своите изявления пред обществеността и в своите публикации.“¹²⁸ Освен това съгласно Парижките принципи се изисква НИПЧ да „развиват отношения с неправителствените организации, посветени на утвърждаването и защитата на правата на човека, на икономическото и социалното развитие, на борбата с расизма, на закрилата на особено уязвимите групи (по-специално децата).“¹²⁹ Това следва да включва организации, ръководени от деца, както и организации на гражданското общество, работещи със и за децата.

Всички НИПЧ, независимо дали работата им е посветена на децата или не, трябва да са достъпни за всички носители на правата на човека, включително децата. Особено важно е, когато децата търсят съдействие за упражняване на правата си (поотделно или групово), да имат осигурен достъп до НИПЧ с конкретна функция и експертност в областта на защита на правата на детето. Важен фактор в това отношение е на децата да се осигуряват достъпни материали, които да им дават възможност да разберат своите права и по какъв начин могат да ги реализират. Съгласно Парижките принципи е необходимо НИПЧ да „помагат при разработването на програми за обучение по и изследване на правата на човека и да участват в провеждането им в училищата, университетите и професионалните среди.“ В този контекст **НИПЧ следва да запознават децата и работещите с тях специалисти с определението за правозащитници, както и да им помагат за разбирането на техните права като деца правозащитници и на техните задължения, произтичащи от отговорността, с която са натоварени.** Комисарят за децата в Шотландия например е създал първата адаптирана за деца версия на Декларацията.¹³⁰ Сред препоръките на ДОД2018 е НИПЧ да разпространяват информация за работата си сред децата правозащитници; да работят в по-тясно сътрудничество с децата правозащитници; както и да ги подкрепят в

подаването на сигнали и търсенето на компенсация за нарушения на правата на човека.¹³¹ Това важи както за институциите, специализирани по въпросите на децата, например омбудсмани и комисари за децата, така и за НИПЧ с общ профил.

НИПЧ трябва да имат правомощия да разглеждат индивидуални жалби и петиции и да провеждат разследвания, включително при сезиране от името на деца или директно от самите деца.¹³² Това следва да включва правомощия да призовават и разпитват свидетели и да разполагат с достъп до съответните документални доказателства и до местата за задържане под стража. Те следва да се стремят да осигурят ефективни средства за правна защита на децата — независими консултации, застъпничество и помощ при процедури по жалби — при всякакви нарушения на правата им. Когато е подходящо, НИПЧ следва да предприемат действия за посредничество и помиряване при жалби. И накрая, НИПЧ следва да имат правомощие да оказват подкрепа на деца при завеждане на съдебни дела, включително правомощието: а) да завеждат дела по проблеми на деца от името на НИПЧ и б) да встъпват като страна по съдебни дела с цел информиране на съда за проблемите във връзка с правата на човека, имащи отношение към делото.¹³³

4.2. Право на средства за правна защита на национално равнище

МПГПП

МПГПП, член 2, параграф 3

Всяка държава — страна по този пакт, се задължава:

- а) да осигури на всяко лице, на което правата и свободите, признати в този пакт, са били нарушени, ефективни средства за правна защита, дори и нарушението да е извършено от лице, действащо в служебно качество;
- б) да осигури на всяко лице, търсещо такова средство за правна защита, установяване на правото му на такова средство от компетентните съдебни, административни

или законодателни органи или от друг компетентен орган, предвиден в правната система на държавата, и да развива възможностите за съдебни средства за защита;

в) да осигури привеждането в изпълнение от компетентните органи на това средство за правна защита, когато то е било признато за основателно.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 9

1. При упражняването на правата на човека и основните свободи, включително насърчаването и защитата на правата на човека, както е посочено в настоящата Декларация, всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да се възползва от ефективно средство за правна защита и да бъде защитен в случай на нарушаване на тези права.

2. За тази цел всеки, за чиито права или свободи се твърди, че са нарушени, има право, лично или чрез законно упълномощено представителство, да подава жалба и тази жалба да бъде незабавно разгледана на публично изслушване пред независим, безпристрастен и компетентен съдебен или друг орган, установен със закон, и да получи от такъв орган решение в съответствие със закона, с което се присъжда компенсация, включително евентуално дължимото обезщетение, когато е имало нарушаване на правата или свободите на това лице, както и принудително изпълнение на евентуалното решение и присъждане изцяло без неоправдано забавяне.

3. Със същата цел, наред с другото, всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други:

а) да се оплаква от политиките и действията на отделни служители и държавни органи относно нарушаване на

правата на човека и основните свободи, посредством петиция или други подходящи средства пред компетентни вътрешни съдебни, административни или законодателни органи или всякакви други компетентни органи, предвидени от правната система на държавата, като тези органи следва да се произнесат с решение по съответното оплакване без неоправдано забавяне;

б) да присъства на открити заседания, производства и съдебни процеси, за да формира мнение относно тяхното съответствие с националното законодателство и приложимите международни задължения и ангажименти;

4. Държавата провежда своевременно и безпристрастно разследване или осигурява извършване на проверка във всеки случай, когато са налице основателни причини да се смята, че е извършено нарушение на правата на човека и основните свободи на територия под нейна юрисдикция.

В член 9 от Декларацията е изложено какво се изисква, за да имат всички правозащитници достъп до средство за правна защита на национално равнище. Комитетът подчертава, че: „За да имат смисъл правата, трябва да са налице ефективни правни средства за защита при нарушения.“¹³⁴ Мерките за закрилата на децата не са различни, но е различно това, което би било необходимо за практическото им прилагане. Например достъпът на децата до правосъдие често пъти зависи от това дали възрастните ще ги информират за съществуването на средства за правна защита и дали ще направят необходимото, за да имат децата достъп до тези средства. Важно е децата да имат независимо право да търсят средства за правна защита, както и тяхното мнение да се търси и да се приема сериозно през целия процес, като това по възможност става пряко, а ако е подходящо — чрез независим представител (член 12, параграф

2. от КПД). Според комитета „Специалното, зависимо положение на децата създава действителни затруднения за тях при търсенето на средства за правна защита при нарушения на техните права. Ето защо е необходимо държавите да отделят особено внимание на осигуряването на ефективни, чувствителни към нуждите на детето производства, които да могат да се използват от децата и техните представители. Тези производства следва да включват предоставяне на разбираема за детето информация, консултации, застъпничество, включително подкрепа за самозастъпничество, както и достъп до производства по самостоятелно подаване на жалби и до съдилищата, като се осигурява необходимата правна и друга помощ. Когато бъде установено, че правата са нарушени, следва да има подходяща компенсация, включително обезщетение, а при необходимост — и мерки, способстващи за физическото и психологическото възстановяване, рехабилитацията и реинтеграцията, както изисква член 39.”¹³⁵

Според текста на член 9, параграф 5. от Декларацията разследванията следва да се провеждат „бързо“ — нещо, което е важно във всички случаи, но е от още по-съществено значение за децата поради бързо променящите се етапи на тяхното развитие.

Насоки за правосъдие, съобразено с интересите на детето:

Комитетът на министрите на Съвета на Европа е определил следните ключови свойства на правосъдието, съобразено с интересите на детето: достъпно; съобразено с възрастта; експедитивно; надлежно; адаптирано към потребностите на детето и съсредоточено върху тях; зачитащо правото на справедлив процес; зачитащо правото на детето да участва в производството и да го разбира; зачитащо правото на неприкосновеност на личния и семейния живот; както и зачитащо правото на лична неприкосновеност и достойнство.

<https://www.coe.int/en/web/children/child-friendly-justice>

4.3. Арест, задържане, наказателни и административни санкции

КПД

КПД, член 37

Държавите — страни по Конвенцията, осигуряват:

- а) никое дете да не бъде подлагано на изтезания или друго жестоко, нечовешко или унижително отнасяне или наказание. Нито смъртно наказание, нито доживотен затвор без възможност за освобождаване няма да се налагат за нарушения, извършени от лица под 18-годишна възраст;
- б) никое дете да не бъде лишено от неговата свобода незаконно или произволно. Арестуването, задържането или осъждането на лишаване от свобода на дете следва да бъде в съответствие със закона и да се използва само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок;
- в) всяко дете, лишено от свобода, да бъде третирано хуманно и като се зачита достойнството, присъщо на човешката личност, и по начин, който взема предвид нуждите на лицата на неговата възраст. По-специално всяко дете, лишено от свобода, трябва да бъде отделено от възрастните освен ако се прецени, че висшите интереси на детето изискват да не се прави това, и да има правото да поддържа контакти със семейството си чрез кореспонденция и посещения освен при изключителни обстоятелства;
- г) всяко дете, лишено от свобода, да има право на незабавен достъп до правна и друга необходима помощ, както и правото да оспорва законността на лишаването си от свобода пред съд или друг компетентен, независим и безпристрастен орган и на бързо решение по всякакви такива дела.

Децата правозащитници не трябва да бъдат арестувани или задържани единствено поради това, че упражняват своите човешки права или поради правозащитната им дейност. Както обаче става с много други правозащитници, в действителност и децата биват арестувани и задържани, повдигат им се обвинения за престъпления и/или им се налагат административни наказания. Макар всички правозащитници да имат право на справедлив и незабавен процес, в член 37 от КПД са предвидени специфични задължения на държавите по отношение на децата. Този член разширява „обхвата на международното право, като изисква забрана за доживотното лишаване от свобода без възможност за освобождаване, налага задържането на дете да се използва само като крайна мярка и за най-краткия възможен срок, както и всяко лишено от свобода дете да има право да поддържа връзка със семейството си.“¹³⁶ В Глобалното изследване на ООН относно лишените от свобода деца се призовава за премахване на всички форми на задържане на деца, като се твърди, че лишаването от свобода представлява лишаване от детство.¹³⁷

4.4. Взаимодействие с международни органи

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 9, параграф 4

... в съответствие с приложимите международни инструменти и процедури, всеки има право, самостоятелно или в съдружие с други, на безпрепятствен достъп до и връзка с международни органи с обща или специална компетентност да получават и разглеждат сигнали по въпроси на правата на човека и основните свободи.

4.4.1. Организация на обединените нации

Когато деца си взаимодействат с Организацията на обединените нации (ООН) и в частност с механизмите на ООН за правата на човека, техните действия са насочени към утвърждаване или защита на правата на човека, тъй като целят по-добро прилагане на международните норми и стандарти в областта на правата на човека. Тези деца са правозащитници и следва да се признават и третираат като такива от ООН и членуващите в нея държави. Държавите трябва да подпомагат работата на децата правозащитници в ООН по множество начини, включително като създават и разширяват безопасни пространства, в които децата да могат да говорят открито, както и като ги овластяват да наблюдават и докладват относно прилагането на международните норми и стандарти в областта на правата на човека.

В резултат на ДОД2018 е препоръчано ООН да предоставя на децата правозащитници информация, която им дава възможност ефективно да взаимодействат с нейните механизми за правата на човека, и да насърчава участието на деца правозащитници в нейната работа, свързана с правата на детето, като въвежда адаптирани за деца платформи и процеси за улесняване на присъственото или виртуално участие на децата. Механизмите на ООН за правата на човека следва също да осигуряват развитие и напредък на стандартите за закрила и овластяване на децата правозащитници чрез отправяне на препоръки и предоставяне на техническа помощ на държавите членки.

4.4.2. Комитет по правата на детето

„30-годишният опит показва, че ангажирането на деца в докладването по КПД е един от най-ефективните начини за овластяване на децата правозащитници да допринасят за осъществяването на правата на детето чрез наблюдение, докладване и застъпничество.“¹³⁸

Луис Педернера, председател на Комитета по правата на детето

Комитетът е основният експертен надзорен орган и механизъм за понасяне на отговорност в областта на правата на детето. Той е натоварен със задължението да следи и оценява как държавите — страни по КПД и факултативните протоколи към нея, утвърждават и защитават правата на децата правозащитници съгласно КПД и факултативните протоколи към нея. След ДОД2018 Комитетът започна в своите препоръки към държавите да отчита специално ролята на децата правозащитници и да предоставя насоки и стандарти за прилагането на техните права.

Заклучителни бележки: Гвинея

„Комитетът напомня на държавата — страна по Конвенцията, че защитниците на правата на човека и особено децата правозащитници заслужават закрила, тъй като тяхната работа е от решаващо значение за утвърждаването на правата на всички хора, включително децата, и настоява държавата — страна по Конвенцията, да приеме и започне да прилага законопроекта за утвърждаване и закрила на защитниците на правата на човека, представен през декември 2018 г. от гражданското общество пред министъра на националното единство и гражданството, като същевременно подsigури и потребностите на децата правозащитници.“¹³⁹

Комитетът играе водеща роля в различни инициативи за включване на децата правозащитници в неговите дейности и е издал подробни насоки за участие на деца в процедурите по периодично докладване¹⁴⁰ и в дните за обща дискусия.¹⁴¹ Той е пояснил, че държавите имат задължение да включват децата в изготвянето на докладите си до Комитета и че следва да оказват подкрепа на децата да изготвят собствени, алтернативни доклади.

Комитетът провежда срещи с деца по време на заседанията на своите работни групи, свиквани преди сесиите му, насърчава участието на деца в различни дейности, предоставя адаптирана за деца информация посредством специална уебстраница¹⁴² и редовно преразглежда собствените си практики.

Комитетът е възприел като свой стандарт допитването до деца при съставянето на неговите общи коментари и съответно е разработил добри практики. В най-новите общи коментари пряко се упоменават мнения на деца.

Изслушване на деца при съставянето на общите коментари

В изготвянето на Общ коментар № 19 на Комитета относно изразходването на публични средства е взето под внимание глобално допитване до 2 693 деца от 71 държави, проведено чрез анкета в интернет, фокус групи и регионални консултации в Азия, Европа и Латинска Америка. Отзивите в допитването са дали момчета и момичета с различни профили, включително възраст, пол, наличие или неналичие на увреждане, социоикономическа среда, език, етническа принадлежност, посещаване на училище, разселване и опит с изготвянето на бюджети с участието на деца. Процесът бе безпрецедентна възможност за овластяване на децата да действат като правозащитници и да провеждат застъпничество по отношение на средствата, заделени за правата на детето в техните страни.

Децата могат също така да подават индивидуални сигнали до Комитета съгласно Третия факултативен протокол към КПД за процедурата по комуникация (ОПИС).¹⁴³ С ратифицирането на ОПИС на децата правозащитници не само се предоставя достъпен международен механизъм, включително процедури, съобразени със специфичните потребности на децата, който отговаря на член 9, параграф 4 от Декларацията. Протоколът има също и **съществена нормативна стойност, тъй като включва недвусмислено изявление, че държавите признават правото на децата да търсят средства за правна защита за нарушения на техните човешки права.** Децата правозащитници, чиито права, заложи в КПД и факултативните протоколи към нея и очертани в настоящото Ръководство, са нарушени, могат да изпратят сигнал до Комитета по правата на детето, ако държавата в нарушение (която може да не бъде държавата, в която живее детето) е ратифицирала ОПИС и ако случаят отговаря на изискванията за допустимост. Макар че КПД с изчерпателно и подробно описаните в нея права на децата е най-силното средство на децата правозащитници, те могат да ползват и механизмите за индивидуални сигнали, установени с други международни инструменти в областта на правата на човека, за да търсят изпълнение на много от техните права съгласно тези инструменти, ако тяхната държава (държавата в нарушение) ги е ратифицирала.

Все пак обаче има какво още да се направи, за да се разшири достъпът на децата до Комитета, както е подчертано в препоръката от ДОД2018: „Комитетът следва да продължи да разширява средствата за комуникация с децата правозащитници и да полага допълнителни усилия, за да бъде неговият процес на докладване достъпен за всички деца, включително тези от маргинализирани групи.“

Комитетът следва също да укрепи своите вътрешно-организационни процедури за закрила и по-активно да насърчава интегрирането на правата на децата правозащитници, детското участие и вътрешно-организационните процедури за закрила навсякъде в по-широката система на ООН.

4.4.3. Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека

Специалният докладчик за положението на защитниците на правата на човека е ключов експерт на ООН, който насърчава конкретно ефективното прилагане на Декларацията относно защитниците на правата на човека. Специалният докладчик е установил сътрудничество с Комитета чрез активно участие в ДОД2018, което е отразено в заключителните препоръки, включително следното: „Комитетът следва да засилва своето сътрудничество със Специалния докладчик за положението на защитниците на правата на човека при предоставянето на насоки на държавите как да превърнат закрилата и овластяването на децата правозащитници в неделима част от националното законодателство и политики.“¹⁴⁴

След ДОД2018 Специалният докладчик провежда срещи с деца по време на посещенията си в държавите и разглежда конкретно положението на децата правозащитници както в глобалните и тематичните доклади, така и в докладите по страни. Докладите за Молдова и Монголия за 2019 г. изрично споменават спецификите на положението на децата правозащитници. В доклада за Монголия децата и младите хора правозащитници се представят като специфична група правозащитници, които са в риск и се нуждаят от специална закрила.¹⁴⁵ Ефектът от участието на деца в посещенията на Специалния докладчик в Монголия надскача предмета на заключителните препоръки от визитата. Придобитият опит окуражава участвалите деца да предприемат застъпнически дейности на национално и международно равнище относно правата им като правозащитници. Децата са предоставили на правителството технически отзиви относно проектозакона за закрила на правозащитниците и така са се превърнали в първата в света група деца правозащитници, пряко реализирали препоръката от ДОД2018: „Държавите трябва да разработят и приемат комплексни национални закони и политики за закрила и овластяване на защитниците на правата на човека, включително децата правозащитници.“¹⁴⁶

4.4.4. Други органи по договорите за правата на човека

Децата правозащитници могат да взаимодействат и с други органи по договорите за правата на човека, ако техните държави са ратифицирали съответните договори. Държавите трябва да овластяват децата да правят това, тъй като взаимодействието с други органи по договорите им дава възможност да придобият по-широко разбиране за своите човешки права и механизмите на ООН за правата на човека, както и допълнителни предимства за действията им като правозащитници. Това може да укрепи и международните стандарти за правата на човека, които имат отношение към правата на децата правозащитници. Всички органи по договорите следва да осигурят на децата достъп до своите процедури по представяне на периодични доклади и комуникация, като черпят от опита на Комитета. Макар това да започва да се осъществява в много по-голяма степен, отколкото в миналото, останалите органи по договорите могат да направят още много за работата с децата правозащитници, така че дейността на тези органи да бъде по-достъпна и по-адекватна за децата.

Насърчаване на участието на деца в процесите на Комитета по правата на човека

През 2020 г. мрежата Child Rights Connect работи в сътрудничество с Комитета по правата на човека — органът по договорите за правата на човека, натоварен с отговорността да следи прилагането на МПГПП — с цел събиране на мнения от деца относно Общ коментар № 37 на Комитета относно правото на мирни събрания. На фона на нарастващия брой деца, участващи в мирни протести по света и особено в протестните действия против изменението на климата, мрежата Child Rights Connect положи усилия децата да могат да споделят с ООН какво означава за тях правото на мирни събрания и какви пречки пред упражняването на това право срещат. Чрез анкета

Child Rights Connect получи отзиви от 91 деца на възраст от 10 до 18 години, от 15 различни държави в 5 региона (Източна Азия и Тихоокеанския регион, Латинска Америка и Карибите, Африка на юг от Сахара, Европа и Централна Азия, Близкия изток и Северна Африка). Представеният пред ООН документ се основава на техните мнения.

4.4.5. Специални процедури и общ периодичен преглед на Съвета по правата на човека

Съветът на ООН по правата на човека е създал механизми за правата на човека като специалните процедури и универсалния периодичен преглед, които са важно средство, даващо възможност на децата правозащитници да съобщават за тревожни явления и да се застъпват за правата на детето.

Специалните процедури включват специални докладчици, независими експерти или работни групи, които извършват наблюдение, консултации и публично докладване относно положението с правата на човека в конкретни територии или в тематични сфери. Много от тях работят по въпроси, които имат тясна връзка с децата правозащитници (например околната среда, коренното население, хората с увреждания, продажбата на деца, свободата на изразяване, на събиранията и на сдружаване). Те могат да бъдат единствени по рода си механизми за утвърждаване упражняването на правата на човека от децата правозащитници, както и за това децата правозащитници да имат къде да търсят подкрепа за предотвратяване на нарушения на правата на човека и за предприемане на ответни действия при такива нарушения. За да бъдат ефикасни тези механизми, всички специални процедури следва да бъдат достъпни за всички правозащитници, включително децата. За целта ще е необходимо разработване на процедури за участие и защита на децата, включително като: се осигури възможността децата да подават сигнали; при провеждане

на изследвания и консултации се правят допитвания директно до децата по въпросите, които ги засягат; се провеждат срещи с децата правозащитници по време на посещенията по страни; или като се предоставя на децата правозащитници подходяща за възрастта им и навременна информация на език и във формат, който те разбират (напр. изготвяне на версии на доклади, адаптирани за деца).

Взаимодействие на специалните процедури с децата

Специалният докладчик за правата на човека и околната среда е съставил адаптирана за деца версия на доклада си относно правата на детето и околната среда (налична на всички официални езици на ООН) и е подкрепил поредица от регионални консултации с деца в рамките на инициативата „Права на детето, свързани с околната среда“.

<https://www.ohchr.org/en/issues/environment/srenvironment/pages/environmentandrightschild.aspx>

Общият периодичен преглед (ОПП) е важен механизъм за утвърждаване на правата на децата правозащитници. Макар че ОПП е междуправителствен механизъм за преглед на цялостното положение с правата на човека във всички държави — членки на ООН, от всички държави — членки на ООН, той дава възможност на гражданското общество, включително децата правозащитници, да допринася към процеса на различни етапи и по различни начини за споделяне на информацията относно страните, на които се извършва преглед. Все по-често децата правозащитници стават част от процеса на ОПП, като изпращат доклади, изготвени с водещото участие на деца, или се включват в предварителните сесии — практики, които допълнително увеличават видимостта на децата правозащитници и интегрират аспекта относно правата на детето.

Както държавите, така и гражданското общество играят роля, за да се гарантира, че мненията на децата правозащитници се вземат предвид в рамките на този процес, както чрез докладите на държавите, така и чрез докладите на заинтересованите страни, а също и за включването на децата във фазата на изпълнение на препоръките от ОПП.

4.4.6. Специален представител на генералния секретар по въпросите на насилието над деца и специален представител на генералния секретар за децата и въоръжените конфликти

Както специалният представител на генералния секретар по въпросите на насилието над деца (SRSG VAC), така и специалният представител на генералния секретар за децата и въоръжените конфликти (SRSG CAAC), в качеството си на независими глобални застъпници с водеща роля за закрилата и благосъстоянието на децата в съответните сфери, играят роля за утвърждаване на правата на децата правозащитници и за осигуряването на платформа за по-силна чуваемост на гласа им. И двамата специални представители на генералния секретар служат като мост между заинтересованите страни и работят в тясно сътрудничество с гражданското общество, включително децата, в дейността си по изготвяне на доклади, предоставяне на техническа помощ или провеждане на посещения по страни. Разработват се добри практики.¹⁴⁷

4.4.7. Други възможности в рамките на Организацията на обединените нации

Секретариатът, агенциите и програмите на ООН разработват механизми за предотвратяване на репресии срещу правозащитниците, както и за осигуряване на закрила, средства за правна защита и понасяне на отговорност за жертвите на репресии. През 2017 г. помощник-генералния секретар по правата на човека е определен за старши служител на ООН, натоварен с отговорността да ръководи усилията за по-комплексна и съгласувана реакция от страна на цялата система на ООН с подкрепата на екипа за борба с репресиите към СВКПЧ. На специално предназначена за целта адрес за електронна

поща (reprisals@ohchr.org) ООН и нейните партньори, включително организации на гражданското общество, жертви и членове на техните семейства, могат да предоставят сведения за прояви на сплашване и репресия. Друг пример е Политиката за защитниците на Програмата на ООН за околната среда, насочена към увеличаване на закрилата на лицата и групите, защитаващи своите права, свързани с околната среда, и осигуряване на решения за ограничаване на нарушаването на тези права — явление, което засяга все повече хора в много части на света.¹⁴⁸ Макар да е необходима още много работа, за да има ООН действащи механизми, съобразени със специфичните потребности на децата и достъпни за децата правозащитници, на децата правозащитници следва да се оказва подкрепа, за да използват различните налични механизми.

4.4.8. Регионални механизми за правата на човека

Регионалните органи по правата на човека и механизми за подаване на жалби могат да оказват съществен принос в работата на децата правозащитници.

Африканският съюз има специален докладчик по въпросите на правозащитниците. Европейският съюз и Междумериканската комисия по правата на човека имат комисари по въпросите на правозащитниците и са изготвили насоки за подкрепа на правозащитниците.¹⁴⁹ Макар в тях децата да не се разглеждат конкретно като правозащитници, много от препоръките (например организиране на срещи и увеличаване на видимостта, както и застъпничество за механизми за подкрепа, осигуряващи закрила на членовете на семейството) биха били от значителна полза за децата правозащитници. Насоките следва да се преработят или допълнят така, че да включват специфичните права и опит на децата правозащитници. В насоките на OSCE/ODIHR относно защитата на правата на правозащитниците например на много места изрично се споменават децата, включително: „Публичните политики и програми за закрила следва да отчитат и специфичните предизвикателства и потребности на други категории защитници на правата на човека, включително младите хора и децата правозащитници“ и „Младите хора правозащитници, в това число децата, често пъти биват представяни

като твърде млади, за да имат мнение, и им се отказва правото да изразяват възгледите си.”¹⁵⁰ Допълнителните насоки, основаващи се на настоящото Ръководство за прилагане, следва да затвърждават факта, че децата са правозащитници, и да съдържат по-подробни обяснения за практическото значение на това. Те биха могли да са и с колективен характер с цел превенция на нанасянето на вреда на децата поради свързаността им с организация, група или общност, самоличността на чиито членове е известна или лесно установима.

4.5 Правосъдие, съобразено с интересите на детето: обобщено представяне на мерките по прилагане

Държавите трябва да разглеждат и отчитат конкретните потребности на децата правозащитници, когато планират или осигуряват механизми за компенсация и средства за правна защита при нарушения.

Всички институции и организации — както национални, така и международни — следва да разглеждат и отчитат конкретните потребности на децата правозащитници и да осигуряват на децата незабавен достъп до правосъдие.

Държавите и останалите субекти следва да се допитват до децата на всички етапи на разработване и оценка на механизмите за достъп до правосъдие.

5. Прилагане на основан на правата подход към децата правозащитници (член 4 от КПД и член 2 от ДЗПЧ)

За реализиране на правата на детето, особено на децата правозащитници, е необходимо мерките за изпълнение да бъдат подходящи за децата и техните права, да са достъпни за тях и да осигуряват възможност за пълноценното им участие. Освен това, когато носителите на права са деца, реализирането на тези права е допълнително затруднено поради статута на децата в обществото, липсата на политическа власт у децата, факта, че достъпът им до механизми за поемане на отговорност често пъти зависи от възрастните, както и цялостната съпротива срещу схващането, че децата имат права и следва да им се помага да ги претендират.

КПД

КПД, член 4

Държавите — страни по Конвенцията, са длъжни да предприемат всички необходими законодателни, административни и други мерки за осъществяване правата, признати в тази Конвенция. По отношение на икономическите, социалните и културните права държавите — страни по Конвенцията, предприемат такива мерки в максималната степен, възможна с оглед на техните ресурси, и когато е необходимо, в рамките на международното сътрудничество.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 2

1. Всяка държава има първостепенна отговорност и задължение да защитава, насърчава и прилага всички права на човека и основни свободи, включително чрез приемане на такива мерки, каквито може да са необходими, за да се създадат всички условия, необходими в социалната, икономическата, политическата и други области, както и

правните гаранции, изисквани за да се осигури на всички лица под юрисдикцията ѝ, самостоятелно и в съдружие с други, възможността да се ползват от тези права и свободи на практика.

2. Всяка държава приема такива законодателни, административни и други мерки, каквито може да са необходими, за да се гарантират ефективно правата и свободите, посочени в настоящата Декларация.

Разпоредбата на член 4 от КПД е подобна на клаузите за изпълнение от други инструменти за правата на човека (които, разбира се, са приложими и за децата). Комитетът обаче е подчертал, че в контекста на КПД „държавите трябва да осъзнаят, че ролята им е да изпълняват категорични правни задължения към всяко дете без изключение. Осъществяването на човешките права на децата трябва да не се възприема като благотворителен процес в услуга на децата.“¹⁵¹ Той е предоставил подробни указания за прилагането на Конвенцията в Общ коментар № 5 относно общите мерки за изпълнение.

Наред с член 4, в КПД се съдържат редица разпоредби в подкрепа на изпълнението. Декларацията обаче допълва схващането какво е необходимо за осигуряване на ефективно овластяване и закрила на правозащитниците. В своята съвкупност **КПД и Декларацията осигуряват пътна карта за защита, зачитане и изпълнение на правата на децата, които са правозащитници.**

5.1. Законодателство и политики (членове 3 и 9 от ДЗПЧ)

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 3

Вътрешното право, съгласувано с Хартата на Организацията на обединените нации и другите международни задължения на държавата в областта на правата на човека и основните свободи, е юридическата рамка, в която трябва да бъдат прилагани и упражнявани правата на човека и основните свободи, и в която следва да се провеждат всички дейности за насърчаване, защита и ефективна реализация на тези права и свободи, за които се отнася настоящата Декларация.

Член 3 от Декларацията допълва член 4 от КПД, като подчертава необходимостта националното законодателство да отговаря на международните задължения на държавата. Държавите, въвели КПД в националното си законодателство, проявяват тенденция към по-високо зачитане на правата на детето като цяло и това осигурява среда, по-благоприятна за дейността на децата правозащитници.¹⁵² Макар да няма само един правилен начин за това, **държавите трябва да предприемат мерки за осигуряване на съответствие на националното им законодателство с КПД и Декларацията.** Това може да се осъществи под формата на комплексен закон за правозащитниците, който обхваща и правата на детето (в своята цялост или в отделни раздели) и/или интегриране на правата на детето в съответните ресорни закони. Независимо какъв подход ще бъде възприет, националното законодателство трябва да отговаря на задълженията на държавата към децата съгласно КПД. От ДОД2018 са изведени следните препоръки:

- държавите да разработят и приемат комплексно **национално законодателство и политики за закрила и овластяване на правозащитниците**, като приложат подход, съобразен със специфичните обусловени от пола и възрастта потребности, и обърнат специално внимание на децата в рискови ситуации.

- държавите да осигурят съответствието **на националната правна рамка с КПД** и възможността децата свободно да осъществяват дейност като правозащитници (т.е. съответствие с Декларацията).
- Националното законодателство следва да се гради върху и да включва мненията на децата правозащитници.
- Държавите следва да осигурят ефективно изпълнение на законодателството и политиките за децата правозащитници, **като предвидят необходимите човешки, технически и финансови ресурси.**¹⁵³

Законодателство и политики за децата правозащитници: предложение за минимално необходими елементи

Всички национални закони и политики, които имат отношение към правата на децата правозащитници, съобразно с международните задължения, следва да отговарят на следните критерии:

- без минимална възраст;
- приложими за всички деца;
- най-добрият интерес на детето е първостепенно съображение;
- включват правото на детето да бъде изслушано;
- включват правата и задълженията на родителите/настойниците;
- предвиждат повишено ниво на закрила за всички правозащитници до 18-годишна възраст и на децата в рисковите ситуации;
- предвиждат повишено ниво на закрила за всички правозащитници до 18-годишна възраст и на децата в рисковите ситуации;
- предвиждат съобразени с възрастта процедури за подаване на сигнали и механизми за компенсация;
- в нормотворческия процес са проведени допитвания до децата правозащитници.

5.1.1. Оценки на въздействието върху правата на детето

Комитетът е препоръчал всички държави да въведат оценки на въздействието върху правата на детето (ОВПД), и то „по начин, който допълнително способства за видимото приобщаване на децата в съставянето на политики и повишава съобразяването с техните права.“¹⁵⁴ Макар че вече е относително обичайна практика политиките да се подлагат на оценки на въздействието или проверки по отношение на въпросите на пола, околната среда, здравеопазването и равнопоставеността в различните ѝ измерения, в тези процеси могат да бъдат изгубени съображенията, свързани с децата и техните права.¹⁵⁵ Доказателство за това е фактът, че към момента на изготвяне на настоящото Ръководство всички съществуващи закони и политики, специално предназначени за правозащитниците, са съсредоточени върху пълнолетните, а правата на децата правозащитници се разглеждат в тях много ограничено или изобщо не се разглеждат. ОВПД насърчават лицата, които вземат решения, да обръщат специално внимание на децата и техните права и да откриват евентуалното непропорционално въздействие върху децата.

СОВПД предлагат механизъм за подчертаване на конкретното въздействие на законите и политиките, които не са специално предназначени за деца, върху правата на децата правозащитници. Децата следва да бъдат приобщавани в процеса на ОВПД, а той от своя страна следва да дава на децата правозащитници възможност: а) да влияят върху законодателството и политиките; и б) да откриват проблеми, които биха могли да окажат неблагоприятно въздействие върху способността на децата да действат като правозащитници.

5.2. Събиране на данни и наблюдение

По време на ДОД2018 бе подчертано, че наличните данни за реалния опит на децата правозащитници и за нарушенията на техните права са ограничени, което се дължи отчасти на липсата на информираност за правата на децата правозащитници и разбиране на тези права, а отчасти — на обстоятелството, че съответните данни не се събират през призмата на децата правозащитници и не включват разбивки по възраст.

Много заинтересовани страни не смятат децата за правозащитници: в събирането на данни за правозащитниците се акцентира върху възрастните и/или младите хора, а в събирането на данни за децата не се акцентира върху дейността им като правозащитници. Децата правозащитници остават невидими.

Необходими са показатели и механизми за събиране на данни, насочени специално към правата на децата правозащитници, които да помагат на децата и всички други заинтересовани страни (държавите, гражданското общество, НИПЧ, омбудсманите за децата, механизмите на ООН и регионалните механизми за правата на човека, междуправителствените наблюдаващи органи) при събирането на данни, наблюдението и докладването относно реализирането на правата на децата правозащитници. Така може да се създаде и възможност за документиране и споделяне на добри практики. Данните следва да бъдат разделени (по пол, наличие на увреждания, етническа принадлежност и др.), за да може да се следи въздействието върху конкретни деца правозащитници. На самите деца правозащитници следва да се дават възможности да извършват свое собствено събиране на данни и да дават принос към други изследвания. Важно е също с процесите на събиране на данни и източниците на данни да не се злоупотребява и по-специално да не излагат децата правозащитници на опасност от вреда, например репресии.

5.3. Обществена информираност и обучение на специалисти

КПД

КПД, член 42

Държавите — страни по Конвенцията, се задължават да оповестят широко принципите и разпоредбите на Конвенцията както сред възрастните, така и сред децата чрез подходящи и активни действия.

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 15

Държавата има отговорността да насърчава и улеснява обучението по правата на човека и основните свободи на всички нива на образование и да гарантира, че всички отговорни за обучението на юристи, служители на правоприлагащите органи, персонала на въоръжените сили и държавните служители, включват в техните обучителни програми подходящи елементи, свързани с правата на човека.

ДЗПЧ, член 16

Физически лица, неправителствени организации и съответните институции имат важна роля в приноса за повишаване на осведомеността на обществеността по въпроси, свързани с всички права на човека и основни свободи чрез дейности като образование, обучение и изследвания в тези области, за да се засили разбирането, търпимостта, мирът и дружеските отношения между народите и между всички расови и религиозни групи, като се отчитат различните особености на обществата и общностите, в които те извършват своите дейности.

Държавите имат задължението да повишават обществената информираност относно правата на човека изобщо, както и специфичното задължение да способстват за осведомеността относно КПД и оттам — относно правата на детето. В членове 15 и 16 от Декларацията се подчертава необходимостта от образование и обучение по правата на човека, за да бъде възможна работата на всички правозащитници. Стратегиите за обществена информираност, включително за родители, както и специализираното обучение на специалисти като учителите и служителите на полицията, са от първостепенна важност за децата правозащитници, много от които съобщават за съпротива срещу дейността им от страна на недържавни субекти. Пречките в резултат на това могат да се проявяват под множество форми: **нежелание да се**

приеме, че децата имат права; нежелание да се приеме, че децата могат и следва да действат като правозащитници; и непознаване на обхвата и естеството на човешките права на децата, вследствие на което възрастните възприемат позиции, наблягащи на закрилата вместо на овластяването. На училищата и НИПЧ се пада съществена роля за подобряване на разбирането и информираността за човешките права на децата — както сред децата, така и сред родителите, специалистите, работещи с деца, и обществеността (вж. раздели 3.3 и 4.1). Не бива обаче те да са единствените, които изпълняват тази роля.

Законово задължение за насърчаване на познаването на Конвенцията

Съгласно Мярката за правата на децата и младите хора (Уелс) от 2011 г. уелските министри са задължени да предприемат подходящите мерки за насърчаване на познаването и разбирането на Конвенцията и протоколите към нея сред обществеността (включително децата).

<https://www.legislation.gov.uk/mwa/2011/2/contents>

5.4. Достъп до ресурси

ДЗПЧ

ДЗПЧ, член 13

Всеки има право, самостоятелно и в съдружие с други, да иска, получава и си служи със средства с цел популяризиране и защита на правата на човека и основните свободи по мирен начин, в съответствие с член 3 от настоящата Декларация.

Много от децата правозащитници разчитат на местни, национални и международни организации на гражданското общество за подкрепа на дейността си. Все повече тревога буди обаче липсата на финансиране за организациите на гражданското общество и особено за детските организации. Освен това финансирането за деца е по-вероятно да бъде предоставяно за конкретни проекти и закрила, отколкото за инициативи, създадени в подкрепа на дейността им като правозащитници. Децата трябва да разполагат с финансиране както за закрила, така и за правозащитна дейност. Възможността да искат и получават ресурси за дейности, свързани с правата на човека, е особено важна за децата правозащитници, тъй като фактът, че са деца може да ги затруднява при създаването на собствени организации, както и при искането и получаването на пари. Държавите трябва да осигурят и достъпа на децата до организации на гражданското общество и участието им в тях, както и да се погрижат на тези организации да не бъде забранявано да търсят и получават финансиране на национално и международно равнище.

5.5. Гражданско общество

Децата са субекти на гражданското общество и имат право да сформират свои собствени сдружения, както и да участват в други такива (вж. раздел 3.6.3). Децата играят ключова роля в гражданското и демократичното пространство, особено в цифровата среда, тъй като прокарват мостове между поколенията и дават принос за съвместни решения. Много често действията, които децата предприемат като субекти на гражданското общество, ги превръщат в правозащитници. Ролята, която децата изпълняват като субекти на гражданското общество, обаче не се признава в достатъчна степен. Същото важи и за ролята им на правозащитници. Държавите трябва да използват всяка възможност да подкрепят многообразието на участието в гражданското общество на национално, регионално и международно равнище, като акцентират особено върху недостатъчно представените части на гражданското общество, включително децата.¹⁵⁶

Организациите, ръководени от възрастни, трябва също да могат да

създават и осигуряват подкрепа както на правозащитниците изобщо, така и на децата правозащитници. Овластяването на децата ще бъде ограничено, а тяхната безопасност и сигурност ще бъдат в риск, ако се ширят отрицателни представи за работата в подкрепа на правата на човека и ако пълнолетните правозащитници са подложени на атаки, арестуване и задържане. Голяма част от децата правозащитници работят чрез организации на гражданското общество, много от които разполагат със значителна експертна база и опит в създаването на достъпни пространства за децата правозащитници, осигуряването на подкрепа за техните дейности, както и в застъпническите дейности пред държавите да полагат повече усилия за взаимодействие с децата правозащитници. Организациите на гражданското общество могат да бъдат важна опора на децата правозащитници, разочаровани от резултатите от дейността си, като им осигуряват текуща подкрепа и съвети. Също така държавите трябва да предоставят специфична подкрепа, включително финансова, на ръководените от деца организации и колективни дейности, овластяващи децата правозащитници, както и да благоприятстват за среда, която разкрива възможности за децата правозащитници. Това следва да включва подкрепа за местни, национални, регионални и международни събития и срещи.

6. Заключение

Дейностите и правата на децата правозащитници в по-голямата си част се пренебрегват и маргинализират от държавите, обществеността и националните и международните правозащитни организации и организации на гражданското общество. Децата не чакат да получат това признание. Много от тях по целия свят действат за насърчаване и защита на правата на човека, като формират и определят разбирането за нормите относно правата на човека и тяхното прилагане. ДПЗ продължават работата си, въпреки че собствените им права като защитници на правата на човека не са разбрани и/или приети. До неотдавна организациите, програмите и насоките, чиято дейност е насочена конкретно към децата и към защитниците на правата на човека, не признаваха или не предприемаха действия във връзка със специфичните права и потребности на децата, които действат като защитници на правата на човека. Освен това не се отделя достатъчно внимание на факта, че децата правозащитници не са хомогенна група и че предизвикателствата, пред които са изправени, често се усложняват, когато те са момичета, имат увреждане или са от етническо малцинство или от коренното население.

Настоящото Ръководство за прилагане има за цел да запълни този пропуск. То посочва какво е отличителното за самите ДПЗ, условията, в които действат и правата, които им се полагат. От настоящия анализ става ясно, че правата на децата, които действат като правозащитници, не са добре познати или разбрани. По-специално, очевидно е, че упражняването от страна на децата на техните граждански и политически права, което е от решаващо значение за всички защитници на правата на човека, често е ограничено в случаите, когато причините за ограниченията не са прозрачни и децата не участват във вземането на решения и/или не получават информация, която да оправдава или обяснява тези причини. Освен това съществува погрешно схващане, че други правана ДПЗ като правото им на образование или да бъдат защитени от вреда могат да имат превес над гражданските и политическите им права. По-конкретно правото на децата на закрила от вреда често се

отъждествява с принципа за най-добрия интерес, в резултат на което децата биват възпрепятствани да действат. В настоящото Ръководство се подчертава, че в най-добрия интерес на децата е също така да имат възможност да упражняват своите граждански и политически права, и че именно държавите имат задължението да гарантират, че те могат да правят това в условията на безопасност. **Забраната на децата да действат като деца правозащитници не трябва да бъде позицията по подразбиране, когато съществуват притеснения от страна на възрастните относно дейността на децата. Въпреки че задължението за закрила на ДПЗ от вреда е непосредствено и от решаващо значение, то не трябва да се изпълнява за сметка на възможността на децата да се възползват от пълния набор права на човека.**

Ръководството за прилагане съдържа препоръки, адресирани към държавите, родителите/настойниците, училищата и другите доставчици на обществени услуги, както и към националните и международните правозащитни организации. Във всички случаи целта е да се помогне на тези субекти, както и на децата правозащитници, да разбират правата, от които децата следва да се ползват, и да работят с децата, за да гарантират, че тези права се прилагат по начини, които са не само ефективни, но и се разбират и подкрепят от ДПЗ. Консултациите относно Ръководството изведоха на преден план необходимостта от разработване на негова основа на практически насоки, по-специално в следните области: ограничения на правата; охрана на обществения ред на протести; онлайн активност; участие в обществения живот; създаване на възможности за ДПЗ чрез образование; насърчаване на родителство, което овластява децата и ги закриля; чувствителна към детето намеса на механизмите за закрила; момичета ДПЗ; деца правозащитници с увреждания и други групи ДПЗ в уязвими ситуации. Това е от ключово значение за постигането на напредък в разбирането за това какво трябва да се предприема на практика. Децата правозащитници ще играят ключова роля в разработването на тези практически насоки.

7. Бележки

- 1 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“), стр.10. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://www.ohchr.org/Documents/HRBodies/CRC/ Discussions/2018/crc_dgd_2018_outcomereport_en.pdf.
- 2 Служба на Върховния комисар за правата на човека (СВКПЧ) (2018 г.), *Day of General Discussion: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Ден за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“). Изтеглено на 19 май 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CRC/Pages/Discussion2018.aspx>.
- 3 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“).
- 4 Конвенция за правата на детето (1989 г.).
- 5 Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно търговията с деца, детската проституция и детската порнография (2000 г.); Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно участието на деца във въоръжен конфликт (2000 г.) и Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето относно процедурата по комуникация (2011 г.).
- 6 Общо събрание на ООН (1998 г.), *Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (Декларация на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи).
- 7 Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи). Изтеглено на 8 октомври 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/CommentarytoDeclarationofdefendersjuly2011.pdf>.
- 8 Конвенция за правата на хората с увреждания (2006 г.).
- 9 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.) *2018 Day of General Discussion Background Paper: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Информационен документ за Деня за обща дискусия 2018: Закрила и овластяване на децата като правозащитници“), стр.9. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/09/DGD-Background-Paper-FINAL-E-1.pdf>.

- 10 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“); Orr, K., Emerson, L., Lundy, L., Royal-Dawson, L., и Jimenez, E. (2016) *Enabling the exercise of civil and political rights: the views of children* (Даване на възможност за упражняване на гражданските и политическите права: възгледите на децата). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <http://resourcecentre.savethechildren.se/library/enabling-exercise-civil-and-political-rights-views-children>; Child Rights Connect (2018 г.) *Submission to the Human Rights Committee: Revised Draft General Comment No. 37 on Article 21 (right of peaceful assembly) of the International Covenant on Civil and Political Rights*. (Предложение към: Преработен проект на Общ коментар № 37 на Комитета по правата на човека относно член 21 („Правото на мирни събрания“) от Международния пакт за граждански и политически права). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/CCPR/Pages/GCArticle21.aspx>.
- 11 Членове на мрежата на Child Rights Connect. Изтеглено на 19 май 2020 г., от: <https://www.childrightsconnect.org/member-network/>.
- 12 Archard, D. и Tobin, J. в Tobin, J. (Ed.) (2019 г.) *Конвенцията на ООН за правата на детето: коментар*, стр.22
- 13 Вж. напр. Комитет по правата на детето, Заключителни бележки: Кот д’Ивоар CRC/C/CIV/CO/2, параграф 18; Албания CRC/C/ALB/CO/2-4, параграф 26; Мианмар CRC/C/MMR/CO/3-4, параграф 34; Тайланд CRC/C/THA/CO/3-4, параграф 32 и Бангладеш CRC/C/BGD/CO/4, параграф 31(а).
- 14 African Charter on the Rights and Welfare of the Child (Африканска харта за правата и благосъстоянието на детето), член 2 (1990 г.).
- 15 СВКПЧ (2004 г.), *Fact Sheet No. 29, Human Rights Defenders: Protecting the Right to Defend Human Rights* (Информационна справка № 29, Защитници на правата на човека: защитаване на правото на защита на правата на човека), стр. 2. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>.
- 16 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“), стр.5.
- 17 СВКПЧ (2004 г.) *Fact Sheet No. 29, Human Rights Defenders: Protecting the Right to Defend Human Rights* (Информационна справка № 29, Защитници на правата на човека: защитаване на правото на защита на правата на човека). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet29en.pdf>.
- 18 Комитет на ООН по правата на детето (1991 г.) *General Guidelines Regarding the Form and Content of Initial Reports to be Submitted by States Parties Under Article 44, Paragraph 1(a), of the Convention* (Общи насоки относно формата и съдържанието на първоначалните доклади от държавите – страни, съгласно член 44, параграф 1(а) от Конвенцията). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/137523?ln=en>

- 19 Комитет на ООН по правата на детето (2013 г.) *Общ коментар № 14 (2013 г.) относно правото на детето неговият най-добър интерес да бъде разглеждан като първостепенно съображение (член 3, параграф 1), CRC/C/GC/14, параграф 44.* Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://www2.ohchr.org/English/bodies/crc/docs/GC/CRC_C_GC_14_ENG.pdf.
- 20 Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи);* вж. също, Специален докладчик за положението на защитниците на правата на човека (2019 г.) *Report on the situation of women human rights defenders (Доклад относно положението на жените – защитници на правата на човека)*, 10 януари 2019 г., A/HRC/40/60, параграфи. 59-60. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/004/97/PDF/G1900497.pdf?OpenElement>
- 21 Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи)*, стр.70.
- 22 Комитет на ООН по правата на детето (2016 г.) *Общ коментар № 20 (2016 г.) относно осъществяване на правата на детето по време на юношеството, CRC/C/GC/20, параграф 34.* Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/855544?ln=en#record-files-collapse-header>.
- 23 Child Rights International Network (2016 г.) *Discrimination and Disenfranchisement: a global report on status offences (Third Edition).* (Дискриминация и лишаване от права: глобален доклад относно статусните нарушения (трето издание)). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://archive.crin.org/sites/default/files/crin_status_offences_global_report_0.pdf.
- 24 International Service for Human Rights (2016 г.) *Model Law for the Recognition and Protection of Human Rights Defenders.* (Примерен закон за признаване и закрила на правозащитниците). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.ishr.ch/news/model-law>.
- 25 Eekelaar, J. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019 г.) *Конвенцията на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 106.
- 26 Комитет на ООН по правата на детето (2013 г.) *Общ коментар № 14 (2013 г.) относно правото на детето неговият най-добър интерес да бъде разглеждан като първостепенно съображение (член 3, параграф 1), CRC/C/GC/14, параграф 22.*
- 27 Eekelaar, J. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019 г.) *Конвенцията на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 95.

28. Общо събрание на ООН (1998 г.), *Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (Декларация на ООН за правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи), член 12(2).
29. Комитет на ООН по правата на човека (2018 г.) *General comment No. 36 on article 6 of the International Covenant on Civil and Political Rights, on the right to life* (Общ коментар № 36 относно член 6 от Международния пакт за граждански и политически права относно правото на живот), CCPR/C/GC/36, параграф 23. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CCPR/Shared%20Documents/1_Global/CCPR_C_GC_36_8785_E.pdf.
30. Комитет на ООН по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 5 (2003 г.) относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето* (членове 4 и 42 и член 44, параграф 6), CRC/GC/2003/5, параграф 12. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/513415?ln=en>.
31. Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи), стр. 9: „the right to life... should be protected from violations not only by States agents, but also by private persons or entities. This duty should apply at all times (правото на живот... трябва да бъде защитено от нарушаване не само от страна на държавни агенти, но и от частни лица или субекти. Това задължение следва да се прилага по всяко време) (A/65/223, параграф 31).”
32. Peleg, N. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) Конвенция на ООН за правата на детето: коментар, стр. 199.
33. Комитет на ООН по правата на детето (2012 г.) *Заклучителни бележки: Сирийска арабска република, CRC/C/SYR/CO/3-4*, параграф 46. През март 2019 г., Комитетът оттегли тази препоръка. Вж. Комитет на ООН по правата на детето (2019 г.) *Заклучителни бележки: Сирийска арабска република, CRC/C/SYR/CO/5*, параграф 25.
34. Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи), стр. 26.
35. Peleg, N. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019 г.) Конвенция на ООН за правата на детето: коментар, стр. 228.
36. Комитет на ООН по правата на детето (2009 г.) *Общ коментар № 12 (2009 г.) относно правото на детето на изслушване, CRC/C/GC/12*, параграф 1. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/671444?ln=en>.

- 37 Пак там.
- 38 Комитет на ООН по правата на детето (2016 г.) *Общ коментар № 20 (2016 г.) относно осъществяване на правата на детето по време на юношеството*, CRC/C/GC/20, параграф 42.
- 39 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“)*.
- 40 Пак там, стр. 33.
- 41 Специален докладчик на ООН за правата на човека на вътрешно разселените лица (2019 г.) *Report of the Special Rapporteur on the rights of internally displaced persons, (Доклад на специалния докладчик относно правата на вътрешно разселените лица)* A/74/261, параграф 17. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/3825558?ln=en>.
- 42 Комитет на ООН по правата на детето (2009 г.) *Общ коментар № 12 (2009 г.) относно правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12, параграф 49.
- 43 Отдел „Права на детето“ и отдел „Млади хора“ на Съвета на Европа (2016 г.) *Child Participation Assessment Tool (Инструмент за оценка на детското участие)*. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://edoc.coe.int/fr/les-jeunes-en-europe/7152-child-participation-assesment-tool.html..>
- 44 Lundy, L. (2018 г.) *In defence of tokenism? Implementing children's right to participate in collective decision-making. (В защита на токенизма? Прилагане на правото на децата да участват в колективно вземане на решения)*, стр. 340-354.
- 45 Комитет на ООН по правата на детето (2009 г.) *Общ коментар № 12 (2009 г.) относно правото на детето на изслушване*, CRC/C/GC/12.
- 46 Служба на Върховния комисар за правата на човека (2018 г.) *Draft guidelines for States on the effective implementation of the right to participate in public affairs (Проект на насоки за държавите относно ефективното прилагане на правото на участие в обществените дела)*, A/HRC/39/28, параграф 59. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/1640583?ln=en>.
- 47 *Насоки на ЕС за утвърждаването и защитата на правата на детето (2017 г.):* Да не се допусне нито едно дете да бъде изоставено. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/antitrafficking/files/eu_guidelines_rights_of_child_0.pdf.
- 48 Tobin, J. and Varadan, S. in Tobin, J. (Ed.) (2019 г.) *Конвенцията на ООН за правата на детето: коментар*.
- 49 Пак там стр. 160.
- 50 Пак там стр. 177.
- 51 Пак там стр. 184.
- 52 Eekelaar, J. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на*

- детето: коментар, стр. 101.
- 53 Пак там стр 103.
- 54 Пак там стр. 103.
- 55 Tobin, J. and Seow, F. in Tobin, J. (Ed.) (2019 г.) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 657.
- 56 Международен пакт за икономически, социални и културни права, член 13(1) (1996 г.); Устав на Организацията на обединените нации (1945 г.).
- 57 Lundy, L. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*.
- 58 Jerome, L., Emerson, L., Lundy, L., и Orr, K. (2015 г.) *Teaching and learning about child rights: A study of implementation in 26 countries (Преподаване и изучаване на правата на детето: Проучване на прилагането в 26 страни)*. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.unicef.org/media/63086/file/UNICEF-Teaching-and-learning-about-child-rights.pdf>
- 59 United Nations Declaration on Human Rights Education and Training (Декларацията на ООН относно образованието и обучението по правата на човека) (2011 г.).
- 60 Комитет на ООН по правата на детето (2001 г.) *Общ коментар № 1 относно член 29, параграф 1: цели на образованието*, CRC/GC/2001/1, параграф 15
- 61 Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи*, стр. 81.
- 62 Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека ((2010) *Report of the Special Rapporteur on the promotion and protection of the right to freedom of opinion and expression (Доклад на специалния докладчик на ООН относно насърчаването и защитата на правото на свобода на мнение и изразяване)*, A/HRC/14/23, параграф 51. Изтеглено на 13 Oct 2020, от: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/130/49/PDF/G1013049.pdf?OpenElement>.
- 63 Комитет на ООН по правата на детето (2001 г.) *Общ коментар № 1 относно член 29, параграф 1: цели на образованието*, CRC/GC/2001/1, параграф 18.
- 64 Lundy, L. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 1122.
- 65 Конвенция за правата на детето, преамбюл (1989 г.).
- 66 Child Rights Connect (2018 г.) *2018 Day of General Discussion: The Views, Perspectives and Recommendations of Children Across the World. (Ден за обща дискусия 2018 г.: Мнения, гледни точки и препоръки на децата по света)*. Изтеглено на 28 май 2020 г., от:

https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/09/DGD-REPORT_WEB_en_def_web.pdf.

- 67 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.) *2018 Day of General Discussion Background Paper: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Информационен документ за Деня за обща дискусия 2018: Закрила и овластяване на децата като правозащитници“), стр.8: ‘Lack or inadequate environment and spaces for children human rights defenders to participate and report.’ („Лунса или неподходяща среда и пространства за участие и подаване на сигнали от страна на децата правозащитници“).
- 68 Tobin, J. and Cashmore, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 688-690.
- 69 Пак там стр. 705.
- 70 Комитет на ООН по правата на детето (2011 г.) Общ коментар № 13 относно правото на детето на свобода от всички форми на насилие, CRC/C/GC/13, параграф 37. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/CRC.C.GC.13_en.pdf.
- 71 Пак там.
- 72 Пак там, параграф 4.
- 73 Tactical Technology Collective (2016 г.) *Holistic Security: A Strategy Manual for Human Rights Defenders*. (Комплексна сигурност: Стратегическо ръководство за защитниците на правата на човека.) Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: https://holistic-security.tacticaltech.org/ckeditor_assets/attachments/61/hs_complete_hires.pdf
- 74 Пак там.
- 75 Tobin, J. and Cashmore, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 695.
- 76 Комитет на ООН по правата на детето (2011 г.) *Общ коментар № 13 относно правото на детето на свобода от всички форми на насилие*, CRC/C/GC/13, параграф 33.
- 77 Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.), *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms* (Коментар към Декларацията на ООН относно правото и отговорността на лица, групи и обществени органи да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи.
- 78 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“).
- 79 Службата на Върховния комисар по правата на човека (2004 г.) *Expanded Pocket Book on Human Rights for the Police* (Разширен джобен наръчник за правата на човека,

- предназначен за полицията), стр. 38. Изтеглено на 13 Oct 2020, от: <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/training5Add3en.pdf>.
- 80 Комитет на ООН по правата на детето (2011 г.) Общ коментар № 13 относно правото на детето на свобода от всички форми на насилие, CRC/C/GC/13, параграф 44
- 81 Пак там, параграф 30.
- 82 УНИЦЕФ, The Global Compact и Save the Children (2012 г.) *Children's Rights and Business Principles (Правата на децата и бизнес принципите)*. Изтеглено на 13 окт. 2020 г., от: <https://resourcecentre.savethechildren.net/node/5717/pdf/5717.pdf>.
- 83 Комитет на ООН по правата на детето (2011 г.) Общ коментар № 13 относно правото на детето на свобода от всички форми на насилие, CRC/C/GC/13, параграф 27.
- 84 Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 1419.
- 85 Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 1403.
- 86 Hart, R. A. (1992 г.) *Children's participation: From tokenism to citizenship (Детското участие: от формално до гражданско участие)*, стр. 12. Изтеглено на 13 Oct 2020, от: <https://www.unicef-irc.org/publications/100-childrens-participation-from-tokenism-to-citizenship.html>.
- 87 Tobin, J. and Hobbs, H. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 1445
- 88 Пак там, стр. 1445
- 89 Tobin, J. and Marshall, C. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 1593
- 90 Пак там, стр. 1569
- 91 Вж. напр. Corte Constitucional de Colombia. Auto No. 251/08. 6 октомври 2008 г.
- 92 Tobin, J. and Parkes, A. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 437.
- 93 Специален докладчик на ООН относно насърчаването и защитата на правото на свобода на мнение и изразяване (2010 г.) *Report of the Special Rapporteur on groups in need of attention, limitations to the right to freedom of expression, and protection of journalists, (Доклад на специалния докладчик относно групите, нуждаещи се от внимание, ограниченията на правото на свобода на изразяване и защита на журналистите.)* A/HRC/14/23, параграф 50.
- 94 Tobin, J. and Parkes, A. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 439.
- 95 Специален докладчик на ООН относно насърчаването и защитата на правото на свобода на мнение и изразяване (2014 г.) *Report of the Special Rapporteur on the right of the child to freedom of expression (Доклад на специалния докладчик относно правото на детето на свобода на изразяване)*, A/69/335, параграф 34. Изтеглено на 13 окт. 2020 г., от: <https://undocs.org/A/69/335..>
- 96 Пак там, параграф 3.
-

- 97 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“), стр. 32.
- 98 Специален докладчик на ООН относно насърчаването и защитата на правото на свобода на мнение и изразяване (2010 г.) *Report of the Special Rapporteur on groups in need of attention, limitations to the right to freedom of expression, and protection of journalists*, (Доклад на специалния докладчик относно групите, нуждаещи се от внимание, ограниченията на правото на свобода на изразяване и защита на журналистите.) A/HRC/14/23, параграф 79.
- 99 Пак там, параграф 79(d).
- 100 Пак там, параграф 79.
- 101 Langlaude Done, S. and Tobin, J. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 515
- 102 Пак там, стр. 484..
- 103 Комитет на ООН по правата на човека (1993 г.) *Общ коментар № 22 (48) (член 18)*, CCPR/C/21/Rev.1/Ad. 4, параграф. 6. Изтеглено на 13 окт. 2020 г., от: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2f21%2fRev.1%2fAdd.4&Lang=en.
- 104 Child Rights Connect (2018) *2018 Day of General Discussion: The Views, Perspectives and Recommendations of Children Across the World*. (Ден за обща дискусия 2018 г.: Мнения, гледни точки и препоръки на децата по света)
- 105 Breen, C. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 527.
- 106 Комитет на ООН по правата на детето (2016 г.) *Общ коментар № 20 (2016 г.) относно осъществяване на правата на детето по време на юношеството*, 6 декември 2016 г., CRC/C/ GC/20, параграф 45.
- 107 Амнести Интернешънъл (2019 г.) *Laws Designed to Silence* (Законали, предназначени да заглушат свободното слово). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.amnesty.org/en/documents/act30/9647/2019/en/>.
- 108 Breen, C. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 525.
- 109 Пак там, стр. 545.
- 110 Служба за демократични институции и права на човека на ОССЕ (2019 г.) *Written submission of OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights to the Human Rights Committee: Drafting of the General Comment on Article 21* (Писмено предложение на Службата за демократични институции и права на човека на ОССЕ: Изготвяне на Общ коментар относно член 21), параграф 9.
- 111 Danka, A. (2019) *The Right of Children to be Heard through Peaceful Protests*. (Правото на децата да бъдат изслушани чрез мирни протести), стр. 405-416. Изтеглено на 27 Nov

- 2020, от: <https://doi.org/10.1017/9781780689562.019>.
- 112 Комитет на ООН по правата на човека (2013) *Становища на Комитета по правата на човека съгласно член 5, параграф 4 от Факултативния протокол към Международния пакт за граждански и политически права (109-та сесия) относно съобщение № 1873/2009, параграф 9.6*. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: http://www.worldcourts.com/hrc/eng/decisions/2013.10.25_Alekseev_v_Russian_Federation.pdf
- 113 Комитет на ООН по правата на човека (2020 г.) *General Comment No. 37 on Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights – Right of peaceful assembly, (Общ Коментар № 37 относно член 21 от Международния пакт за граждански и политически права – право на мирни събрания)*, ССРР/С/ GC/37, параграф 24. Изтеглено на 13 окт. 2020 г., от: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CCPR%2fC%2fGC%2f37&Lang=en.
- 114 Доклад на специалния докладчик за правото на свобода на мирни събрания и на сдружаване, *Maina Kiai, A/HRC/26/29, параграф 24 (2014)*. Изтеглено на 13 окт. 2020 г., от: https://www.ohchr.org/Documents/Issues/FAssociation/A-HRC-26-29_en.pdf; Комитет на ООН по правата на детето (2016) *Concluding Observations on the fifth periodic report of France, (Заклучителни бележки за петия периодичен доклад на Франция) CRC/C/FRA/CO/5, параграфи 34-35; Комитет на ООН по правата на детето (2004) Consideration of Reports Submitted by States Parties under Article 44 of the Convention: Concluding Observations: Japan (Разглеждане на докладите, представени от държавите – страни, по член 44 от Конвенцията: Заклучителни бележки: Япония)*, CRC/C/15/Add.231, параграфи 29-30.
- 115 Доклад на специалния докладчик за правото на свобода на мирни събрания и на сдружаване, *Maina Kiai, A/HRC/26/29, параграф 24 (2014 г.)*.
- 116 Специален докладчик за положението на защитниците на правата на човека (2011 г.) *Commentary to the Declaration on the Right and Responsibility of Individuals, Groups and Organs of Society to Promote and Protect Universally Recognized Human Rights and Fundamental Freedoms (Коментар към Декларацията на ООН за правото и отговорността на лица, групи и обществени организации да насърчават и защитават общопризнатите права на човека и основни свободи)*, параграф 28..
- 117 Breen, C. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 538..
- 118 Комитет на ООН по правата на човека (2020 г.) *General Comment No. 37 on Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights – Right of peaceful assembly, (Общ Коментар № 37 относно член 21 от Международния пакт за граждански и политически права – право на мирни събрания)*, ССРР/С/GC/37, параграф 80.
- 119 Вж. Служба за демократични институции и права на човека на ОССЕ (2019 г.) *Monitoring of Freedom of Peaceful Assembly in Selected OSCE Participating States (Наблюдение на свободата на мирните събрания в избрани страни – участнички в ОССЕ)*, параграф 245. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.osce.org/files/f/documents/7/b/430793.pdf>.
- 120 Служба за демократични институции и права на човека на ОССЕ (2016 г.) *Human Rights*
-

- Handbook on Policing Assemblies* (Наръчник за правата на човека относно охраната на обществения ред на събрания). Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.osce.org/files/f/documents/c/5/226981.pdf>.
- 121 Комитет на ООН по правата на човека (2020 г.) *General Comment No. 37 on Article 21 of the International Covenant on Civil and Political Rights – Right of peaceful assembly*, (Общ Коментар № 37 относно член 21 от Международния пакт за граждански и политически права – право на мирни събрания), ССРР/С/ГС/37, параграф 36..
- 122 Tobin, J. and Field, S.M. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 553.
- 123 Пак там, стр. 560-561.
- 124 Пак там, стр. 571.
- 125 Tobin, J. and Handsley, E. in Tobin, J. (Ed.) (2019) *Конвенция на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 602.
- 126 Комитет на ООН по правата на детето (2002 г.), *Общ коментар № 2 (2002 г.) относно ролята на независимите национални институции по правата на човека в утвърждаването и закрилата на правата на детето*, CRC/GC/2002/2. Изтеглено на 13 октомври 2020 г. от: <https://digitallibrary.un.org/record/490983?ln=en>.
- 127 Пак там, параграф 5.
- 128 GANHRI и УНИЦЕФ (2018 г.), *Children’s Rights in National Human Rights Institutions: A Mapping Exercise* (Правата на детето в националните институции по правата на човека: кампания за картиране). Изтеглено на 8 октомври 2020 г. от: <https://www.institut-fuer-menschenrechte.de/publikationen/detail/childrens-rights-in-national-human-rights-institutions#>.
- 129 Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles) (Принципи относно статута на националните институции (Парижки принципи), точка 3, буква ж) (1993 г.). Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/statusofnationalinstitutions.aspx..>
- 130 Children и Young People’s Commissioner Scotland *Child human rights defenders* (Комисар на Шотландия за децата и младите хора, Деца правозащитници). Изтеглено на 8 октомври 2020 г. от: <https://cypcs.org.uk/rights/child-human-rights-defenders/>.
- 131 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders* (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“), стр. 34..
- 132 Комитет на ООН по правата на детето (2002 г.), *Общ коментар № 2 (2002 г.) относно ролята на независимите национални институции по правата на човека в утвърждаването и закрилата на правата на детето*, CRC/GC/2002/2, CRC/GC/2002/2, параграф 13.
- 133 Пак там, параграф 14.
- 134 Комитет на ООН по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 5 (2003 г.) относно*
-

общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето (членове 4 и 42 и член 44, параграф 6), CRC/GC/2003/5, параграф 24.

135 Пак там.

136 Tobin, J. и Hobbs, H., ред. Tobin, J. (2019 г.), *Конвенцията на ООН за правата на детето: коментар*, стр. 1501.

137 Manfred Nowak (2019 г.), *The United Nations Global Study on Children Deprived of Liberty (Глобално изследване на ООН относно лишението от свобода деца)*. Изтеглено на 8 октомври 2020 г. от: <https://omnibook.com/global-study-2019/liberty/page-001.html>.

138 Child Rights Connect (2020), (*My Pocket Guide to CRC Reporting*) *Моят джобен ръчничник за докладване по КПД*, стр.12. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.childrightsconnect.org/wp-content/uploads/2018/05/crcbookleteng.pdf>.

139 Комитет на ООН по правата на детето (2019), *Concluding Observations on the combined third to sixth periodic reports of Guinea (Заключителни бележки за обединените от трети до шести периодични доклади на Гвинея)*, CRC/C/GIN/CO/3-6, параграф 23.

140 Комитет на ООН по правата на детето (2014 г.), *Working methods for the participation of children in the days of general discussion of the Committee on the Rights of the Child (Работни методи за участието на деца в дните за обща дискусия на Комитета по правата на детето)*, CRC/C/155.

141 Комитет на ООН по правата на детето (2014 г.), *Working methods for the participation of children in the reporting process of the Committee on the Rights of the Child (Работни методи за участието на деца в процесите по докладване на Комитета по правата на детето)*, CRC/C/66/2.

142 СВКПЧ (2018), *Day of General Discussion: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders. Ден за обща дискусия: Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека*. Изтеглено на 19 май 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/>; вж. също *Child Rights Connect Day of General Discussion (Ден за обща дискусия на Child Rights Connect)*. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <https://www.childrightsconnect.org/day-of-general-discussion/>

143 Комитет на ООН по правата на детето (2013), *Rules of procedure under the Optional Protocol to the Convention on the Rights of the Child on a communications procedure (Процедурен правилник по Факултативния протокол към Конвенцията за правата на детето за процедурата по комуникация)*, CRC/C/62/3. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <https://undocs.org/en/CRC/C/62/3>; вж. също Child Rights Connect (2020), ОПС: Факултативен протокол към Конвенцията за правата на детето за процедурата по комуникация. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <http://opic.childrightsconnect.org/>.

144 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“)*, стр. 35.

145 United Nations Special Rapporteur on the Situation of Human Rights Defenders (2020) *Report of the Special Rapporteur on the situation of human rights defenders on his visit*

- to Mongolia (Специален докладчик на ООН за положението на защитниците на правата на човека (2020 г.), Доклад на Специалния докладчик за положението на защитниците на правата на човека за посещението му в Монголия), A/HRC/43/51/Add.5. Изтеглено на 8 октомври 2020 г. от: <https://www.ohchr.org/en/hrbodies/crc/pages/discussion2018.aspx>.*
- 146 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата като защитници на правата на човека“)*, стр. 32.
- 147 Специален представител на Генералния секретар на ООН по въпросите на насилието над деца (2020 г.), *5 Steps to Incorporate Children’s Voices in the Voluntary National Review (5 стъпки за интегриране на гласа на децата в доброволния национален преглед)*. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: https://violenceagainstchildren.un.org/sites/violenceagainstchildren.un.org/files/2020/vnr_lab/hlpf_vnr_lab_summary_15_july_2020.pdf.
- 148 Програма на ООН за околната среда (2018), *Promoting Greater Protection for Environmental Defenders (Насърчаване на по-добра защита на защитниците на околната среда)*, стр. 91. Изтеглено на 15 март 2021 г. от: https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/22769/UN%20Environment%20Policy%20on%20Environmental%20Defenders_08.02.18Clean.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- 149 Европейски съюз (2016), *Ensuring Protection - European Union Guidelines on Human Rights Defenders (Осигуряване на защита — Насоки на ЕС относно защитниците на правата на човека)*. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM%3A133601>; Inter-American Commission on Human Rights (2017 г.) *Integral Protection Policies for Human Rights Defenders (Междоамериканска комисия по правата на човека (2017 г.), (Интегрирани политики на защита на защитниците на правата на човека.)* Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <http://www.oas.org/en/iachr/reports/pdfs/Defensores-eng-2017.pdf>.
- 150 Служба за демократични институции и права на човека на ОССЕ (OSCE ODIHR) (2014 г.), *Guidelines on the Protection of Human Rights Defenders (Насоки за закрила на защитниците на правата на човека)*, параграфи 89 и 121. Изтеглено на 8 окт. 2020 г. от: <https://www.osce.org/odihr/guidelines-on-the-protection-of-human-rights-defenders>.
- 151 Комитет на ООН по правата на детето (2003 г.), *Общ коментар № 5 (2003 г.) относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето (членове 4 и 42 и член 44, параграф б), CRC/GC/2003/5, параграф 11.*
- 152 Lundy, L., Kilkelly, U., Byrne, B., & Kang, J. (2012 г.), *The UN Convention on the Rights of the Child: A study of legal implementation in 12 countries (Конвенцията на ООН за правата на детето: изследване на правното прилагане в 12 страни)*. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <https://www.unicef.org.uk/publications/child-rights-convention-2012-report/>.
- 153 Комитет на ООН по правата на детето (2018 г.), *2018 Day of General Discussion Outcomes Report: Protecting and Empowering Children as Human Rights Defenders (Доклад за резултатите от Деня за обща дискусия 2018: „Закрила и овластяване на децата*

като защитници на правата на човека“), стр. 32.

154 Комитет на ООН по правата на детето (2003 г.), Общ коментар № 5 (2003 г.) относно общите мерки за изпълнение на Конвенцията за правата на детето (членове 4 и 42 и член 44, параграф 6), CRC/GC/2003/5, параграф 47.

155 Byrne, V. и Lundy, L. (2019 г.), *Children’s rights-based childhood policy: a six-P framework (Политика за детството, основана на правата на детето: рамка от шест елемента, започващи с буквата „P“)*, стр. 357-373. Изтеглено на 27 ноември 2020 г. от: <https://doi.org/10.1080/13642987.2018.1558977>.

156 Съвет на ООН по правата на човека (2018 г.), *Civil society space: engagement with international and regional organizations (Пространство на гражданското общество: взаимодействие с международни и регионални организации)*, A/HRC/RES/38/12. Изтеглено на 13 окт. 2020 г. от: <https://undocs.org/en/A/HRC/RES/38/12>.

Бележки

Посетете нашия уебсайт: <https://childrightsconnect.org>